

Tadija Pejović

MOJE
USPOMENE I
DOŽIVLJAJI
1892. - 1919.

Druga knjiga

Beograd, 1980.

Predgovor

Ova knjiga sadrži moje uspomene i doživljaje koje sam proživio i doživio u vremenu od 1919. do 1945. Ovo doba može se podeliti u dva vremenska perioda. Prvi period od 1919. - 1941. godine obuhvata moje studije i nastavno-naučni rad na Filozofskom fakultetu Beogradskog univerziteta. Drugi, pak, od 1941. do 1945. godine obuhvata Drugi svetski rat.

Zbog ratova od 1912. - 1919. godine izgubio sam najbolje vreme za rad jer se to dogodilo u razmaku od moje dvadesete do dvadesetsedme godine, a to su godine kada se najviše uči i prima. Skraćeni rok od pet semestara nije mogao dati ni kvantitativno ni kvalitativno dovoljno znanja za ozbiljan naučni rad. Pored toga, nedostatak nastavnika Teorijske matematike otežavao je situaciju. U poslednjoj školskoj godini studija 1920/1921-oj, ostao je samo Petrović, koji nije nama predavao već prvoj godini. Mladen Berić i Sima Marković otišli su sa Univerziteta.

Po završetku studija morao sam zbog toga mnogo vremena da upotrebim za dopunu znanja. Nakon toga pristupio sam naučnom radu, pišući naučne rasprave. Po izboru za docenta, otpočeo sam sa predavanjima. U daljem toku rada latio sam se veoma nezahvalnog posla - pisanja univerzitetskog udžbenika iz Matematčke analize i njene primene kao osnovne discipline.

Tako sam period od 1919. - 1941. godine proveo u vrlo intenzivnom radu na nastavnom i naučnom polju.

Stanje u novoj državi Srba, Hrvata i Slovenaca, docnije Jugoslaviji, stvorenoj posle prvog svetskog rata nije bilo ružičasto. Političko-partijske stranke, umesto da rade na konsolidaciji i stabilizaciji države, više su radile na njenom slabljenju. Stvar nije bila laka. Sada su se na političkoj sceni našle dve vrste političara: srbijanski, koji su uvek radili na jačanju i razvoju države - Srbije, bez obzira na političko-partijske poglede, u unutrašnjem uređenju zemlje. Prečanski, kojima je uvek bio glavni cilj rušenje države - AustroUgarske. Te dve grupe političara, vaspitavane vekovima u suprotnom smeru, nije bilo lako uskladiti. Tome treba dodati i kratkoću vremena između dva rata za konsolidaciju ondašnje Jugoslavije kao države. Pored toga, spoljno-politička situacija sve se više zaoštravala, a imala je uticaja i na našu zemlju. Naposletku je izbio i Drugi svetski rat, koji nije mogao mimoići ni Jugoslaviju. Ono što je, no mom mišljenju, bilo najtragičnije za nas Jugoslovane, to je naša brza državna katasgrofa. Da lije to moralo tako biti? To ostavljam vremenu i istoriji da raščisti.

Pri katastrofi Jugoslavije, dospeo sam, sticajem prilika u nemačko zarobljeništvo, zbog toga se moje uspomene i doživljaji u vremenu od 1941. do 1945. godine odnose na zarobljenički život u nemačkim žicama. Kao što ne se iz same knjige videti, to je život zlostavljanja, maltretiranja, ponižavanja nas zarobljenika od "nemačke natčovečanske rase ". Tu sam zaista uvideo da je ona izreka našega naroda: "Bolje grob nego rob ; izgovorena prilikom puča 27. marta 1941. godine, potluno opravdana.

Život u zarobljeništvu opisao sam onako, kako sam ga ja video i, osetio i kakav je utisak ostavio na mene.

Rukopis su procitali Tatomir Anđelić, Đorđe Karapandžić, Platon Dimić, profesori univerziteta I Živojin Tovarović učitelj, na čemu sam im veoma zahvalan. Poslednja trojica su takođe bila u nemačkom zarobljeništvu.

Avgust 1980. g.

T.. Pejović

Beograd

PRVA GLAVA

1. Period 1919. -1921. – Studije

Posle demobilizacije, 17. juna 1919. godine, došao sam u Beograd i odmah počeo da posećujem predavanja na fakultetu (to je bio Filozofski fakultet). Univerzitet je proradio krajem aprila 1919. godine, tako da su predavanja bila dosta poodmakla. Već tu su za mene nastale teškoće. To mi je bio prvi semestar na fakultetu, a upao sam u sredinu predavanja. Trebalo je savladati pređeno gradivo kako bi se mogla pratiti dalje nastava.

To je karakteristika matematike koja zahteva kontinuitet u radu, a istovremeno, njena dobra i loša strana. Dobra strana za one koji redovno prate nastavu i stalno rade, a loša za one koji ne prate redovno nasgavu i povremeno rade. Može se reći, da je u matematici kao nauci najviše izražen postepeni i normalni tok razvoja.

Sreća je što su nastavnici, manje-više, diktirali svoja predavanja, te sam ja prepisao pređeno gradivo od drugova i odmah koristio. Ali nije išlo tako lako. Na vežbanjima se radilo tekuće gradivo, a ja ne znam ni predhodno. Stoga sam bio u početku povučen i, više sedeo u zadnjoj klupi. Bio sam u vojničkoj uniformi, jer nisam imao civilno odelo, ali bez oficirskih znakova (skinuo sam ih po demobilizaciji). Svojim znanjem, ili, bolje reći neznanjem iz matematike, nisam hteo da omalovažavam autoritet ondašnjeg oficira, koji je u ratu dostojno opravdao svoje zvanje.

Studenata u matematici nije bilo mnogo, svega oko 15 sa svih godina. Bilo nas je iz raznih generacija: predratnih studenata, svršenih maturanata pre rata, svršenih maturanata za vreme rata i studenata koji su kao srednjoškolci pobjegli u Francusku, završili srednju školu i započeli tamo studije. Na istom, odnosno prvom posleratnom semestru, bilo nas je osmoro: četiri studenta i četiri studentkinje. Dakle, četiri para, zgodno za zabavljanje, samo da se izvrši međusobni izbor. Ali nam dve devojke odmah pobegoše, tako nas je šestoro ostalo do kraja studija. Već konkurencija, četiri momka a dve devojke. Ali, pristižu nove, mlade snage.

Kako predavanja traju dva meseca, to je već vladala studentska atmosfera. Kritikuje se sve, a naročito studentska menza koju smo imali, mislim, mi iz unutrašnjosti, besplatno. Studenskih domova nije bilo. Za stanovanje se svaki student brinuo, kako je znao i umeo. Mi, ratnici, nismo imali nikakvih povlastica, niti nam je padalo na pamet da tražimo od zemlje opljačkane neprijateljem. Prvih dana sam se nelagodno osećao među studentima. Njihove kritike na pojedine stvari nezgodno su delovale na mene, iako su, možda, bile i opravdane. To nije nikakvo Čudo, jer ja dolazim iz vojske, odnosno rata, gde su važila naređenja i to po cenu života. Ipak sam se polako privikao studentskom životu i njihovoj sredini, uviđaju i kako se u mnogim stvarima preteruje sa kritikama. Kao i obično, i tu sam primetio da su najgrlatiji oni

sa najmanjim pravima. Mi, koji smo prošli kroz ratne teškoće, gledali smo drugačije na mnoge stvari, nego . oni, pravi bruceši. Kod njih su više preovlađivala njihova prava, nego njihove obaveze.

*
*   *

U početku studija pojavila se kod mene nezgoda koju sam najmanje očekivao. Pri radu, nisam mogao nikako da se koncentrišem na ono što čitam ili radim. Gledao sam na sat i posle najviše jednog minuta čitanja ili rada, izgubim vezu sa onim što čitam, ili radim i pamet mi ode na sasvim drugu stranu. To me je prilično zabrinulo. Tada mi pade na pamet ono o čemu smo mi za vreme rata u rovu vrlo često raspravljali. Da li ćemo mi, koji preživimo ovaj dugotrajni rat, naročito van Otadžbine, biti sposobni za normalan život. Stalno smo bili u rovu na oprezi od neprijateljskog iznenađenja, pa su nam nervi bili stalno prenapregnuti. Pored toga, smrt nas je svakog momenta vrebala što je učinilo da postanemo ravnodušni i prema životu. Stoga je bilo potrebno više vremena za opuštanje, i uravnotežnje živinaca. Za to je bilo potrebno strpljenje.

Da bih se navikao na koncentrisani rad, čitao sam pažljivo jednu stvar više puta, kontrolišući na časovniku vreme koncentrisanog čitanja. U početku je to vreme bilo kratko, ali se postepeno produžavalo. Primetio sam da najduže koncentrisano radim kad radim zadatke. Stoga sam u početku radio najviše zadatke, čak i one koji nisu mogao truda zahtevali, samo da bih se navikao na rad sa pažnjom.

Pre rata, kao srednjoškolac, mogao sam da radim matematiku čitave sate i to u najvećoj larmi, ne obazirući se ni na koga. Stoga mi je bilo čudnovato što ne mogu sada da radim sa takvom pažnjom. Dakle, dugi rat sa puškom u ruci ostavio je izvesne posledice kojih se trebalo osloboditi.

Sećajući se toga predratnog doba, ja sam forsirao sebe u radu naročato na zadacima, jer oni zahtevaju najveću pažnju. Mala nepažnja, rezultat pogrešan. Stoga sam se vraćao na početak sve dok ne dođem do tačnog rezultata, koji sam unapred znao. Tako sam se polako navikavao na rad i na strpljenje. Bez ove-dve osobine ne može se postići nikakav rezultat u životu. Još kao gimnazijalac, uvrteo sam sebi u glavu da je matematika pajpodesniji predmet za stvaranje radne navike i strpljenja. Moram odmah priznati to je kod mene poduže trajalo. Možda ceo letnji semestar, koji je za mene trajao od juna do kraja avgusta 1919. godine. Dakle, mnogo mi je trebalo vremena da se prenesem iz ratno-psihološkog stanja u mirnodopsko-psihološko stanje.

*
*   *

U ovom prvom posleratnom semestru slušali smo: Eksperimentalnu fiziku - 4 časa, kod Đoke Stanojevića; Osnove više algebre, Osnove više analize, Matematičsse vežbe i Matematički seminar - 10 časova, kod Mladena Berića; Osnove empirijske psihologije - 3 časa, kod Brane Petronijevića.

Pri kraju semestra, već sam prilično uspeo da se uklopim u aktivan rad se ostalim studentima, kako u pogledu praćenja predavanja tako i u radu na seminaru i vežbama. Tada sam se malo oslobodio i okuražio i počeo dolaziti u bliži dodir sa studentima i studenkinjama. Bno sam najstariji po godinama među studentima istog semestra. O godinama studentkinja nije se ništa govorilo, jer ih je bilo iz raznih generacija. Za njih je važno pravilo da im se ratne godine ne računaju u godine života. Za nas, ratnike, važno je pravilo da nam se ratne godine računaju duplo. Tako smo mi ratnici bili stariji za pet godina, a studetkinje mlađe za pet godina od stvarnih. Dakle, svakom po zasluži. Neratnici-muškarci, ostali su pri svojim realnim godinama. Oni niti dobijaju, nati gube.

Iz moje upisnice se vidi da je tada dekan Filozofskog fakulteta bio Sima Lozanić.

*
*   *

Iduća školska 1919. -1920. godina bila je normalna u pogledu rada na Univerzitetu. U zimskom semestru slušali smo: Osnove više algebre, Osnove više analize, .Osnove analitičke geometrije, Matematički seminar i Matematičke vežbe - 11 časova, kod Mladena Berića; Statistiku - 4 časa, kod Milutina Milanovića; Eksperimentalnu fiziku - 4 časa, kod Đoke Stanojevića; Hospitovanje u srednjoj školi - 2 časa, pod rukovodstvom Mladena Berića; Teoriju kompleksnih funkcija - 2 časa kod Mihajla Petrovića; Vežbanje iz Teorije kompleksnih funkcija - 2 časa, kod Brane Petronijevića.

U letnjem semestru slušali smo: Teoriju kompleksnih funkcija i račun grešaka - 4 časa, kod Mihajla Petrovića; Vežbanje iz Teorije kompleksnih funkcija - 2 časa, kod asistenta Sime Markovića; Uvod u teorijsku fiziku - 6 časova, kod Milutina Milankovića; Višu matematiku, Matematička vežbanja i Matematički seminar - 12 časova kod Mladena Berića.

Iz upisnice se vidi da je u ovoj školskoj godina dekan bio Živojin Đorđević.

Isto tako u školskoj 1920. - 1921. godina rad se normalno odvijao. U zimskom semestru slušali smo: Diferencijalne jednačine i Geometrijsku primenu diferencijalnih jednačina - 4 časa, kod Mihaila Petrovićaa; Uvod u racionalnu mehaninu, Teoriju elektriciteta i Seminar iz primenjene matematike - 6 časova, kod Milutina Milankovića; Kinematiku sistema - 2 časa kod, Antona Bilimovića.

Iz upisnice se ne vidi ko je bio dekan u ovoj školskoj godina, jer je semestar overio sekretar fakulteta.

*
*   *

Mi, kao prva posleratna generacija, kao i oni koji su već bili studenti pre rata, imali smo skraćeni režim studija. Imali smo pravo da završimo fakultet sa pet semestara. Stoga je rad na fakultetu bio vrlo intezivan, kako na predavanjima tako i na vežbama i seminarima. Mnogo se polagano na rad u seminarima, gde je svaki student bio obavezan da izradi samostalno dva seminarska rada i odbrani ih na samom seminaru. Prema uredbi fakulteta od 1911. godine, Filozofski fakultet je bio podeljen na grupe po predmetima: Prva grupa bila je Matematika i imala je predmete:

- a) Teorijska matematika
- b) Primenjena matematika
- c) Astronomija ili fizika (po izboru).

U normalnim prilikama Teorijska matematika se slušala osam semestara; Primenjena matematika šest semestara; Astronomija, ili fizika dva semestra. Posle osam punovažnih semestara polagao, se diplomski ispit iz svih predmeta i to pismeni i usmeni iz predmeta pod a) i b) a samo usmeni iz predmeta pod c), pred celom komisijom za sve predmete. Ako kandidat pokaže slab uspeh iz ma kog predmeta, mora u sledećem roku da ponovi ispit iz svih predmeta (pismeni i usmeni). Ispitni rokovi su bili juni, septembar i januar.

*
*   *

Posle Prvog svetskog rata uredba Filozofskog fakulteta izmenila se utoliko što su se ispiti iz pojedinih predmeta pod a), b) i c) polagali nezavisno jedan od drugog. Tako smo mi polagali svaki ispit posebno i samo usmeni ispit iz predmeta pod c) posle dva punovažna semestra; pismeni i usmeni ispit iz predmeta pod a) i b) posle pet punovažnih semestara. Kasnije se režim studija normalizovao sa osam semestara, a posebno polaganja ispita pod a), b) i c) nezavisno jedan od drugog, ostalo je i dalje na snazi sve do Drugog svetskog rata. Za vreme moga studiranja bilo je obavezno, za sve studente Filozofskog fakulteta, slušati dva semestra jedan od predmeta iz filozofske grupe, ali bez obaveze polaganja ispita. Ja sam spuštao Psihologiju i Logiku kod Brane Petronjevića.

Treba napomenuti da nisu postojali nikakvi planovi i program za studije. Svaki je nastavnik predavao po svom nahodjenju. Sreća je bila u tome što su većinom, ondašnji nastavnici pored završene Velike škole

u Beogradu, studirali na stranim univerzitetima i bili su kapaciteti svetskog glasa u svojim predmetima. Naša Matematička grupa imala je Mihaila Petrovića, Bogdana Gavrilovića i Milutina Milankovića koji su, kao doktori matematičkih nauka na stranim univerzitetima, došli u Beograd.

Pri pretvaranju Velike škole u Univerzitet 1905. godine bili su nastavnici Teorijske matematike - Bogdan Gavrilović na Tehničkom fakultetu i Mihailo Petrović na Filozofskom fakultetu. Obojica su već tada bili naučnici svetskog glasa. Bogdan Gavrilović školovan u Budim-Pešti, dolazi kao doktor matematičkih nauka na Veliku školu u Beograd 1887. godine. Mihajlo Petrović, posle provedene tri

godine u Ecole normale superieure u Parizu i završetka studija na Sorboni dolazi takođe kao doktor matematičkih nauka na Veliku školu 1894. godine. U toku rada na Velikoj školi oni su se već afirmisali kao solidni nastavnici i naučnici.

Filozofski fakultet Beogradskog univerziteta, pri njegovom formiranju 1905. godine, imao je nastavnike i naučnike svetskog glasa. Navešću samo neke. Na primer: Sima Lozanić za Hemiju; Mihailo Petrović za Teorijsku matematiku; Bogdan i Pavle Popović za književnost; Nikola Vulić za Istoriju; Branislav Petrović za Filozofiju; Sava Urošević za Minerologiju; Jovan Cvijić za Geografiju; Živojin Đorđević za Zoologiju, Javan Skerlić za Književnost; Miloje Vasić za Arheologiju; Miloš Trivunac za Nemački jezik; Aleksandar Belić za Jugoslovenske jezike i drugo.

Slično je bilo sa ostalim fakultetima, pravnim i tehničkim. Tada je Beogradski univerzitet imao samo tri fakulteta: filozofski, pravni i tehnički.

Dakle, pri samom osnivanju Beogradskog univerziteta, on je imao naučni rang svetskih univerziteta a naročito njegov Filozofski fakultet. Tako je Beogradski univerzitet u Srbiji počeo rad sa visokim naučnim kadrom, koji se sve više razvijao i podizao. Ovo iznosim zbog toga što sam sa gore pomenutim nastavnim osobljem godinama radio zajedno na Filozofskom fakultetu a, docnije i na Prirodnomatemičkom fakultetu.

*
*   *   *

Srbija je još od Prvog ustanka pa nadalje, imala određenu prosvetnu politiku. Ona je bila postupna, najpre u pripremanju, potom u postupnom otvaranju i razvoju pojedinih škola. Tako je Srbija u prvoj deceniji dvadesetog veka imala školsku mrežu na svetskoj visini i to počev od osnovnih škola do univerziteta. Uostalom, to je važno i za sve civilne i vojne ustanove u Srbiji. Samo se tako mogu objasniti svi rezultati koje je Srbija dala svim oblastima od rata 1912. godine, kao i u ratovima 1912. - 1918. godine u pogledu Pijemonske dužnosti.

*
*   *   *

Ja sam sasvim ozbiljno prillegao na studije, nameravajući da što pre diplomiram i odem u srednju školu. Nisam imao želju za bavljenjem naukom, iako sam o tome, pre ovog rata, razmišljao i želeo. Smatrao sam da sam za ovih pet godina rata (1914. -1919.) izgubio najdragocenije vreme, kada se najviše uči i prima.

Moja generacija nije imala sreće sa nastavnicima matematike. Berić je, zbog izvesnih svojih neprilika, morao septembra 1920. godine da da ostavku na državnu službu i da napusti univerzitet. Sima Marković, koji je bio asistent, odao se sasvim politici. Tada je Komunistička partija bila legalna i on je bio

komunistički poslanik u parlamentu. Tako je školske 1920. - 1921. godine bio nastavnik za Teorijsku matematiku samo Mihailo Petrović, bez ijednog asistenta. Govorio nam je kako nema sreće sa svojim đacima. Taman nekog spremi, a on ode na drugu stranu.

Mladen Berić i dok je bio nastavnik na fakultetu, bio je član nekih humannh društava. Mika mu je često govorio: "Mladene, mani se tih društava, radi svoj posao, ima ko da se brine za to društvo." Ali to nije ništa vredelo; on je terao svoje. Ta su ga društva i dovela do nepritilika, zbog kojih je morao da ode sa univerziteta.

Sima Marković je uvek obećavao Miki da će da se mane politike i posveti se matematici. To je ostajalo samo obećanje. Dakle, za njega je važila izreka: "Obeća sve, a radi ko pre". Uostalom, on je bio toliko inficiran politikom, da se nije mogao nje lako osloboditi. Još kao gimnazijalac u Kragujevcu, jako se politički eksponirao. Ne treba zaboraviti da mu je otac, Miloš Marković, bio strastan radikal. Dakle, dve su ga stvari predodredile da se bavi politikom; nasleđeni politički duh od oca i kragujevačka, - odnosno šumadijska revolucionarna sredina. Tako smo, studenti poslednje školske 1920. - 1921. godine ostala bez nastavnika, jer je Mika smatrao da je važnije da radi sa početnicima nego sa nama koji smo pri kraju studija: Njegova predavanja samo smo formalno upisivali, radi potrebnog broja časova za overu semestra.

Mi, pak, koji smo imali da polažemo ispite u junu mesecu 1921. godine, morali smo se sami spremati za ispite. Pored svega toga, vreme studija moje generacije trajalo je samo pet semestra. Šta se može preći i naučiti za to kratko vreme? Dakle, sve su se nezgode skupile u pogledu sticanja znanja iz teorijske matematike.

Sa Primenjenom matematikom imali smo više sreće, jer smo imali dva nastavnika, Milutina Milankovića i Antona Bilimovića.

*

* *

Svaki je građanin Kragujevca (i njegove okoline), bio gord i ponosan što je sin prkosnog Kragujevca, koji je mnogo puta razapinjan na krst, ali je uvek vaskrsavao. Mnogi su pokušali da ga skrcaju, ali su zube polomnili. Još kao dečko u selu, slušao sam vrlo često pesmu svoje majke:

"Beograde, zaludu ti hvala,

Kad je tebi Kragujevac glava".

To je sasvim razumljivo, jer je Kragujevac u 19. veku bio nosilac našeg kulturnog i političkog života, koji se kasnije dalje postepeno razvijao i proširivao.

*

* *

Ali se u školskoj 1920. - 1921. godini desilo nešto što je , izmenilo moju situaciju u pogledu karijere. Poznato je da su sve škole u Srbiji, počev od osnovnih pa do univerziteta, imale Svetosavsku proslavu, kao školsku slavu. Po svim školama, pa i na Univerzitetu u Beogradu, objavljivane su teme iz pojedinih predmeta za izradu povodom ove proslave. Septembra meseca 1920. godine, primetim na oglasnoj tabli objavu gde se, pored ostalih tema, objavljuje i tema pod naslovom: "Determinante i njihova uloga u današnjoj matematici". Primljene teme biće novčano nagrađene. Pročitavši ovu objavu, razmišljao sam nekoliko dana mogu li da pokušam da obradim ovu temu, jer smo detrminante prešli još u prvom semestru. Glavni razlog je novčana nagrada. Ja sam tada mnogo kuburio sa parama. Davao sam časove iz matematike srednjoškolicima, pa čak i nekim studentima, naročito sa Tehničkog fakulteta. Smatrao sam da nemam šta da izgubim, ako i ne dobijem nagradu. Ako je dobijem to će biti dvostruko dobro. Prvo, dobiću novčanu nagradu, što je najvažnije za mene, a drugo, uvideću mogu li samostalno da uradim. To će mi poslužiti kao podstrek za dalji eventualni rad.

*
*   *

Posle dubljeg razmnšljanja, rešim i javim se Petroviću radi detaljnog obaveštenja o kvalitetu i kvantitetu rada, kao i o potrebnoj literaturi za samu izradu. Kad sam mu se javio, jako se obradovao. Posle dužeg razgovora sa mnom i detaljnog obaveštenja ko sam i šta sam, bio je vrlo raspoložen. Naročito je bio zadovoljan što sam bio đak kragujevačke gimnazije, smatrajući da Kragujevac daje dobre đake. Pomenuo je tada i Simu Markovića kao kragujevačkog đaka, jer je on bio izaslanik u kragujevačkoj gimnaziji, kada je Sima maturirao. Tom prilikom je i sugerirao Simi da studira matematiku, nadajući se njegovom dolasku na uinverzitet. Nije ispalo kako je on želeo. Rekao je samo da nema sreće sa svojim đacima.

Pri rastanku mi je objasnio kako rad treba da bude dobro pismeno i stručno obrađen. Najbolji se rad nagrađuje, pa koji bude. Radovi se predaju pod šifrom. Ako mi budu potrebna neka obaveštenja u toku rada u pogledu literature, mogu mu se ponovo obratiti.

*
*   *

Razgovor sa Mikom, kao i njegovo držanje u toku razgovora, učinili su na mene utisak, da stvar treba sasvim ozbiljno shvatiti. Već sam ranije primetio na predavanjima kao i na diplomskim ispitima da on mnogo vodi računa o dostojnoj visini nastave i ispita, kao i o svom ličnom autoritetu koji je stekao na pariskoj Sorboni.

Posle ovog razgovora,ja sam privilegao na posao. Prikupio sam najpre potrebnu literaturu. Treba odmah napomenuti da je Matematička biblioteka, zahvaljujući Mihailu Petroviću i Bogdanu Gavriloviću, bila

odlično snabdevena matematičkom literaturom. Pored ostalih knjiga, naročito je bilo dosta literature iz Teorije determinanata, jer se Bogdan Gavrilović time naučno bavio. Dao je i neke svoje rezultate u ovoj oblasti. Dakle, povoljne okolnosti za obradu date teme.

Još jedna stvar koja je bila povoljna za izradu teme je stalan rad u matematičkom seminaru. Na tim seminarima, studenti su izlagali svoje pismene referate o pojedinim pitanjima iz matematike. Radovi su morali biti napisani, referisani u seminaru, kritikovani od nastavnika koji rukovodi seminarom, a i od prisutnih studenata. Posle toga, seminarski rad je definitivno prepisan i predavan nastavniku.

Na osnovu podnetog rada, nastavnik je davao potpis studentu u upisnicu za izrađeni rad. Tako smo mi, studenti poslednje godine, već bili dovoljno osposobljeni za obradu pojedinih matematičkih problema. Radovi, podnošeni kao Svetosavski temati, bili su u stvari, solidno obrađeni seminarski radovi.

*
*   *

Pošto sam završio rad, predao sam ga fakultetu pod šifrom. Da li je bilo i drugih kandidata sa strane koji su predali rad o istoj temi nije mi poznato. Znao sam da ni jedan od studenata Matematike našeg fakulteta nije pokušao da radi datu temu. Svaki je neumorno žurio da dođe što pre do diplome i zaposli se. To je naročito važno za starije studente koje su i godine pritiskale.

*
*   *

Na dan Svetosavske proslave pročitano je da je moj rad primljen i nagrađen sa 1.000,00 (hiljadu) dinara. Suma pozamašna za jednog studenta, kad se zna da je mesečna plata jednog suplenta u gimnaziji iznosila (150,00) sto pedeset dinara.

Moram odmah priznati da mi je ova nagrada pored prijatnosti donela, i izvesne obaveze. Trebalo je nagradu i daljim radom opravdati. Kako je na poslednjoj godina bilo nas šestoro: četiri studenta i dve studentkinje, to sam ja osećao obavezu da budem stalno na časovima, dok su drugi mogli i ne dolaziti uvek. Redak je bio slučaj da se svi šestoro nademo na času. Svaki je od nas imao po neku studentsku nevolju.

*
*   *

Vreme je prolazilo, a ja sam se intezivno spremao za ispite iz Teorijske i Primenjene matematike, koji će se obaviti u junskom roku 1921. godine. Ispit iz predmeta pod c) iz Fizike već sam bio položio. Tako sam u junu iste godine polagao ispite iz predmeta pod a) i b), iz Teorijske i Primenjene matematike. Bio je pismeni i usmeni ispit iz oba predmeta. Tada sam položio ispite iz oba predmeta i dobio uverenje o položenom diplomskom ispitu. Uverenje je izdato 21. juna 1921. godine sa potpisom rektora Slobodana

Jovanovića i dekana Nikole Vulića. Diplome nisu tada davane, jer još nisu postojali formulari sa tekstovima diplome.

*
*   *

Po završenom diplomskom ispitu, Petrović me pozvao na razgovor. Interesovao se šta nameravam dalje da radim. Da li bi želeo da se bavim naukom? Ja sam ga tada zamolio neka mi da vremena do septembra meseca, kada počinje školska godina. O svemu ću razmisliti. On se sa tim složio.

*
*   *

Juli i avgust mesec proveo sam kod svoje kuće u, selu Drači, razmišljajući o razgovoru sa Petrovićem. Nije bilo lako odlučiti se. Iako sam pre rata odlučio da se bavim matematikom, sada sam se prilično kolebao. Rat je učinio svoje, naročito na nas ratnike, koji smo preživeli i proživeli sve nevolje rata. Pored izgubljenih godina u minulim ratovima 1912. - 1918. godine, a naročito u ratu 1914. - 1918. godine, kada je trebalo prema svojoj starosti najviše da učim i primam, ja sam proveo sve vreme sa puškom u ruci. Istina, ceo svet je osetio ovaj rat, ali je za nas Srbe bio izuzetno težak. Pored ratnih nevolja u samoj zemlji Srbiji, tu je "Albanska golgota" 1915. - 1916. godine, zatim boravak na Krfu, pored ostrva Vida - "Ostrva smrti" i "Plave grobnice ". Posle svega ovoga dolazi život u rovu na Solunskom frontu - tako reći u zemlji - boreći se skoro tri godine sa neprijateljima, pacovima i svim drugim ratnim nedaćama. Sve je to bilo sveže u mom sećanju, pa sam se ja pitao, hoću li posle svega ovoga biti u stanju da odgovorim prihvaćenim obavezama? A baviti se naukom, to je jako težak i odgovoran posao.

*
*   *

Mi, ratnici, kao studenti, gledali smo život drugim očima, nego oni koji u toku rata nisu imali nikakvu dužnost ni obavezu. Bilo je studenskih demonstracija kojim su zahtevali što je moguće i nemoguće. Političke borbe bile su u punom jeku. Postojali su klubovi svih političkih stranaka u kojima su studenti vrlo aktivno učestvovali. Čak mi se davala prilika da budem na čelu jednog partijskog kluba. Međutim, to sam odbio iz razloga što sam želeo što pre završiti fakultet. Obično su zakašnjavali, a najčešće nisu ni završavali studije oni koji su se jako angažovali u politici. Osim toga, nisam ni imao nameru da se naročito odajem politici, iako sam imao svoje određeno političko gledište i stav, gledao sam da budem što dalje od političkih smicalica.

Pored toga, imao sam na umu i Simu Markovića, kome je Mika govorio: "Simo, Simo, mani se politike, vrati se matematici. U matematici ćeš moći nešto da uradiš, što će biti od koristi i tebi i čovečanstvu. Za ovaj posao imaš smisla i sposobnosti, što si već donekle i pokazao. Rad u nauci zavisi samo od tebe. Međutim, politika je đavolska stvar. Rad u politici ne zavisi samo od čoveka, pa makar bio on i vođa neke političke partije. Rad u politici, pored čoveka, zavisi još od mnogo drugih parametara, koji mogu samoga vođu partije da navedu na tanak led, gde će i potonuti, a vrlo često i njegove bolesne ambicije odvesti u smrt. Svaka politička partija, kad je u opoziciji, jedno govori, a kad dođe na vlast drugo radi. Kad je u opoziciji sve nevalja. Propade narod i država. Kad je na vlasti, sve je dobro. Prosto teče med i mleko. Zato se ti Simo, mani politike, i vrati se matematici. Ima drugih, koji će se baviti politikom, jer nemaju sposobnosti za druge stvari. A kakvi su pak, političari, to se najbolje vidi, kad dođu na vlast."

*
*   *

U takvom razmišljanju u selu, prohujali su meseci juli i avgust. Međutim, ja se još nisam odlučio, hoću li da idem u srednju školu, ili na Univerzitet. I u srednjoj školi ima veoma ozbiljnog rada, ako čovek hoće da obavlja svoj posao. Zadatak srednje škole bio je uvek vrlo važan. Pored opšteg znanja, koje se davalo omladini u njoj, mnogo je polagano na formiranje solidnih karakternih osobina. To je sasvim i razumljivo, jer se u tim godinama najbolje stvaraju karakterne osobine budućeg čoveka. A dobra omladina, dobra i budućnost naroda i zemlje.

Sa takvom neodređenošću javio sam se Petroviću početkom septembra meseca. Posle dužeg razgovora saglasili smo se da tražimo od Ministarstva prosvete da me postavi za suplenta u jednoj od beogradskih gimnazija i da budem honorarni asistent za Teorijsku matematiku na Filozofskom fakultetu Beogradskog univerziteta. Takvo mi je stanje najviše odgovaralo. Imam obezbeđenu službu, a i priliku da pokušam rad na nauci. Ako bude uspeha, onda ću se kasnije prebaciti na Univerzitet.

*
*   *

O mom studentskom životu nema ništa naročito da se zabeleži. Bilo nas je svega šestoro u istoj generaciji po semestrima: četiri studenta i dve studenkinje. Jedna od ove dve studenkinje, Ljubica Vučković, postala je kasnije moja supruga. Dakle, matematika je učinila svoje, te je spojila nas dvoje. Ta spona traje i danas, posle 56 godina braka. Verovatno će ostati i do kraja ovozemaljskog života prvog od nas dvoje. Šta će biti na onom svetu, to ćemo videti. Ko zna gde će se ko naći, s obzirom na ovozemaljske grehe. Velika je sreća što ovozemaljski svet ništa ne zna, o životu na onom svetu, jer bi možda, mnogi promenili mišljenje sa kojim su pojedince ispratili na onaj svet. Svaki je čovek odneo na

onaj svet mnogo svojih tajni, zbog kojih bi, kad bi se saznale, uvećao ili umanjio svoj ovozemaljski ugled.

Treba pomenuti da je, neposredno posle Prvog svetskog rata, vladalo veliko raspoloženje i veselje u narodu, jer se ostvario vekovni san naših naroda - oslobođenje iz otomanskog i germanskog ropstva i sgvaranje zajedničke države Srba, Hrvata i Slovenaca. Takvo je raspoloženje vladalo i kod studenata i pored svih nezgoda, naročito za nas iz unutrašnjosti. Studenskih domova nema. Oskudica i skupoća u stanovima. Istina, postojala je besplatna menza za studente iz unutrašnjosti. Povremeno su davane stipendije studentima, prema imovnom stanju. Ja sam koristio sve što se moglo koristiti, ali sam se najviše izdržavao od davanja časova iz matematike srednjoškolicima. Kao ratnik nisam imao nikakvih beneficija. U ostalom, to je važno za sve ratnike izuzev invalida i poginulih hranilaca porodica, koji su uživali neznatnu finansijsku pomoć.

Burni posleratni politički život jako je zahvatio studente. Mi, stariji studenti učestvovali smo u svim studenskim manifestacijama, izbegavajući vodeće uloge u partijskim organizacijama. To je važno bar za nas, sa matematičke grupe. Treba napomenuti da se ni naši profesori Mihailo Petrović i Milutin Milanković nisu aktivno bavili politikom. I jedan i drugi su smatrali da je veće angažovanje u politici, gubljenje vremena za pravog naučnika. Ukoliko se dešavalo da se neki od profesora univerziteta više angažuje u politici, on je napuštao univerzitet. Takav je slučaj bio sa Kostom Stojanovićem.

Nauka ima svoj istraživački tok i razvoj, nezavisno od nacije, političkih sistema i partija. To važi za sve nauke, a naročito za matematiku.

Bilo je zabavnih studenskih skupova, ali smo se mi stariji ređe tamo pojavljivali. Mi, matematičari, imali smo svoje zabavne i vesele sastanke, zato su se matematičari i ženili većinom matematičarkama. Nismo se mešali u unutrašnje odnose studenata i studentkinja drugih predmeta, pa nismo dozvoljavali ni da se oni mešaju u naše unutrašnje odnose. Svoje nismo davali, a tuđe nismo hteli.

**Studenti 1921. god. s leva na desno sede:
Ljubica Vučković i Vidosava Živković,
stoje: Tadija Pejović i Radmilo Dimitrijević.**

DRUGA GLAVA

2. Period 1921. -1925. - Suplent u gimnaziji i asistent na fakultetu

Posle razgovora sa Petrovićem 1921. godine, preduzete su mere da se postavim za suplenta u nekoj od beogradskih gimnazija. Tako je 22.10.1921. godine usledilo moje postavljenje za privremenog učitelja u Drugoj muškoj gimnaziji u Beogradu sa godišnjom platom od 1.500.dinara¹, iako sam bio diplomirao iz Teorijske matematike. Nije bilo budžetske mogućnosti za zapošljavanje kao suplenta gimnazije, na šta sam već imao pravo. Malo kasnije, 10.11.1921. godine, postavljen sam za suplenta u Drugoj muškoj gimnaziji. Odmah po postavljenju počeo sam sa radom u gimnaziji. Istovremeno sam obavljao i asistensku dužnost na Filozofskom fakultetu. Ubrzo je, 6.12.1921. godine stiglo i rešenje o postavljenju za asistenta Teorijske matematike na Filozofskom fakultetu sa mesečnom platom (80) osamdeset dinara. Moj rad na fakultetu je bio honoraran. Ovo rešenje potpisao je rektor univerziteta Bogdan Gavrilović.

U gimnaziji sam predavao prvom i trećem razredu (sadašnjem petom i sedmom razredu osnovne škole). Bio sam razredni starešina jednom odeljenju prvog razreda. Direktor gimnazije bio je Mirko Popović, a profesori su bili većinom stariji ljudi. Od starijih matematičara bio je Ševarlić, a od mlađih, ali ipak stariji od mene, bili su Milan Nedić i Vlastimir Stajić.

Kroz Drugu mušku gimnaziju prolazili su, kao nastavnici početnici, gotovo svi profesori Filozofskog fakulteta Beogradskog univerziteta. Tada nije bilo stalnih asistenata na univerzitetu, već su bili honorarni sa stalnim zaposlenjem u gimnaziji. Kasnije su ustanovljena asistentska mesta. Tako je Druga muška gimnazija služila kao odskočna daska za Univerzitet, ukoliko su ti mlađi ljudi pokazali uspeh u naučnom radu. U to vreme pored mene, bili su nastavnici Druge muške gimnazije: Ljubiša Glišić za botaniku, Milan Bogdanović za književnosg, Dušan Popović za istoriju. Svi oni su, izuzev Milana Bogdanovića, postali ubrzo profesori Univerziteta. Pavle Popović je stalno nagovarao Milana da radi doktorsku tezu, ali Milan nikako da krene. On je bio boemske prirode. Dosta je vremena provodio po kafanama. Bio je dobar kozer. Više je voleo kritiku nego stvaranje. Svoje vrednosti ispoljio je kao književni kritičar.

*

* *

Radeći jednovremeno na fakultetu i u gimnaziji, uvideo sam koliko je teško raditi sa gimnazijalcima. Odmah sam uočio sve je teže raditi, što su đaci mlađi. Iako nije bila velika razlika u godinama između

---

¹ Pored redovne mesečne plate, postojao je i mesečni dodatak na skupoću, koji je zavisio od mesta (varoši) skupoće.

prvog (od 12 godina) i trećeg (od 14 godina) razreda, mnogo je bilo teže raditi sa decom iz prvog razreda. Tada sam uvideo, a i danas mislim, da je najdelikatniji poziv učitelja osnovne škole. Oni rade sa decom u najživljim i najnestabilnijim godinama, a treba ih vaspitavati da rade. Tu je početak stvaranja radnih navika kod dece i upućivanja u samostalan rad. Drugim rečima, ovde se postavlja temelj za stvaranje jednog građanina društvene zajednice. Svako dete je jedinka za sebe i ima svoje karakterne osobine koje treba uočiti i kanalisati u pozitivnom smeru. To važi naročito danas, kad osnovne škole traju osam godina. Kakva je i kolika uloga učitelja u vaspitanju dece, omladine i naroda, najbolje se vidi iz rada učitelja malene Srbije u periodu od 1903. do 1918. godine.

Rad sa studentima na Univerzitetu je drugačije prirode. Na Univerzitetu se studira a ne uči. Tu se radi sa ljudima koji se spremaju za pozive koje će obavljati celog života. Nastava na Univerzitetu je upućivanje studenata u pojedine naučne discipline samoga predmeta kao i metode rada. Po sebi se razume da su studenti već osposobljeni za samostalan rad.

Treba naročito istaći, da diploma o završetku školovanja ne sme nikako predstavljati prestanak rada u svojoj struci. Ona je samo uslov za zapošljavanje u odgovarajućoj ustanovi. Tek na poverenom poslu ima da se razvija prava delatnost, koja nikako ne sme da malaksava. Diploma je, manje-više, relativna stvar.

*
*   *
*

Kao dugogodišnji nastavnik, moram reći nekoliko reči i o nastavi matematike. Koje u gimnaziji, koje na fakultetima, nastavu sam vodio punih 58. godina (od 1921. do 1979. godine).

Glavni zadatak nastavnika u svim školama, a naročito nastavnika matematike, sastoji se u tome da kod đaka stvori raspoloženje za samostalni rad i da on rad shvati kao životnu potrebu, a ne kao teret. To treba činiti još od samog početka, tako da đak, a docnije i kao čovek, rad smatra kao životnu potrebu, a ne kao teret. Pitanje je kako će se u tome uspeti. Ja ću sad izneti svoja lična iskustva.

Da bi bilo uspeha, moraju se kod đaka razvijati ove osobine:

1. Volja za radom,
2. Strpljenje u radu,
3. Istrajnost u radu.

To su, po mom mišljenju, tri glavna uslova, koji svakom prosečnom đaku - odnosno čoveku - mogu da osiguraju uspeh u radu koji bude preduzeo. A čim đak - odnosno čovek - postigne uspeh u radu, rad neće biti teret za njega već potreba. Kad đak - čovek - shvati rad kao prirodnu potrebu, onda će on biti koristan član društva. Odnos đaka - čoveka koji ne shvata rad kao potrebu prema društvu, sličan je

odnosu paralizovanog dela_ čovečijeg tela prema celom telu. Treba, dakle, učinti da đak - čovek smatra rad kao životnu potrebu. A za to je potrebno ostvariti gornja tri uslova.

1. *Volja za radom.* Volju za radom treba još razvijati od najranijih dana. Matematika je vrlo pogodan predmet za to. U matematici treba uvek navoditi đaka da iz poznatih pravila i njihovih odnosa, dođe sam do rezultata koji iz njih slede. Na taj način đak odmah uviđa da je i on sam sposoban da iz poznatih rezultata dođe do novih, njemu dotle nepoznatih. Tim samim faktom kod đaka se već stvara volja za daljim radom, jer ma i najmanji uspeh u radu, pojačava volju za radom.

2. *Strpljenje u radu.* Često puta neće moći odmah da se dođe do željenih rezultata, ali za to ne treba gubiti volju. U takvim slučajevima je nastavnikova dužnost, nastojati kod svojih vaspitanika da ne malaksavaju, i ne gube veru u sebe, već ponovnim pokušajem, da putem rezonovanja i razmišljanja dođu do željenih rezultata. Tim razmišljanjem i rezonovanjem stvara se kod đaka strpljenje u radu. To je jedna od vrlo važnih činjenica za postizanje uspeha. Matematika je po svojoj strukturi najpodesniji predmet za stvaranje strpljenja.

3. *Istrajnost u radu.* Pored volje i strpljenja u radu, dešava a da kod đaka, pa docnije i kod ljudi, nedostaje istrajnosti u radu. I ovde je matematika najpogodnija za to. Stoga je potrebno još od početka nastojati da đak i najmanji zadatak izradi do kraja, jer se time razvija istrajnost u radu na malim i kratkim zadacima, a docnije i na većim. Ako se ovo ne razvija postepeno kod đaka, onda se neće postići željeni uspeh. Pored toga, stvara se kod dece još u prvim danima, neraspoloženje prema radu. Međutim, glavni zadatak vaspitanja je stvaranje raspoloženja za rad i osposobljavanje vaspitanika za samostalni rad. Nije važno da li će đak u toku svog vaspitanja dobiti više ili manje znanja kvantitativno, već je važno da se vaspitava u shvatanju rada kao životne potrebe. Ako je čovek u toku svoga vaspitanja uspeo da shvati rad kao neophodnu potrebu, onda je cilj vaspitanja postignut, jer će uvek imati vremena da nadoknadi i produbi svoje znanje. Istrajnost savladuje i najteže prepreke, s toga je treba negovati i razvijati.

*

* *

Pri radu treba razlikovati dva slučaja: mehanički rad i rad sa razmišljanjem. Mehanički rad je rad bez razmišljanja o onome što se radi i bez udubljanja u sadržinu predmeta. Takav rad nije od velike koristi, jer iz njega neće proizaći ništa novo. Međutim, rad sa razmišljanjem i udubljanjem u sadržinu predmeta, nagoni čoveka da traži uzroke i posledice u sadržini predmeta i njihovoj međusobnoj vezi. Takav rad priprema đaka - čoveka za samostalnost u radu, što je od velike važnosti za vaspitanika i njegov napredak u nauci, pa i za društvo. Iz tih razloga nastavnik je dužan da što više razvija kod đaka samostalnost u radu. Matematika je najbolje sredstvo za postizanje tog zadatka. U matematici treba vežbati đaka da logično rezonovanjem iz poznatih rezultata traži nove, kao i njihove posledice. I tu su već počeci samostalnog rada. Takvim postepenim postupanjem, navići će se na potpuno samostalni rad,

što je od presudnog značaja za svaki uspeh. Smatram da ovo što sam kazao za matematiku važi, manje-više, za svaki predmet, kao i svaki rad.

*
*   *

Važna činjenica, u predavanju matematike, je odnos između nastavnika i đaka. Iz tih razloga je potrebno nastavniku poznavanje glavnih principa psihologije, a naročito psihologije razvitka dece i omladine. Svako dete, kao i svaki čovek, predstavlja jedinku za sebe i različito reaguje na istu akciju. Prema tome, ne mogu se primeniti ni isti metodi na razna lica. Nastavnik matematike mora podešavati ponašanje prema đacima, tako da ga oni smatraju kao čoveka koji ima da im otvori oči za mnoge stvari koje se dešavaju oko njih. Đak treba da je prema nastavniku slobodan pri izražavanju svojih misli, jer ga samo takvog može nastavnik pravilno oceniti. Time će nastavnik moći da uvidi u kom pravcu treba raditi radi postizanja željenih rezultata. Iz tih razloga nastavnik ne sme biti arogantan prema đacima, već vrlo taktičan. Ni jednog trenutka ne sme se dovesti u sumnju đak da je nesposoban za matematiku. Naprotiv, ako bi kod đaka to nastupilo, nastavnik je dužan na svaki način da to otkloni. A najlakše će to postići ako zajedno sa đakom bude, logičnim rezonovanjem, rešavao postepeno matematičke probleme. Treba imati na umu da svaki prosečan đak, koji može da prati sve druge predmete, može s istim uspehom da prati i matematiku, ako se bude uvodio u nju metodama napred navedenim.

O problemu nastave matematike u školama, gotovo svakodnevno sam raspravljao sa svojom suprugom Ljubicom Pejović, dugogodišnjim profesorom srednje škole i piscem udžbenika za ove škole.

*
*   *

Školske 1921. - 1922. godine nastavnici za Teorijsku matematiku bili su Mihailo Petrović i Nikola Saltikov koji je tek došao iz Rusije. Ja sam bio jedini asistent. Njih dvojica kao nastavnici, pokrivali su sve predmete, a ja kao asistent, sva vežbanja. Treba samo napomenuti tada je predavao Analitičku geometriju Anton Bilimović, koji je došao iz Rusije 1920. godine. Nije bio lak posao ni za njih ni za mene. Pored toga, ja sam imao deset časova nedeljno u gimnaziji.

Pored svojih časova u gimnaziji i na Univerzitetu, morao sam ići i na predavanja Nikole Saltikova, jer nije znao naš jezik, iako je spremao predavanja na našem jeziku. Njegova spremljena predavanja morao sam korigovati, a to je bilo vrlo teško.

Želja mu je bila da drži predavanja na srpskohrvatskom jeziku, ne gledajući u skripte, ali se brzo izgubi, pa se ne zna da li govori ruskim ili srpskohrvatskim jezikom. Tada nastaje malo veseliji žagor, te sam ja morao da intervenišem, objašnjavajući šta je hteo Nikola da kaže. To je trajalo sve do kraja školske 1924. - 1925. godine. U međuvremenu, 15. maja 1922. godine, postavljen sam za asistenta Teorijske matematike na Filozofskom fakultetu Beogradskog univerziteta u rangu suplenta gimnazije. Tako sam od septembra meseca 1922. godine radio na Univerzitetu kao stalni asistent.

Moram reći da mi je rad u gimnaziji bio veoma koristan za izvođenje nastave. Tu se najbolje vidi koliko jedno predavanje na času uspe, i kako đaci reaguju na nastavnikovo predavanje. O tome se pišu i pišaće se čitave studije. I ja sam o tome nešto malo pisao u članku pod naslovom "Nastavnik matematike" (Nauka i tehnika br. 2, Beograd, 1946.)

*
*   *   *

Pošto sam se oslobodio časova u gimnaziji, odao sam se vrlo intenzivno izradi doktorske teze. Petrović, čija je najomnjenija oblast bila Teorija diferencijalnih jednačina, dao mi je da proučim diferencijalnu jednačinu:

$$y'^2 + 2a_0 + 2a_1 y + 2a_2 y^2 = 0$$

gde su koeficijenti a_i ($i = 0,1,2$) funkcije od x i čiji je kanoničan oblik:

$$y'^2 + y^2 = H(x)$$

a $H(x)$ funkcija od x . On je i sam proučavao ovu jednačinu u više navrata. Poznato je da se ova jednačina ne može rešiti u opštem obliku pomoću kvadrature. Međutim, raznim transformacijama, uspeo sam da pokažem da se ona, u nekim specijalnim slučajevima, može rešiti pomoću kvadratura. Pregledajući literaturu, koja se odnosi na ovu problematiku, koja je tada bila aktuelna, naišao sam na diferencijalne invarijante diferencijalnih jednačina i njihovu primenu. Kako u našoj matematičkoj biblioteci nije tada bilo literature o toj problematici, to sam morao mesec juli 1922. godine da provedem u Beču u biblioteci Tehničke visoke škole.

Kada sam ušao u suštinu Teorije diferencijalnih invarijanti i njihovu primenu, ja sam, u svojoj tezi, formirao diferencijalne invarijante jednačina (2.1) ne upuštajući se u njihovu primenu za rešavanje same jednačine.

Sa tezom sam bio gotov krajem 1922. godine. Na fakultetu je teza primljena 3. januara 1923. godine, prema referatu Mihaila Petrovića i Antona Bilimovića. Doktorski ispit sam polagao 6. februara 1923. godine pred komisijom koju su sačinjavali: Vladimkr K. Petković, kao dekan Filozofskog fakulteta, Mihailo Petrović, Milutin Milanković, Anton Bilimović, kao članovi ispitnog odbora. Pošto je doktorska teza odštampana u 100 primeraka i predata fakultetu, izvršena je promocija. Za doktora filozofije promovisan sam 25. oktobra 1923. godine u prisustvu:

Rektora Univerziteta Bogdana Gavrnlovića,
Dekana Filozofskog fakulteta Vladimira Petkovića,

Članova komisije: -Mihaila Petrovića, Antona Bilimovića i Milutina Milanovića.

Po završetku promocije, Petrović je rekao: "Dobro je, stigla je nova snaga, samo se bojim da ne budem iste sreće kao sa prethodna dva doktora". Mislio je na Mladena Berića i Simu Markovića.

Pošto nisu tada postojali formulari sa tekstovima doktorskih ispita to sam od Filozofskog fakulteta dobio Uverenje, sa potpisom dekana Filozofskog fakulteta V. K. Petkovića o položenom doktorskom ispitu, koje je datiralo 2. novembra 1923. godine. Isto tako dobio sam prepis Zapisnika o promociji, sa potpisom Rektora univerziteta Bogdana Gavrnlovića, koji je datiran 3. novembra 1923. godine.

Ja sam bio treći doktor matematike na beogradskom univerzitetu. Prvi je bio Mladen Berić, 1912. godine, a drugi Sima Marković, 1913. godine. Kasnije su se redali mnogi doktori.

Što se tiče obima moje doktorske teze, može se reći da je ona zbog finansijskih razloga, odštampana u izvornom obliku. Kasnije sam, u pojedinim raspravama, objavio detaljnije dobijene rezultate, naročito u vezi sa diferencijalnim invarijantama (rasprave 2 i 4 iz priloženog spiska).

*

* *

Dalje je normalno tekao naučni i nastavni rad na Katedri Teorijske matematike sa nastavnicima, koje sam već pomenuo. Na katedri Primenjene matematike bili su nastavnici: Milutin Milanović i Anton Bilimović i asistent Vjačeslav Žadercki. Imali smo dobro snabdevenu biblioteku koja je bila zajednička za obe katedre, našeg i Tehničkog fakulteta. Pri razdvajanju Filozofskog i Tehničkog fakulteta 1905. godine, Petrović i Gavrilović nisu hteli da dele i razdvajaju biblioteku. Bogdan Gavrilović je bio profesor Tehničkog fakulteta. Na Filozofskom fakultetu postojale su tri sobe za nastavno osoblje matematike. U jednoj sobi bili su Bogdan Gavrilović (profesor tehničkog fakulteta), Mihailo Petrović i Milutin Milanović, u drugoj Nikola Saltikov, Radivoje Kašanin (asistent Tehničkog fakulteta od 1922. godine) i ja, a u trećoj Anton Bilimović i Vječeslav Žardecki. U pomenutim sobama svaki je nastavnik imao svoj radni sto gde je obavljao svoj nastavni i naučni rad.

*

* *

Izneću i neke zanimljive momente. Vrlo često smo se sva trojica: Saltinov, Kašanin i ja, susretali u sobi. Tada bi nastali interni razgovori. Nikolaj Nikolajevič Saltikov, želeći da što pre nauči naš jezik, govorio je sa nama srpskohrvatski. Ali njegova kombinacija rečenica bila je vrlo smešna, jer je to bio bukvalni prevod ruskog jezika. Tada bi ga Kašanin molio da to kaže na ruskom jeziku, kako bi on tu njegovu misao mogao da izrazi našim jezikom.

Kašanin je dobro znao ruski jezik jer se kao austrougarski oficir za vreme Prvog svetskog rata predao Rusima. Posle se javio u dobrovoljce i borio u Dobrudži 1916. godine u Srpskoj dobrovoljnoj diviziji. Kasnije je sa tom divizijom 1918. godine, došao na Solunski front i borio se do kraja rata.

Najinteresantniji razgovor je bio između Saltinova i mene. Ja sam, želeći da naučim ruski jezik, govorio ruski, a on, želeći da nauči naš jezik, govorio je srpskohrvatski.

Kakav je bio moj ruski i Saltikovljev srpskohrvatski, to je najbolje objašnjavao Kašanin, slušajući naš razgovor. Taj način učenja stranih jezika Kašanin je često navodio kao primer, praveći viceve na naš račun u vezi kompozicije naših rečenica. I pored sveg truda, Saltikov nije uspeo da nauči naš jezik do svoje smrti, a ja i do danas nisam naučio da govorim ruski, iako sam ga dve godine učio u gimnaziji i dobro razumeo. Najgore je što jedna ista reč na našem jeziku ima jedan smisao, a na ruskom sasvim drugi.

*
*   *

Jednog dana sedeli smo za svojim stolovima Kašanin i ja. U tom naide Saltikov. Još sa vrata uzviknuo: "Nu očenj nužno". Mi se malo iznenadismo što govori ruski, jer je njegov običaj bio da, pri svakom susretu, sa ma kojim Srbinom, govori srpskohrvatskim jezikom. Posle smo konstatovali da je bio malo uzbuđen, pa nije mogao to da iskaže na našem jeziku. Reč je bila o njegovoj krštenici, koju je bilo potrebno predati fakultetu radi njegovog postavljenja za redovnog profesora. Do tada je bio kontraktualni profesor. Tada će Kašanin reći: "Pa to je lako, Tadija i ja, kao svedoci, potvrdićemo Vaše rodno mesto i na osnovu toga dobićete krštenicu i mirna Bačka. Ja sam inače bio u Rusiji, najpre kao ruski zarobljenik, a posle kao dobrovoljac u Prvoj srpskoj dobrovoljačkoj diviziji za vreme Prvog svetskog rata, pa poznajem sva ta mesga. Ko ne veruje, neka proverava". Posle toga nastala je rasprava o njegovoj godini rođenja. On se interesovao sa koliko godina se, po zakonu, ide u penziju. Rekli smo mu da se po zakonu ide u penziju sa 65. godina, ali profesori univerziteta, po potrebi i uz saglasnost fakulteta, mogu još 5 godina raditi na Univerzitetu, ali samo kao honorarni. Na kraju krajeva Kašanin i ja, potvrdili smo njegovo mesto i datum rođenja, na osnovu njegove izjave. Tako je naš Nikolaj Nikolajević Saltikov došao do potrebnog dokumenta za postavljenje za redovnog profesora Filozofskog fakulteta Beogradskog univerziteta. Sve to ne bi predstavljalo nikakav interesantan događaj da za to nije čuo profesor Anton Bilimović. Iako je retko navraćao u našu sobu, upadne jednog dana. Kašanin i ja malo se iznenadismo i, pre no što stigismo da ga pitamo u čemu je stvar, on nastavi: "Kako ste mogli vas dvojica da potvrđujete njegovu godinu rođenja, kad ste vi mlađi od njega i niste rođeni u Rusiji". I on nije siguran da li je to baš njegova godina rođenja. Mi smo mu odgovorili da je i on mlađi od njega, pa i njegovo tvrđenje ne može da bude merodavnije od našeg:

Ali, tu nisu bile u pitanju Saltikovljeve godine, već Bilimovićeva narav. On je uživao, kad naide na razlog da nekog kritikuje, ili bolje rečeno pecka. Moram, ipak, napomenuti da je bio ispravan i kao

nastavnik i kao naučnik i, kao čovek. S vremena na vreme samo je peckao Kašanina i mene: "Nu, vi krstili Saltikova".

Ni tu se ne završava priča. Ponovo se nađemo u jednoj delikatnoj situaciji. Nikolaj Saltikov umre 1961. godine. Meni padne u deo da održim oproštajni govor u ime Prirodno-matematičkog fakulteta, Katedre za matematiku, Matematičkog instituta, Društva matematičara, fizičara i astronoma SR Srbije i Saveza društva matematičara, fizičara i astronoma Jugoslavije. Tom prilikom treba navesti njegovo mesto i godinu njegovog rođenja. Pogrebu prisustvuje Bilimović koji samo čeka razlog i momenat da pecne. Da bi to izbegao počeo sam svoj govor rečima: "Nešto manje od jednog stoleća proteklo je od dolaska na svet Nikolaja Nikolajevića Saltikova".

Pri povratku sa groblja, Bilimović nije propustio priliku da me ne pecne. "Vi izvdaste da kažete godinu rođenja Nikolaja Nikolajevića Saltikova." Posle toga, dugo vremena mi se, pri svakom susretu obraćao pitanjem: "Koje godine beše Saltikov rođen". Saltikov je umro u 96. godini. Nikad nisam proveravao da li se ta godina poklapa sa krštenicom koju smo Kašanin i ja potvrdili. Izgleda da su "prijateljski odnosi" između Bilimovića i Saltikova došli zajedno sa njima iz Rusije.

Na poledjini slike:

За честокену свом професору г-ну
Д-р М. Пејовићу, од дипломирање
студента Природно-математичког
факултета:
Зоране Попов, Зорица Гаје
и Јоване Зубовић.
Београд, 25-II-1950 год.

*

* *

Katedra Matematike Filozofskog fakulteta imala je službenika po imenu Novica Rakočević, rodnom iz sela Ropočeva, kod Ralje. Njegov zadatak je bio da vodi računa o prostorijama i priprema tablu i kredu za predavanja nastavnika. On je učestvovao u Balkanskim ratovima i Prvom svetskom ratu. Prešao je Albaniju. Bio je jedno vreme, kao bolestan, u Bizerti, a posle i na Solunskom frontu. On je toliko bio inficiran srpsko-vojničkim ratničkim jezikom, da je za svaku priliku imao takvu reč. Još, kada je saznao da smo Košanin i ja ratnici, bio je sav srećan, jer je imao s kim da razgovara, njegovim omiljenim jezikom. Tako, na primer, pred moj čas on pripremi tablu i kredu i izvesti me da je sve gotovo. Tada uvek doda: "Gospodine profesore, mnogi napustiše položaje i odstupiše. Ja im kažem da mi u ratu nismo tako radili. Da smo napuštali položaje bez borbe, ne bi bilo danas ni Srbije ni Jugoslavije". Za vreme odmora bilo je u učionici i studenata sa drugih predmeta, fizičara, hemičara i pred nastavnikov ulazak oni izađu. Tada dođe do izražaja Novičina uzrečica: "Napustiše položaje i odstupiše". Kada je pismeni ispit on ih opomene kako bi trebalo da se bore i osvoje položaj, inače će idućeg ispitnog roka morati ponovo da ga osvajaju. A kasnije će biti sve teže, jer se položaj sve više utvrđuje. Kad neko odustane od pismenog ispita, Novica uzvikne: "Napustiše položaj ne opalivši ni pušku". Tako je njegov razgovor sa Kašaninom i sa mnom bio uvek u ratničkom stilu.

*
* *

Pri evakuaciji srpske vojske iz Albanije, bolesni vojnici su upućivani u Bizertu. Posle ozdravljenja i oporavka dolazili su kod nas na Solunski front i raspoređivani su u svoje jedinice. Tamo kao bolestan proveo je neko vreme i naš Novica. Komandat srpskih trupa u Bizerti bio je francuski general Geprat.

*
* *

Jednog dana ja sedim za stolom u sobi i pregledam neku knjigu kad uide Novica, zauze vojnički stav mirno i reče: "Gospodine profesore, ja sutra neću doći na dužnost, jer moram otići da dočekam ratnog druga, admirala Geprata". Ja se nasmejah i rekoh mu da zauzme stav "na mestu voljno". Mada sam od vojnika koji su dolazili iz Bizerte u našu jedinicu čuo za generala Geprata, zamolih ga za detaljnija obaveštenja o njemu. Tada moj Novica razveze priču:

"To je general koga smo nazivali "srpska majka". Francuskim vojnicima u operativnim trupama sledovao je, pored ostalog, kilogram hleba, a pozadinskim trupama manje od kilograma. Kako su srpske trupe u Bizerti smatrane kao pozadinske, što je upravo i bilo, to smo mi, Srbi, primali hlebove-tajine-manje od kilograma. Nama Srbima to nije bilo dosta i pored obilnog drugog sledovanja. Vi bar dobro

znate, gospodine profesore, da za nas ne vrede nikakva jela, ako nema dosta hleba. Ja kad god primim tajin, stavim ga pod pazuh pa čupkam i grickam, tako da veliki deo tajina ode dok primam jelo na kazanu i počnem da ručam, odnosno večeram. Sigurno znate i to da je vojvoda Stepa jeo vojnički tajin sve do svoje smrti. Nikakav drugi hleb nije hteo da jede.

Tada mi kažemo našim oficirima da mole komandanta Geprata da se Srbima daje tajin od jednog kilograma, pa makar i na račun druge hrane.

Francuski general se malo iznenadio, ali izgleda, posle izvesnog vremena se obratio francuskoj Vladi i Vrhovnoj komandi sa zahtevom da se srpskim trupama u Bizerti daje tajin od celog kilograma. Jednog dana naredi se zbor svih rekonvalescentnih vojnika u krugu kasarne, a bolesni su bili u svojim krevetima, jer će, kako su nam kazali, general Geprat da drži vojničku smotru. Kada je stroj bio gotov, pojavio se general Geprat u pratnji našeg komandanta i pozdravno stroj sa našim vojničkim pozdravom: "Pomozi bog junaci", na što smo mi gromko odgovorili: "Bog ti pomog'o". General je već bio nzučno naše vojničke pozdrave.²

Posle obilaska trupa, izvadio je iz džepa naredbu i dao našim komandantu da pročita. Tekst je bio preveden na naš jezik. Naredba je glasila: "Francuski komandant svih srpskih trupa u Bizerti, general Geprat, naređuje da se od danas srpskim trupama u Bizerti izdaje tajin u težini od jednog kilograma". Tada su se iz naših grla zaorili glasovi: "Živeo general Geprat, živela Francuska, vive le general Geprat, vive la France!" Oba jezika su bila zastupljena.

Mogu, gospodine profesore, da vam kažem i ovo: kad god neki naš vojnik prođe pored generala i pozdravi, on ga zaustavi i potapše po ramenu sa rečima "dobro". To se i meni desilo jedanput. Eto zbog čega moram da idem na doček".

*
*   *

Posle takvog obrazloženja, dozvolno sam mu da ide na doček generala u Beogradu, samo da pripremi sve što je potrebno za predavanje. Isto tako sam mu rekao da može biti na svim manifestacijama u čast generala, kao i na njegovom ispraćaju iz Beograda, a u međuvremenu da dolazi u školu i pripremi samo ono, što je potrebno za nastavu.

Posle našeg razgovora, Novica me pozdravi po vojničkim propisima i izagde iz moje sobe.

*
*   *

---

² Francuski vojnici na Solunskom frontu su pevali "Pomozs Bog' sa 'Fromage est bond" i kad bi mo se sreli sa njima oni su naše vojiike tako pozdravljali.

Novica je bio na odsluženju vojnog roka u vreme izbijanja Balkanskog rata 1912. godine, i kao kadrovac učestvovao je u ovim ratovima. Samo što je demobilisan, izbio je Prvi svetski rat, i on se ponovo našao u vojsci. Kao pešak učestvovao je u borbama u Srbiji 1914. i 1915. godine, prešao Albaniju, odakle je kao bolesnik prebačen u Bizertu. Po ozdravljenju dolazi na Solunski front, gde se borio do kraja rata. Imao je još i brata koji je poginuo na Solunskom frontu. Novica je posetio njegov grob i spevao pesmu posvećenu bratu: Pesa je, kako on kaže, u duhu narodnih ratničkih pesama i malo poduža. Dao je Kašaninu i meni, kao ratnim drugovima, da je pročitamo i procenimo može li negde da se odštampa. Tada smo se nas dvojica našli na mucu. Nemamo gde da šampamo ni naše matematičke rasprave, a kamoli Novičinu narodnu pesmu. Ali smo se dosetili jadu i predložili mu da se javi profesoru Čajkanoviću, koji je takođe bio ratnik, sa molbom da pročita i nađe načina za štampanje pesme. I za divno čudo, posle nekog vremena, donosi nam Novica svoju zasebno odštampanu pesmu. Pesa je cirkulisala od profesora do profesora kao i kod studenata. On je bio naročito ponosan iz dva razloga. Prvo, što se iz pesme vidi da su on i njegov rođeni brat bili ratnici i da mu je brat poginuo, a drugo, što se on pokazao kao stihotvorac narodnih ratničkih pesama.³

Službenici njegovog ranga na fakultetu pravili su šale i viceve na njegov račun u vezi pesme. Novica im je odgovarao: "Katedra Matematike je jedina na fakultetu na kojoj svi članovi naučno rade i šampaju svoje radove." Ovom rečenicom je on uvrstio u te članove i sebe.

*
*   *

Po završenom boravku generala Geprata u Srbiji, koji je trajao oko dvadeset dana, Novica mi je sa naročitim zadovoljstvom pričao kako je njegov boravak protekao. Na železničkoj stanici u Beogradu doček je bio veličanstven. Pored zvaničnih vlasti, bilo je mnogo naroda, naročito ratnika-seljaka, koji su, kao bolesni, proveli neko vreme u Bizerti. Sav je bio obasut cvećem i jedva su uspeli, od oduševljene mase, da ga dovedu do kola. Kolima je prošao kroz masu naroda po beogradskim ulicama do mesta boravka. Kola su milela kroz špalir naroda, a na licu mu se videlo veliko iznenađenje i veselo raspoloženje. Kad god bi se pojavio na ulici, bio je oduševljeno pozdravljen od naroda, jer su znali njegovu ljubav i naklonost prema Srbima, koju je ispoljio za vreme rata.

Pored Beograda, obišao je gotovo sva mesta u Srbiji kroz koja su prošle francuske trupe, posle proboja Solunskog fronta. Svuda je bio izvanredno dočekan, primljen i ispraćen. Pored srdačnog prijema, počastvovan je mnogobrojnim i raznovrsnim poklonima. Na kraju se ponovo vratio u Beograd odakle, je ispraćen sa velikom pompom. U kompoziciji voza, kojim je otputovao iz Beograda, bio je jedan teretni vagon pun njemu poklonjenih stvari.

---

³ Pri štampanju Novičine pesme, korektor je bio Tatomir Anđelić.

*
*   *
*

Ovaj razgovor sa Novicom podsetio me je na zimu 1915. - 1916. godine, kada su se srpska vojska i srpske izbeglice našle u okolini Skadra i Drača u močvarnoj i besputnoj Albaniji. Krivicom svojih saveznika, što su oni i sami priznali, našli smo se tamo goli, bos, gladni i iznemogli, jer Srbija neće da kapitulira niti da zaključi, ponuđeni primamljivi separatan mir.

Tada se postavilo pitanje: šta, kako i kuda sad sa tom vojskom i tim izbeglim narodom? Ne samo naši neprijatelji, nego, i naši saveznici, smatrali su da srpska vojska, ne samo što sad ne predstavlja nikakvu borbenu snagu, nego je mala verovatnoća da će se moći i oporaviti i upotrebiti za dalje ratovanje. Dakle, svi su izgubili poverenje u našu dalju sposobnost, sem nas samih. Naši saveznici većaju o našoj sudbini, ali ne donose nikakvu odluku. Reklo bi- se kako su bili spremni da nas ostave da pomremo od gladi i zime ili budemo poubijani od albanskih pljačkaških bandi, smatrajući da nismo više sposobni, da se borimo za njih.

U takvoj strašnoj i nezavisnoj situaciji, regent Aleksandar šalje iz Skadra radiogram lično ruskom caru, sa molbom da se spase srpska vojska i izbegli narod. Tada je car lično vrlo energično intervenisao kod saveznika da se spase srpska vojska i izbeglice, inače zaključuje separatan mir. Posle toga nastaje naše spasavanje. Tu ulogu preuzima Francuska time što vojsku prebacuju na Krf radi oporavka i reorganizacije, a izbeglice šalju u Francusku, gde budu vrlo srdačno primljeni čak i u Francuske porodice.

To su razlozi što je naš Novica, isto kao i ceo srpski narod, išao da dočeka generala Geprata.

Srpski narod je za vreme Prvog i Drugog svetskog rata pretrpeo najveći pokolj i stradanja od braće i nebraće, ali se nije nikada nikome svetio. A svako dobročinstvo je dvostruko vraćeno.

U Prvom svetskom ratu za Srbiju i srpski narod najviše je učinio sam ruski car i francuski narod sa Aristidom Brijanom na čelu. Za njihove zasluge podignut je ruskom caru spomenik na Novom groblju, a Francuskoj spomenik zahvalnost na Kalemegdanu.

*
*   *
*

Pošto su nam bile sveže ratne uspomene, to smo Kašanin i ja, često pričali jedan drugom svoje uspomene i doživljaje iz rata.

Kako sam ja svoje uspomene izložio u prvoj knjizi, to ću ovde izneti neke interesantne događaje koje je proživio i preživio kolega Radivoje Kašanin.

S obzirom da smo iste godine rođeni, zajedno smo, za vreme Prvog svetskog rata stupili u vojsku kao đaci i potom, upućeni na frontove. Razlika je u tome što je on stupio u austrijsku, a ja u srpsku vojsku. On je otišao na front protiv Rusa, a ja na front protiv Švaba.

Čim se dočepao fronta 1915. godine, on je krojio plan kako će se predati Rusima. To je vrlo teško i rizično. Treba se neopaženo izvući iz austrijskog borbenog položaja, preći vatreni prostor između Austrijanaca i Rusa, i približavajući se ruskom borbenom pokretu, dati znak za predaju. I naposljetku, da li će ga oni likvidirati ili primiti kao zarobljenika.

On je znao nešto malo ruski jezik, ali je to bio crkvenostaroslovenski jezik. Još kao gimnazijalac morao je ić svake nedelje i praznika u crkvu na liturgiju, pa je naučio sve crkvenoliturgijske pesme napamet. A Oče naš i Vjeruju redovno su đaci recitovali u crkvi na liturgiji. Tako ti je moj Rade mogao, u slučaju potrebe, i popa da zamenjuje za pevnicom u crkvi za vreme liturgije.

Rusi pak, kao verni pravoslavci, znali su crkveno-slovenske pesme. A crkveno-staroslovenski jezik, to ti je, donekle, ruski jezik. Glavno je bilo sporazumeti se sa ruskim vojnicima, dok ne dospete do oficira.

*
*   *
*

Jednom prilikom, juna meseca 1915. godine, morale su austrijske trupe da se povuku iz jednog naselja. Pri povlačenju imali su preći preko mosta neke reke. Tada je Kašanin naredio da se svi vojnici povuku i pređu most, a on će, kao starešina naposljetku. Dakle, postupio je pravo starešinski, jer pri nastupanju, starešine idu napred, a pri odstupanju, oni su poslednji. Tako je važilo kod srpske vojske.

Kad je ostao sam, zaklonjen od pogleda austrijskih trupa i naoružan karabinom, razmišljao je kako će do ruskog fronta, koji je bio podalje od tog naselja. U tom momentu, naiđe pet austrijskih vojnika, jedan Hrvat, jedan Poljak i tri Mađara. Ovi vojnici, verovatno su zalutali u tom naselju, nisu se povukli blagovremeno sa ostalim vojnicima. Tada je nastala mučna situacija. Ovi vojnici nisu znali Kašaninovu nameru, a on je bio nepoverljiv prema njima, preuzeo vlast nad njima ne govoreći im ništa o svojoj nameri. Nije dugo potrajalo, kad naiđu dva ruska vojnika bez pušaka. Spazivši šest naoružanih austrijskih vojnika, dignu ruke u vis radi predaje. Sad je nastala zabuna ko će kome da se preda. Ali je Rade ubrzo raščistio situaciju. Pozvao je Ruse, dao im svoju pušku i kazao da se on sa ovih pet vojnika predaje Rusima, jer je on Srbinn iz Austro-Ugarske. I onih pet austrijskih vojnika je položilo oružje. Tako su ova dva ruska vojnika sa austrijskim puškama sproveli ovu šestoricu do ruskih prednjih delova. Šta su ovi ruski vojnici kazali svom starešini, ova šestorica nisu znala, ali su posle nekoliko minuta čuli reč "zastareljić" koju su razumeli. Tada su ova petorica počela da napadaju Kašanina što ih je doveo ovamo da budu streljani. Ali se Rade nije dao lako zbuniti, već je pristupio svom crkveno-staroslovenskom-ruskom jeziku.

Izgleda, kako je mislio Kašanin, da su ova dva ruska vojnika, da bi sebe opravdali, predstavili ovu šestoricu kao austrijske špijune koje su oni zarobili u onom naselju i da ih treba odmah streljati.

Sada nastaje nova faza ispitivanja od strane neposrednog ruskog oficira. I on nije mogao tako lako shvatiti da u Austro-Ugarskoj vojsci ima Srba pravoslavne vere. Znao je da su Austrijanci katoličke vere, pa je mislio da je u njihovoj vojsci tako nešto nemoguće, jer Srbi ratuju protiv Austrije. Tada je Rade

počeo da se krsti po pravoslavnim propisima i da peva crkvene pesme iz liturgije, objašnjavajući ruskom oficiru kako je on Srbin i da se želi predati Rusima, pa da ide u Srbiju da se bori protiv Ausgro-Ugarske. Još mu je pomenuo kako ima mnogo Jugoslovena u austrougarskoj vojsci, a naročito Srba pravoslavne vere, koji neće da se bore protiv Rusa, već žele da se predaju. Kada je gotovo završio liturgiju, ruskom oficiru se ozarilo lice i naredio je vojnicima da se ovi zarobljenici sprovedu u pozadinu nadležnim starešinama rekavši: "Svi budut pravoslavni". Posle toga je sve bilo lakše. Tako je moj Kašanin, zahvaljujuni crkvenim staroslovenskim pesmama živ i zdrav dospeo u ruska zarobljeništvo, što mu je i bio cilj, čim je došao na austro-ruski front. Šta je bilo dalje, o tome će biti reči kasnije. Predavanje austrougarskih podanika jugoslovenskog porekla Rusima, bilo je u početku vrlo teško i rizično. Tek kasnije, kad su Rusi shvatili u čemu je stvar i naredili vojnicima da to imaju u vidu, onda je situacija bila lakša. Tako je nastalo masovno predavanje Rusima, austrougarskih vojnika jugoslovenskog porekla.

*
*   *

Predaja vojnika jedne vojske neprijateljskoj vojsci može imati dvosgruki smisao. Ta predaja može biti stvarna i prividna. Stvarna predaja je, kada se jedan ili čitava grupa vojnika predaju neprijateljskoj vojsci. Prividna predaja je, kada se grupa vojnika približava neprijateljskoj vojsci sa znacima za predaju, najčešće isturenim delovima, radi zarobljavanja jednog ili više vojnika. Tu se upotrebljavaju razna lukavstva. Stoga na predstražnim linijama moraju biti jako predostrožni. Ja sam na Solunskom frontu imao obe vrste predaje. Najčešće su se stvarno predavali po jedan ili dva, do tri bugarska vojnika. Ali sam imao jedan slučaj, kad su bugarski vojnici obučeni u našu uniformu, koristeći znake za predaju, pokušavali da mi zarobe celu objavincu. Ali, zahvaljujući komandiru objavnice koji je blagovremeno dao ugovoren znak za uzbunu, "braća" Bugari bili su delom likvidirani, delom zarobljeni. Dakle, umesto da zarobe naše vojnike, oni delom ginu, a delom se predaju u naše zarobljeništvo. Kao što se vidi, na predstražnim mestima morala je biti velika obazrivost.

*
*   *

U slobodnam časovima Kašanin mi je pričao o mnogim događajima kroz koje je prošao i koje je preživeo u Rusiji; najpre kao zarobljenik a potom kao dobrovoljac. Zarobljeništva se brzo oslobodio, jer se odmah prijavno za dobrovoljca.

*
*   *

Istorija dobrovoljaca u Rusiji bila je vrlo promenljive sreće. Moglo bi se reći više loše nego dobre, kako kaže Kašanin. Postoji knjiga o dobrovoljcima u Rusiji pod naslovom "Dobrovoljci 1914. - 1918." To je upravo zbirka dokumenata jugoslovenskih dobrovoljaca u Rusiji 1914. -1918. godine.

Ja ću, prema Kašaninovima kazivanjima, kao i prema gore pomenutoj knjizi, izneti kratak istorijat ovih dobrovoljaca. To činim zato što su ti dobrovoljci, posle revolucije u Rusiji, došli krajem 1917. i početkom 1918 godine na Solunski front, učestvovali u probouju fronta i gonjenju neprnjatelja. Sticajem okolnosti, ja sam pri probouju Solunskog fronta i gonjenju neprajatelja, stalno držao vezu sa njima sve do Vardara u vremenu od 15. do 21. septembra 1918. godine.

*
*   *
*

Još 1915., godine, počelo je u Rusiji prikupljanje dobrovoljaca među zarobljenicima jugoslovenskog porekla. Već je jedna grupa takvih dobrovoljaca bila prebačena Dunavom u Srbiju, pri stupanju Bugarske u rat protiv nas .

Prekidom veze između Srbije i Rusije, prikupljanje dobrovoljaca jugoslovenskog porekla po ruskim zarobljeničkim logorima, ne samo da nije prestalo nego je ubrzano i pojačano.

Najpre je, krajem 1915. godine, od prikupljenih dobrovoljaca, formiran Srpski dobrovoljački odred u Odesi. Kada se broj dobrovoljaca uvećao, onda je januara meseca 1916. godine formiran jedan puk Srpskog dobrovoljačkog odreda. Kako se priliv dobrovoljaca stalno uvećavao, to je od Srpskog dobrovoljačkog odreda stvorena, aprila 1916. godine, Srpska dobrovoljačka divizija. Kasnije je ova divizija dobila naziv Prva srpska dobrovoljačka divizija, jer je septembra 1916. godine, formirana i Druga srpska dobrovoljačka divizija. Ove dve divizije obrazovale su Srpski dobrovoljački korpus. Ove jedinice nosile su naziv srpske, jer su dobrovoljci bili pretežno Srbi iz Ausgro-Ugarske, koji su se predali Rusima.

Oficirski kadar u ovim jedinicama sastojao se pretežno od dobrovoljaca oficira, a delom od srpskih oficira poslatih sa Krfa. Prva srpska dobrovoljačka divizija učestvovala je 1916. godine u Dobrudži i pokazala izvanrednu hrabrost i izdržljivost, i postigla izvanredne uspehe. Ovi uspesi zadivili su i saveznike, Ruse i Rumune, a zadali strah neprijatelju. Po Kašaninovom pričanju, koji je bio adutant 1. puka ove divizije, divizija je, i pored svojih teških zadataka, morala često puta da zapušava rupe na frontu, koje su Rusi i Rumuni, a naročito Rumuni, stvarali, napuštajući položaje. A šta to znači, to ja vrlo dobro znam, jer smo mi Srbi morali, na Solunskom frontu, često puta tako nešto da radimo.

Dešavalo se, da samo što smo smenjeni sa prve borbene linije od naših saveznika radi odmora, a naredba stiže da se vratimo natrag, jer su Bugari već potisli naše drage saveznike i zauzeli naš položaj. A povraćanje zauzetog položaja košta žrtava koje mi na Solunskom frontui nismo imali čime da popunjavamo.

Pored Srba iz Austro-Ugarske, kao zarobljenika u Rusiji, koji su se javljali u dobrovoljce, bilo je Hrvata i Slovenaca. Kako je bilo poželjno da se Hrvati i Slovenci javljaju u dobrovoljce, to je Ministarstvo vojno naredilo, marta meseca 1917. godine, da se naziv "Srpski dobrovoljački korpus" promeni u naziv "Dobrovoljački korpus Srba, Hrvata i Slovenaca". Time se Hrvati i Slovenci stavljaju u ravnopravan položaj sa Srbima, jer je sam ratni cilj bio oslobođenje svih Srba, Hrvata i Slovenaca od Austro-Ugarske i stvaranje zajedničke države. Čak je i Ministarstvo vojno Srbije napomenulo da se mogu obrazovati bataljoni ili pukovi, prema broju prijavljenih, sa hrvatskim ili slovenačkim nazivima. Ali do toga nije došlo, jer je broj ovih bio suviše mali.

Pojavom ruske revolucije, nastalo je, kako kaže Kašanin, komešanje u dobrovoljačkom korpusu Srba, Hrvata, i Slovenaca. Kroz kakve je peripetije prošao ovaj korpus do dolaska na Solunski front krajem 1917. godine i početkom 1918. može se videti iz knjige "Dobrovoljci 1914. - 1918. godine" Beograd 1977. godine. Od velikog interesa bi bilo kada bi Kašanin, koji je imao važnu ulogu naročito 1917. godine, u vreme ruske revolucije, napisao svoje uspomene i doživljaje iz toga doba, o kojima mi je dosta pričao. I Jugoslovenski odbor sa Trumbićem na čelu, imao je neke svoje političke planove u vezi sa ovim dobrovoljcima. On je pokušao da ove dobrovoljce predstavi kao jugoslovensku vojsku, pod upravom samog odbora, i kao takva da se bori na frontu u Francuskoj, po dolasku iz Rusije u Evropu. Time se htelo pokazati da ovaj jugoslovenski odbor predstavlja nekoga, nezavisno od Srbije.

Dakle, dok Srpska vrhovna komanda vapije za pojačanjima na Solunskom frontu i popunu srpskih jedinica radi proboja ovog fronta, dotle se političari iz Jugoslovenskog odbora bore za vlast u budućoj državi, koristeći ove dobrovoljce. Ali su ovo odbili sami dobrovoljci i krenuli svojoj braći na Solunski front, gde su se pokazali kao ravnopravni borci svojoj braći iz Srbije.

Primitio sam da mnogi današnji pisci hoće da predstave kako su dobrovoljci, bilo iz Amerike, bilo iz Rusije, podigli opali moral kod srpskih vojnika na Solunskom frontu 1917. - 1918. godine. Kao lični svedok i kao učesnik u prvim borbenim jedinicama za sve vreme Prvog svetskog rata, kategorički to odbijam. Srpski vojnici bili su samo premoreni i telesno i duševno, nalazeći se stalno u prvoj borbenoj liniji bez smene i odmora, i u prevelikoj patnji za svojom Otadžbinom i rodbinom.

Isto tako se piše danas kako je i Solunskii proces 1917. godine u vezi "Crne ruke" uticao na opadanje morala kod srpske vojske. I to je potpuno netačno. Moral kod nas vojnika na frontu bio je, za sve vreme našeg boravka, na najvećoj mogućoj visini u prilikama u kojima smo se nalazili. To se pokazalo i pri samom proboju Solunskog fronta kao i u energičnom gonjenju neprijatelja.

*
*   *
*

Najkritičnija situacija kod naših saveznika za vreme Prvog svetskog rata bila je u 1917. godini. Nastaje ruska revolucija i izbacivanje Rusije iz rata. Time se veliki deo vojnih neprijateljskih snaga oslobađa i šalje na zapadni front - francusko - belgijski. U Francuskoj velika kriza, kako vojna tako i politička.

Italijanski front nije davao neke nade za sve vreme rata. Na Solunskom frontu se Grčka isprečila sa njenim kraljem Konstantinom, koji je naklonjen Nemcima. Dakle, sve ne valja i počelo se govoriti o zaključenju mira, koji bi bio porazan za naše saveznike, a naročito za Srbiju, koja je pod neprijateljskom okupacijom.

Ali ovu tešku situaciju spasao je novi predsednik Francuske vlade Klemanso, zvani "Tigar", koji je za kategorički nastavak rata do pobede. Pored toga, i Amerika ulazi u rat na stranu naših saveznika. Najteža situacija bila je do dolaska američkih trupa u Evropu.

*
*   *

Na stvaranje revolucije u Rusiji deštvovala su, pored ostalog, dva faktora. Prvi faktor bio je Lenjin, koji je, prebačen iz Švajcarske u Rusiju, svojim idejama jako uticao na narodne mase, pogotovu, kada se radi o prestanku rata. On je, najverovatnije, mislio da se stvori revolucija u Rusiji, gde je tada bio najpovoljniji teren, pa će se ona proširiti na sve zaraćene zamlje.

Drugi faktor, koji je još deštvovala na stvaranje revolucije u Rusiji, bila je Austro-Ugarska i Nemačka. Ali je njihov cilj bio sasvim drugojačiji - izbacivanje Rusije iz rata, radi dobijanja samog rata.

Međutim, ni jedan ni drugi nisu postigli svoje željene ciljeve. Lenjin je izazvao revoluciju samo u Rusiji i predao ruski narod diktatoru Staljinu, a Austro-Ugarska i Nemačka, izgubile su rat i predale svoj narod diktatoru i manijaku Hitleru.

Još bi se moglo reći da su glavni krivci za Drugi svetski rat Staljin i Hitler. Oni su sklopili međusobni sporazum o nenapadanju. Koliko je taj sporazum bio iskren, to se ubrzo pokazalo napadom Nemačke na Rusiju 22. juna 1941. godine. Izgleda da je njihov sporazum samo bio odlaganje sukoba.

Hitler je mislio da sporazumom sa Rusima likvidira zapadne sile, a potom i samu Rusiju. Staljin je, pak, mislio da omogući sukob i međusobno uništenje Nemačke i zapadnih sila, pa će on samo posle toga da zagospodari. Međutim, ni jedan ni drugi nisu uspeli. Niti je Hitler svojim nacionalizmom zavladao svetom, niti, Staljin proleterijatom. Tako nešto neće niko nikada postići, jer, ako se ponovo pojavi neki novi Staljin, pojaviće se neki novi Hitler ili Musolini koji će mu se suprostaviti, itd. itd. u beskonačnost. Čak i ako zavlada svetom proleterijat, to neće biti opšti proleterijat, već posebni sa specijalnim karakteristikama pojedinih nacija.

Ako se osvrnemo na rusku revoluciju sa Staljinovom vladavinom, na Italijansku revoluciju sa Musolinijevim pohodom na Rim i njegovom vladavinom, i na Hitlerovo preuzimanje vlasti sa njegovom vladavinom u Nemačkoj, moglo bi se doći do zaključka, da su ove revolucije izvedene ne radi njihovog naroda, nego radi njih samih. No, to će vreme i istorija raščistiti.

*
*   *

U jednoj društvenoj zajednici, revolucija je krajnje sredstvo za oslobođenje te zajednice od nepravilnih postupaka njenih rukovodilaca prema njoj samoj. Ista je stvar i sa državnim revolucijama, gde su rukovodioci državne vlasti, odnosno izvesne političke grupacije. Napominjem, da ona treba da dođe samo ako stvar ne može da se ispravi na neki drugi način. Često puta revolucija odnese veliki broj nepotrebnih žrtava, a ne donese očekivane rezultate, ili se pak sasvim izvitoperi. Čak se čovek može zapitati, da li se katkad ti revolucionarni rezultati isplate za tolike žrtve.

Revolucija ima tu nezgodnu stvar što posle nje dolazi, obično, diktatura, čiji je šef vođa revolucije. U mnogo slučajeva vođa revolucije, kad dođe na vlast, najpre ukloni sve političke protivnike, među kojima se nađu mnogi, koji nisu protivnici i koji bi bili od koristi za sprovođenje revolucionarnih ideja.

Koristeći reč revolucija, vođa revolucije obično, zauzme ubrzo pravi diktatorski stav, pri rešavanju svih društvenih problema, bilo da ih poznaje ili ne. Pri tome ide tako daleko, da počinje uklanjati sa vlasti i svoje prisne saradnike iz revolucije, koji bi mu skrenuli pažnju na neke njegove nepravilne postupke. Drugim rečima, ubrzo zauzme pravi diktatorski stav, kako pri rešavanju društvenih problema, tako i prema službenom državnom osoblju svih kategorija, naročito prema onima na vrhunskim državnim funkcijama.

Ali, što je možda najtragičnije, što taj vođa revolucije, koji ubrzo postaje diktator, ne ispušta vlast iz svojih ruku ni po koju cenu. Uklanja od sebe ljude od vrednosti, bojeći se da mu ne preuzmu vlast, a skuplja trabante koji ga slepo slušaju. On zaboravlja da će ti njegovi trabanti, naneti mnogo štete opštoj narodnoj stvari baš u njegovo ime. Oni to čine da izvuku što više koristi za sebe lično, znajući pri tom, da diktator ide sa vlasti samo smrću ili silom. A kad on ode sa vlasti, oni će sve zloupotrebe vlasti svaliti na njega, ukoliko im bude bilo moguće.

Bilo kako bilo, mislim da nikakva diktatura nije dobra, pa ma od koga ona dolazila. Obično se diktatori, posle duže vlasti, zaborave i čine veće zloupotrebe vlasti na štetu naroda nego oni protiv kojih je izvršena revolucija. Diktaturu, ako već mora doći, treba što pre prevazići narodnim sistemom upravljanja bez diktatora, gde će svaki građanin moći izneti svoje kritičko mišljenje o pojedinim društvenim problemima, ne bojeći se diktatorove presude, koja može biti i krvava.

*

* *

U periodu od 1921. godine do 1925. godine intenzivno sam se bavio naučnim radom, jer za napredovanje asistenta za docenta nije bilo dovoljno samo objavljena doktorska teza, već se moralo imati još objavljenih naučnih radova. Stoga sam u ovom periodu objavio još četiri rada (Radovi pod (2),(3),(4),(5) u priloženom spisku) i to jedan na francuskom u Ženevi (Švajcarska), i tri na srpskohrvatskom jeziku sa izvodima na francuskom u Srpskoj akademiji nauka u Beogradu. Dosta sam bio opterećen časovima vežbanja sa studentima, jer sam bio jedini asistent za sve matematičke

discipline. Posle objavljenih napred navedenih radova, izabran sam i potvrđen za docenta Teorijske matematike Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu 22. marta 1925. godine.

*
*   *

Posle Prvog svetskog rata bila je kriza u stanovima, pa su mnogima ubacivali podstanare u stanove. Mihajlo Petrović se pribojavao da se i njemu to ne desi⁴, jer mu je porodična zgrada na Kosančićevom vencu bila malo povećā, a svega je njih troje u stanu: on, njegova sestra Mara i zet, Živojin Perić, profesor univerziteta. Stoga mi predloži da se ja uselim u jednu sobu. To je bila soba do same njegove radne i spavaće sobe. On je u istoj sobi radio i spavao, mada je bilo još soba na raspolaganju. Razlog je što je on ustajao oko 4 sata ujutru i radio do deset sati. Posle toga je išao na predavanja ili u ribolov, ili na neki drugi posao. Stoga mu je bilo zgodno, kako on kaže, da iz kreveta odmah sedne za radni sto. U sobi je imao peć na drva koju, izjutra, čim ustane, samo potpali specijalnim upaljačem nabavljenim u Švajcarskoj. Peć je još uveče: pripremljena za potpalu. Tako sam ja postao, pored asistenta i njegov podstanar, sve do svoje ženidbe, aprila meseca 1923. godine. Stanovao sam besplatno pored toga, svako jutro doručak i svake nedelje ručak, razume se, takođe. To je bila premija za mene u finansijskom pogledu. Sad sam postao jako pažljiv prema celoj toj porodici. Za vreme ovog stanovanja, ostavio sam vrlo dobar utisak na celu porodicu i kao čovek i kao radnik. Uostalom, to nije ni čudo, jer sam već tada (1922. godine) imao 30 godina. Stvarnost i surovost života sam osetio u ratu. Prava vrednost čoveka se ispoljava u najtežim mukama i nevoljama, a naročito, kada je u pitanju sam život.

*
*   *

Za vreme prvog stanovanja kod Mike (mi, matematičari zvali smo Mihaila Petrovića: Mika), vrlo često smo on i ja uveče, izlazili u neku kafanu u kojoj je svirao neki violinski orkestar. Najrađe bismo išli u kafanu gde je svirao ciganski orkestar. To je bila Čubura, gde su većinom stanovali Cigani. Tamo se sviralo i pevalo gotovo cele noći. Mi smo napuštali kafanu oko ponoći. Po tim periferijskim kafanama znao se neki red do pola noći, a tada je nastajao, kako se to obično kaže, urnebes.

Po povratku kući, Mika bi uzeo svoju omiljenu violinu i prigušenim zvukom svirao one melodije, koje smo u kafani slušali.

*
*   *

---

⁴ Mada je to bilo malo verovatvo.

Još kao dečak on je počeo da svira na violini i to kao samouk. Kasnije je učio sviranje kod Arse Ciganina. Ovaj Arsa imao je svoj ciganski orkestar koji je svirao po beogradskim kafanama, a Mika je išao da ga sluša. Mnogo mu je imponovao Arsa kao primaš, pa je i Mika kasnije osnovao svoj takozvani "Suzovski orkestar" u kome je bio primaš. Ovaj "Suzovski orkestar" bio je deo "Društva Suz", koje je on osnovao krajem 19. veka po povratku sa studija iz Pariza. Cilj društva je bio zabava i veselje, svirkom i pesmom na povremenim sastancima, obično večernjim. On je govorio: "Čovek treba bar jednom mesečno da se izludira". To ludiranje se sastojalo iz pesme, svirke i raznoraznih viceva i šala, koji su bili na odmerenom nivou, sa završetkom čitanja "Celomudrija ovoga sveta". U ponoć, čitanje i tumačenje "Celomudrija ovoga sveta", vršio je Jelenko Mihailović, intiman Mikin prijatelj.

"Celomudrija ovoga sveta" predstavljala su skup raznoraznih isečaka iz dnevnih listova koji se, usled štamparskih grešaka, ili nezgodne stilizacije, mogu šaljivo protumačiti. Ovi isečci, prema stepenu šaljivosti i dvosmislenosti, raspoređivani su i lepljeni u naročito za to pripremljene knjige. Ovo je u početku radio sam Mika, a docnije su mu se pridružili i ostali članovi Suza, kao i svi matematičari. Bilo je više ovakvih knjiga, ali je samo jedna ostala u životu, koja se nalazila kod Jelenka Mihailovića. Ona se i danas nalazi kod njegovih potomaka. Ostale su propale, jer je u Mikinu kuću ušla vojska posle rata i upropastila ih. Članovi Suza i orkestra bili su prijatelji i dobri poznanici i to, većinom, intelektualci. Sastanci društva "Suz" bili su dvojaki: muški i mešoviti. Muški sastanci su bili češći, prema prilikama, mesečni ili dvomesečni, a mešoviti jednom ili dva puta godišnje. Muški sastanci priređivani su u kafanama sa gurmanskim specijalitetima, među kojima je bila obavezna riba, spremljena na razne načine, a po Mikinoj sugestiji. Mešoviti pak, sastanci priređivani su po restoranima koji, kako je Mika govorno, odgovaraju otmenoj gospodi sa damama. To su bili Balkan, Kolarac (kafana), Imperijal i druge. Ja sam, posle Prvog svetskog rata, prisustvovao svim ovim sastancima. Muški sastanci bili su po usmenom dogovoru, a mešoviti sa specijalnim pozivnicama.

Reč "Suz", kako mi je objanšnjavao Mika, čuo je prvi put od šefa ciganskog orkestra Arse. Pred početak sviranja, Arsa je viknuo "Suz bre" i sviranje nastaje. Izgleda da mu je izraz "Suz bre" bio znak za davanje tona sviranja, ili muzičkim jezikom, intonacije. Katkad je i Mika, pre početka nekog sviranja upotrebio izraz "Suz bre", ali je to bilo posle pola noći i u čistom suzovskom-muškom društvu. Samu reč "Suz" je pri sviranju često upotrebljavao. Ta mu je reč predstavljala neki muzički akord. On je imao i specijalne nazive za muzičke akorde od kojih mu je prvi "Suz"⁵)

Kako je "Društvo Suz" ili kako ga je Mika zvao "Drusto Suz", bilo veselo društvo, to je orkestar svirao, gotovo, samo vesele pesme ili muzičkim jezikom, u duru. Što se pak tiče kola za igranje, za njih se moraju "opanci" dobro pritegnuti. Ali, najteže je bilo igrati "Baba Mudrino kolo". To je igranje sa preponama. Poređaju se stolice i stolovi i pri igranju, mora da se ide preko njih. Jednom prilikom je priređen "Džumbus bal" u kafani Kolarac, kome su prisustvovale i dame. Posle večere nastala je igranka.

---

⁵ Ti izazovi su: 'Suz'= C-dur, Krkaleska= D-dur, 'Rep'= E-dur, 'Rep od repa'= F-dur.

Neposredno pred ponoć, jer se oko pola noći čita i tumači "Celomudrija ovoga sveta" zasniva, "Suzovski orkestar" "Baba Mudrino kolo". Kolo povede Jelenko Mihailović i igrajući normalno, sačekava da se malo kolo poveća, naročito sa ženskim svetom, pa krene preko postavljenih prepona. Tada nastaje vrisak žena, jer ne mogu da se penju i koračaju preko prepona. Međutim, orkestar sve više ubrzava sviranje, a Jelenko juri napred kao besan. Tada su se za sreću ili nesreću, kako za koga, nosile uske suknje, pa počele da pucaju i spadaju sa žena. Ali iz kola se ne može. Tu je morala da se potvrdi ona narodna poslovice "Dala baba groš da se uhvati u kolo, ali bi sada dala 100 da se pusti". Ali puštanja nema. Kada su se nekim ženama pokazale čipkane gaćice i kombinezoni, orkestar je prestao. Po prestanku igre, žene su sa suknjama u rukama pojurile u skrivene prostorije radi doterivanja svojih toaleta.

Posle završene igre, "Baba Mudrinog kola" i, pošto su žene doterale, kako tako, svoje toalete, nastao je komentar o igranju ovog kola. Na osnovu ovog komentara i prema raspoloženju žena, primetio sam da nisu, posle ove igre; bile neraspložene. Pre bih rekao da im je ovaj način igre prijao.

*
*   *

"Društvo Suz", ili po Mikiinom "Drusto Suz", imalo je svoju slavu "Sveti apostol Filimon", 5. decembra. Slavi je prisustvovalo samo muško društvo. To su bili članovi "Društva Suz" i drugi Mikiini poznanici i prijatelji. Slavski obred je obavljan po svim slavskim propisima: sečenje kolača sa sveštenikom i osvećenje žita. Zatim nastaje ručak, a posle ručka pesma, svirka, igra i veselje do duboko u noć. Slava je, najčešće, obavljana u stanu Jelenka Mihailovića na Tašmajdanu, jer je tamo bilo najzgodnije.

Pored slavlja ustanovljene su i "paterice", koje su se proslavljale docnije, a mogle su se proslavljati makog dana u godini.

Muški sastanci Suzovaca zvali su se "Džumbus veselje ; mešoviti "Džumbus balovi ". Paterice su spadale u "Džumbus balove". Na ove "Džumbus balove" pozivani su Suzovci kao i drugi prijatelji društva sa porodicama. Svakome je slata odštampana pozivnica sa dnevnim redom, počevši od jelovnika pa do čitanja "Celomudrija", sa naznakom ulazne cene. Ceo aradžman i pripreme za "Džumbus bal", vršio je Mika sa Jelenkom Mihailovićem i svojim alasima. Prva tačka je uvek bila alaska čorba spremljena po Mikiinom receptu.

Prvi "Džumbus bal" koji je priredjen posle Prvog svetskog rata i kome sam ja prisustvovao, bio je u hotelu Balkan. Na ulazu pored vrata, sedeo je određeni Suzovac sa otvorenom i razvučenom šubarom u koju je svaki posetilac bala morao da stavi označenu ulaznu cenu u groševima: Cena je važila za celu porodicu.

Mika je sam sastavljao tekst za pozivince sa vrlo interesantnom stilizacijom. Na primer, jedenje i pijenje po sopstvenoj volji; pevanje, sviranje i igranje latinicom i ćirilicom; kako je koga milo; kafe pijenje na persijski način. Kakav je taj način objasniću kasnije.

Ovom balu Prisustvovao je i čuveni pevač sevdalinki Mijat Mijatović uz pratnju Suzovog orkestra. Bal je trajao do zore i, već je bilo uveliko svanulo, kad smo Mika i ja stigli kući.

Ovakvi su se balovi posle ređali, ali najviše jedan ili dva godišnje. Pored ovih Suzovih sastanaka obe vrste mi, matematičari, imali smo svoje večernje sastanke i to po kafanama, gde se nalazila riba ili dobar roštilj. U periodu od 1921. do 1925. godine ovi sastanci matematičara nisu bili tako česti jer, nas je bilo malo. Ali su oni došli do naročitog izražaja 1926. godine, kada se broj matematičara uvećao.

*
*   *
*

Kod Mike sam stanovao sve do ženidbe, a moja verenica kod sestre i zeta. Kad smo, na jedvite jade, našli jednu sobu, venčali smo se. Venčanje je obavljeno 19. aprila 1923. godine u Sabornoj crkvi kod Kalemegdana. Posle venčanja, otišli smo na svadbeni put u moje selo Draču, kod moje majke i braće, gde smo proveli nekoliko dana i vratili se natrag.

Dogovorili smo se da ne pravimo nikakve svadbene ceremonije sem venčanja u crkvi i da, nikoga ne obavestavamo o danu venčanja. Samo smo pozvali kuma i starog svata bez kojih se ne može obaviti venčanje. U "Politici" smo dali oglas o datumu i mestu venčanja s tim, da se samo jedanput objavi i to uoči samog venčanja. Međutim, ispalo je sasvim suprotno. "Politika" je objavila tri puta naše venčanje i to dva puta pre venčanja i, treći put na sam dan venčanja. Da li je to bilo slučajno ili namerno, nisam proveravao.

Ja sam izjutra rano ustao, uzeo pogođena kola i otišao po devojkicu, jer smo venčanje zakazali posle jutrenja. Kad smo nas dvoje stigli kolima pred crkvu, imali smo šta videti. Puno crkveno dvorište naroda, počev od đaka iz njene škole (Trgovačka akademija), mojih studenata i mnogo naših poznanika i prijatelja.

Venčanje je odmah počelo sa crkvenom ceremonijom. Za to vreme i ona i ja smo zauzeli ozbiljne poze i gledali u sveštenika koji vrši obred. Nismo smeli pogledati publiku, da ne bismo ukrstili pogled sa nekim poznanikom, čiji bi izraz lica izazvao smeh kod nekog od nas dvoje, u ovako svečanom trenutku. To je naročito važilo kada je sveštenik počeo da nam postavlja uobičajena pitanja: "Imate li dragu volju da uzmete za ženu, odnosno muža -... Da li vas je ko naterao... Da se niste obećali nekoj drugoj odnosno drugom ..."

Naši su odgovori bili pozitivni u smislu venčanja. Ali kad sam ja odgovorio da se nisam obećao ni jednoj, čuo se neki žagor u publici. Tada sam se ja počeo preslišavati, da li su moji odgovori bili istiniti, naročito ovaj poslednji. Setih se moga boravka u Dubrovniku od 20. novembra 1918. do juna 1919. godine, kao rezervnog oficira. Tamo je bilo mnogo devojakica i vodili su se raznovrsni razgovori. Ali koliko se sećam, nisam ni jednoj obećao da ću se njome oženiti. Isto tako nisam ni jednoj rekao da se ne bih njome mogao oženiti. Oko ženidbe sam obilazio kao kiša oko Kragujevca. No, o tome sam pisao već u mojoj prvoj knjizi uspomena.

Dok se dalje obavljao obred venčanja, podrazumevajući tu i naše kružno kretanje, ja sam na brzinu evocirao u sebi sve svoje dosadašnje uspomene i konstatovao da su moji odgovori svešteniku bili na nivou vernog budućeg supružnika.

*
*   *

U toku 1924. godine Rokfelerova fondacija u Americi raspiše konkurs za stipendiste na godinu dana za razne struke. U obzir dolaze kandidati koji su već pokazali naučne rezultate u odgovarajućim strukama. U prijavi se mora navesti naučna oblast proučavanja, profesor kod koga se ide i mesto studija. Uz prijavu mora da sledi preporuka stručnjaka kao i same ustanove u kojoj kandidat radi.

Kad sam pročitao ovaj konkurs, počeo sam da razmšljam, kako bih mogao da se otisnem u inostranstvo i vidim šta i kako se tamo naučno radi. Ovo je važno za nas matematičare, čiji je predmet internacionalne prirode. Pri prvom susretu sa Mikom, pokazao sam ovaj konkurs, ne govoreći mu ništa da bih ja želeo da konkurišem za ovu stipendiju. To sam ostavio za sledeći susret. Sad moram diplomatski postupiti. Ne treba žurati sa krajnjim ciljem, već mu se postepeno približavati. Treba primeniti metodske pedagoški način.

*
*   *

Pomišljao sam na Pašićevu diplomatsku taktiku. On nikad nije mnogo žurio svom krajnjem cilju. Uvek je sačekivao, ukoliko je to bilo moguće, da se mnoge prepreke do postavljenog cilja raščiste i da mu se olakša prilaz. Njega su zapadni diplomati zvali "Stari balkanski lisac". Posle razgovora sa njim nikada nisu mogli tačno da utvrde šta hoće a šta neće. Svaka je njegova reč bila dvosmislena - pravo diplomatska. Posle jednog razgovora sa predsednikom Francuske republike Poenkareom, za vreme Prvog svetskog rata, izađe u jednom francuskom listu notica kao Pašćeva izjava u vezi njihovog razgovora. Kad su ovu noticu pokazali Poenkareu, on se grdno razljutio i rekao da se izvrši ispravka. Kad je ovaj novinar rekao to Pašiću, on je odgovorio na njegov uobičajeni način: "Ima pravo gospodin Poenkare, ovaj, možda nisam dobro shvatio one nijanse u francuskom jeziku". Dakle i ovde se potvrdila njegova dvosmislenost u rečima pri razgovoru. Postoje mnoge anegdote ove vrste o Pašićevom dugogodišnjem političkom radu. Mogli bi se o tome čitavi tomovi napisati.

*
*   *

No, da se vratimo na našu stvar. Sledeći susret sa Mikom bio je u Milankovićevom prisustvu. Takav susret sam i očekivao. Izvadio sam iz džepa novinu sa konkursom, koju sam stalno nosio sa sobom, i očekivao zgodan momenat da ga pročitam, da bi ga čuo i Milanković. Interesovalo me hoće li on šta reći u vezi sa konkursom. Kad sam završio čitanje, pogledam Milankovića i pogledi nam se ukrstiše. Da li je nešto pročitao u mom pogledu ili ne, ne znam. Ali se odmah okrete Miki i reče: "Možda bi dobro bilo da pošaljemo Pejovića neka iskoristi godinu dana za naučni rad". Tada će Mika reći: "Znam da bi bilo dobro za nauku, za našu zemlju i za njega samog, kad se već odao tom poslu. Ali se nadm da ćemo ga uskoro izabrati za docenta, da bi mi pomogao u predavanjima, jer ja ne mogu više da držim sve discipline iz matematike. Pored toga, potrebno je uvesti i neke specijalne kurseve, radi upućivanja starijih studenata u naučni rad." Ja na ovo nisam ništa rekao i razgovor je prekinut o ovoj stvari.

Posle ovog razgovora počeo sam da razmišljam kojim putem treba dalje ići. Pade mi napamet Pavle Popović, Mikin školski drug i lični prijatelj. On je tada bio rektor beogradskog univerziteta. Dakle, treba udesiti susret sa Mikom u prisustvu Pavla Popovića. No, to mi nije bilo teško, jer su se oni često sastajali u našem seminaru, bilo u kabinetu kod Pavla Popovića. Kao večiti momci, nisu imali nikakvih porodičnih obaveza, pa su u svako doba mogli da idu kud hoće. Stoga su vrlo često zajedno išli na ručak, ili večeru u neku kafanu. Mika je obično birao kafanu. U Mikinoj kući znalo se tačno vreme ručka ili večere, ali je on rekao svojoj sestri, ako ne stigne na vreme da ga ne čekaju, već da sednu za sto. Sigurno je i nešto slično rekao i Pavle Popović svojoj braći. Bilo ih je tri postarija momka, u sopstvenoj kući, u

Profesorskoj koloniji. Po koloniji se zjurado govorilo kako oni predstavljaju "cvet mladosti" u Profesorskoj koloniji. Niko nije smeo imati petla u blizini njihove kuće, da ih ne bi noću budio. Povod za zabranu držanja petlova, bio je petao Tase Mitrovića, profesora Poljoprivrednog fakulteta.

No, o Profesorskoj koloniji, o njenom nastanku i životu u njoj biće docnije reći. Da se vratimo na Rokfelerov konkurs.

*
*   *

Jednog dana naiđe Pavle Popović oko 12 sati u naš seminar do Mike. Mika nije još bio izašao sa časa. On je obično držao časove: četvrtkom, petkom i subotom od 10 - 12 sati, da bi imao na raspoloženju prva četiri dana u nedelji za druge poslove. Ja sam se tu našao i pravio sam Pavlu društvo, dok Mika ne dođe. Pavle je mnogo voleo razgovore sa nama mlađima, pogotovu što sam bio Mikin asistent.

Kad je Mika došao sa časa, Pavle će reći: "Došao sam Miko da idemo negde u kafanu na ručak, da se malo rasonodimo i porazgovaramo. Već nedelju dana nismo se videli". Tada će Mika reći: "Vrlo rado". Na to će Pavle: "Da povedemo i ovog tvog asistenta, neka nam pravi društvo. Ako nam bude smetao lako ćemo ga likvidirati po kratkom postupku". Nije Pavle ni dovršio rečenicu, a meni sinu kroz glavu: evo zgodne prilike za moj konkurs.

Na ručak smo otišli u najbliži hotel Imperijal. Mene nisu ni pitali da li ja mogu sa njima na ručak. Onda je važno pravilo: kad kaže profesor asistentu da uradi to i to, pogovora nije bilo. Na ručku smo se zadržali do 14 časova. Bilo je razgovora o svemu i svačemu - ozbiljnih i šaljivih stvari. Ja sam merkao momenat da predem na moju stvar. Jednog momenta nastaje tajac, a ja odmah izvadih novinu iz džepa i počeh da čitam konkursni oglas, udešavajući da ga Pavle dobro sluša. Po završetku čitanja, Pavle će reći: "Pa mogli bismo Miko, da pošaljemo ovog tvog Tadidžu, da vidi kako se naučno radi u drugim zemljama, naročito u toj vašoj internacionalnoj matematici". Pavle me je uvek zvao, po engleskom izgovoru, Tadidža. On je za vreme Prvog svetskog rata bio u Engleskoj i znao je odlično engleski jezik. Na to će Mika reći: "Znam da bi bilo dobro i korisno za njega, a kroz njega i za opštu stvar, ali uskoro trebaće početi da predaje, i tako meni olakša situaciju. Već godinama držim predavanja iz svih matematičkih disciplina, te sam malaksao".

Posle toga vodio se razgovor o nedostatku nastavnika na pojedinim Katedrama Filozofskog fakulteta. Tom prilikom je Mika ponovio ono svoje jadikovanje o maleru koji ga prati u stvaranju naučnog podmlatka. Na kraju je dodao: "Ona dvojica odoše, misleći na Berića i Markovića, pa i ovaj gleda da pobegne. Nemam sreće u tome. Moram da vučem kola sam, dok mi se ne prekine vrat".

Posle kraćeg razgovora o ovome, Pavle je predložio da se pokuša konkurs, pa ako ne uspe, nikom ništa, a ako uspe, onda ćemo videti da li da pošaljemo Tadidžu. On je uvek u našim rukama. Pri izgovoru ove poslednje rečenice, pogleda me sa osmehom na licu. Posle nekoliko sekundi uozbiljio., se i počeh da izlaže svoje mnšljenje o važnosti ovog konkursa.

Rokfelerova stipendija je čisto naučnog karaktera i njen je iznos veliki. Treba i naša zemlja da pokaže kako ima kandidata za tako jednu ozbiljnu stipendiju. Nego Vi, Tadidža pripremite sve što je potrebno za konkurs, a Mika i ja videćemo ima li smisla da se konkuriše. Ubrzo posle ovog razgovora, rastali smo se sa ručka.

*
*   *   *

Vraćajući se kući, razmišljao sam o razgovoru sa ovim ljudima, kao i o njima. Već sam odmah konstatovao da su ovi ljudi: Mihailo Petrović, Milutin Milanković i Pavle Popović pravi naučnici i to svetskog glasa. Oni znaju vrednost nauke i njen značaj za samu zemlju. Razvoj i napredak jedne zemlje zavisi od razvoja i napretka nauke u toj zemlji. A za to su potrebni ljudi. Oni su dobro poznavali svetsku nauku. Da bi naša zemlja mogla da se uvrsti među strane zemlje u pogledu nauke i njenog razvoja, treba tamo slati mlade ljude, da se upoznaju sa tom naukom i njenim razvojem. Tako će se oni upoznati sa radom i postignutim rezultatima tih zemalja, pa ih preneti u našu zemlju. Pored toga, doći će u lični dodir sa stranim naučnicima, što je vrlo važno za međusobnu saradnju. To je put za uvođenje naše zemlje u svetski naučni svet, za stvaranje njenog međunarodnog ugleda, a posebno za razvoj i napredak same zemlje. Koliki je međunarodni ugled jedne zemlje, toliko će biti ugled same zemlje, koju oni predstavljaju. Na kraju krajeva, došao sam do zaključka, da ovi ljudi smatraju da ja treba da provedem godinu dana na specijalnim studijama u inostranstvu ne radi samog sebe, nego radi opšte državne stvari. Dakle, to su bili oni ljudi iz malene Srbije, kod kojih su narod idržava bili iznad svega.

*
*   *   *

Posle razgovora sa gore pomenutim ličnostima, o mome učešću na konkursu za Rokfelerovu stipendiju, zaključio sam da je uspeh osiguran sa 50 procenata. Tada sam počeo da pripremam materijal, ali ga nisam odmah predao Miki. Čekao sam, neka se ova stvar kod njega malo iskristališe. Za ovakve stvari se ne vrše prepadi i iznenađenja. Prepade i iznenađenja sam vršio na Švabe, Bugare, Mađare, za vreme Prvog svetskog rata, da bi ih zbunio i zauzeo njihove položaje. Ovde se radilo o izvojevanju Mikinog pristanka, pa mora da se vodi druga taktika. Ali slučajnost i sreća odigraju nekad važnu ulogu u životu čoveka.

Jednog dana, pri odlasku na čas u sobu 50, stare zgrade Univerziteta (kapetan Mišino zdanje), sretmem u hodninu rektora Pavla Popovića. Kancelarije rektorata bile su u neposrednoj blizini matematičkog semmnara. Čim me Pavle spazi reče: "Šta je Tadidža sa tvojim konkursom?" Ja mu odgovori: "Sve je spremno samo da dam profesoru Petroviću da pregleda, napiše preporuku kao stručnjak i preda Vama, radni daljeg posgupka". Dalji razgovor je prekinut. Pavle je otišao u rektorat, a ja na čas.

Posle ovog razgovora sa Pavlom, pri prvom susretu sa Mikom pokažem spremljeni materijal u vezi konkursa sa napomenom da se rektor Pavle interesuje za to. Napomenuo sam, kako je važno da se i naša zemlja nalazi na tom čisto naučnom konkursu. Drugo je pitanje hoću li ja konkurisati taj konkurs, ako uspe. To će zavistiti od prilika na samoj katedri matematike u vezi sa izvođenjem nastave. Mika je uzeo materijal rekavši: 'Da pokušamo, pa šta upali. Posle ćemo videti šta ćemo i kako ćemo'.

Posle svega ovog nastala je korespondencija između Pavla Popovića, kao rektora Beogradskog univerziteta i Rokfelerove fondacije u Njujorku. Prema pismima kojima raspolazem, ona je počela 10. januara 1924. godine, a završila se 29. decembra iste godine. Prepiska je vođena na engleskom jeziku, koji je Pavle odlično znao, jer je, između ostalog, bio u Londonu za vreme Prvog svetskog rata. Ja sam sa velikom pažom pratio tok korespondencije. Već iz prvih pisama moglo se videti, da će biti uspeha.

Za to vreme sam intenzivno radio na Teoriji diferencijalnih invarijanata i njihovoj primeni na diferencijalne jednačine. Kako je kandidat mogao da bira mesto gde će, kao stipendista, provesti godinu dana, ja sam odlučno ako dobijem stipendiju da idem u Pariz. Stoga sam se interesovao ko se time tamo bavi. Prolistavajući literaturu do koje sam moglo doći, uočim da bi to mogao biti Vesio (Vessiot), koji je tada bio pomoćnik direktora Više normalne škole u Parizu ili, kako su to zvali francuzi, suos-directeur de l'Ecole normale superieure. On se bavio Teorijom grupa i donekle, invarijantama u odnosu na diferencijalne jednačine. Ja sam baš te 1924. godine proučavao semi-invarijante linearnih diferencijalnih jednačina i njihovu primenu na same jednačine. Žurio sam da sa radom budem gotov do polaska u Pariz, kako bih ga tamo odmah prezentirao. Kako je korespondencija sa Rokfelerovom fondacijom trajala čitavu godinu dana, to sam i ja imao vremena da dovršim rad. Radu sam dao naslov "Sur les semi-invariants de equations differentielles lineaires".

Iako, sam, kao tada, jedini asistent za Teorijsku matematiku, držao vežbanja sa studentima iz ovih disciplina koje su predavali Petrović i Saltikov, nisam osećao naročitu težinu. Sve sam nekako predosećao da će konkurs uspeti pa ću se za godinu dana osloboditi ovih vežbanja i posvetiti samo naučnom radu. To mi je donekle i davalo snage da sve ovo izdržim.

Kad se konkurs završio sa uspehom, ostalo je još, da da saglasnost Mika. Krajem 1924. godine počela je i procedura oko mog izbora za docenta fakulteta.

Posle jednog dužeg razgovora kome je, pored Mike i mene, prisustvovao Milanković, rešeno je da idem u Pariz na godinu dana. Svi su bili mišljenja da u opštem interesu, treba da idem. Situaciju je olakšala i okolnost što je bio na pomolu izbor Jovana Karamate za asistenta, čim se završi moj izbor za docenta. Na kraju je Mika rekao: "Daj bože da se ova stvar dobro završi. Čim nekoga spremim da me odmeni, on se izgubi".

*

* *

Ne bi bilo pravo kad ne bih izneo pravi stav Mihaila Petrovića u vezi moga odlaska na usavršavanje za godinu dana. Pri svakom razgovoru o ovom pitanju, bilo da smo samo nas dvojica, bilo da je neko treći bio prisutan, uvek je govorio da je opšti i državni interes u korist odlaska. On je iz svog ličnog iskustva, vrlo dobro znao, šta znači za mladog čoveka, kad se nađe u naučnoj sredini visokog ranga, kao što je tada bio Poriz. Njegov govor, njegov izraz lica, kao i njegova karakteristična gestikulacija pri govoru, u ovim momentima, potvrđivali su to sasvim iskreno. Samo je bilo pitanje, da li je bolje mojim izborom za docenta, koji je bio u toku, proširiti nastavu na fakultetu ili odložiti to za još godinu dana. Na kraju krajeva, ipak je pretežno ovo drugo - moj odlazak na produbljivanje studija. Smatrao je kako su studije važnije. Tu se pokazala vrednost i nesebičnost pravog naučnika, jer je još godinu dana sam morao da izvodi dobar deo opšte nastave na fakultetu.

*
*   *   *

Moram ovde da se vratim na jednu stvar. Do dolaska na Univerzitet 1919. godine, imao sam prilike da upoznam ljude svih profesija u malenoj Srbiji, počevši od seljaka, pa do profesora Univerziteta. Kao seljačko dete, dobro sam video i osetio mukotrpan seljački život. Prolazeći kroz osnovnu školu i gimnaziju, zapazio sam dobro učitelje i profesore gimnazije, kao i ceo njihov rad. Za vreme školovanja u gimnaziji, došao sam u dodir sa gradskom decom i video ko su i šta su. Ulazio sam u kuće svojih školskih drugova iz grada i dolazio u dodir sa njihovim roditeljima. Bilo ih je svih mogućih profesija, počev od radnika, ondašnjeg kragujevačkog zavoda, pa preko zanatlija raznih vrsta i, svih drugih civilnih službenika, do profesora gimnazije.

Posmatrajući sve ove ljude, uočio sam da je, bez obzira na političko-partijsku pripadnost (koja je bila višestruka), imovno stanje, položaj u državi i mnoge druge lične interese, kod njih postojao samo jedan kult - kult Naroda i Otadžbine. Narod i Otadžina iznad svega. Sve je bilo stavljeno u službu pripreme Srbije za izvršenje Pijemontskog zadatka kod Južnih Slovena.

Kad su nastali oslobodilački ratovi Srbije 1912. godine do 1918. godine, ovo se u celosti potvrdilo. Kao lični svedok toga vremena i učesnik u Prvom svetskom ratu i to u prvim borbenim jedinicama, video sam i osetio, koliko je bila visoka svest celog srpskog naroda za stvaranje krajnjeg cilja - oslobodena i stvaranje zajedničke države Srba, Hrvata i Slovenaca i drugih naroda koji žive u zajednici sa njima.

U vremenu od 1921. - 1925. godine, najpre kao student, a posle kao asistent, došao sam u dodir sa profesorima Univerziteta i video ono isto što i kod ostalih društvenih slojeva našeg naroda. Narod i Otadžbina iznad svega. Opšta stvar iznad lične.

Tada mi je postalo jasno sve što su ti ljudi radili u toku ratova 1912. - 1918. godine. Oni su sve svoje fizičke i intelektualne sposobnosti stavili u službu naroda i Otadžbine. Ma gde se ko od njih nalazio, bilo kao vojnik, bilo kao službenik, bilo u zemlji, bilo u inostranstvu, bilo u zarobljeništvu, bilo pod

okupacijom, svaki je radio za opšte državne stvari i to, ne samo po obavezi nego i samoinicijativno. Tu su ti ljudi, iako na najvišoj lestvici društvenih slojeva, pokazali da pripadaju samo svome narodu iz koga su ponikli.

*
*   *

Kad se stvar okončala, ja sam, početkom januara 1925. godine, preuzeo korespondenciju sa filijalom Rokfelerove fondacije u Evropi u vezi datuma polaska iz Beograda, vozne karte i putnih troškova na relaciji Beograd - Pariz. Kao datum polaska iz Beograda odredio sam 11. februar 1925. godine. Time sam hteo da sačekam kraj zimskog raspusta i obavljanje januarskih ispita. Posle izvesnog vremena, ja sam dobio voznu kartu u spavaćim kolima Beograd - Pariz. Karta je važila za dva meseca. U isto vreme dobio sam i jednu sumu novca u dolarima na ime putnih troškova, s tim da podnesem račun po dolasku u Pariz.

Krajem svakog semestra Filozofski fakultet je priređivao zajedničke večere, kome je prisustvovalo celokupno osoblje (profesori, docenti i asistenti) sa ženama. Takva večera bila je priređena 10. februara 1925. godine u kafani Riunione, kojoj sam i ja prisustvovao sa suprugom. U oči toga dana Mika me je pitao da li ću doći na večeru, pošto sutra putujem. Ja sam mu odgovorio da dolazim. Tada će on sa zadovoljstvom reći: "Dabome, spremite se za put pa sa večere svratite kući, uzmite prtljag i pravac na železničku stanicu".

Večera i veselje je trajala do zore. Ceo fakultet je znao da ja idem u Pariz na godinu dana. Ali su to već i žene saznale. Tada su nastale aluzije na mene. Žene su zajedljivo govorile: "Vi idete u Pariz, a ženu ostavljate da čuva kuću. Tako vi muškarci radite". Ja sam se branio da bih i nju rado vodio, ali ne može da dobije odsustvo. Uostalom, za vreme letnjeg raspusta i ona će doći. Ona je, kao nastavnica radila u Državnoj trgovačkoj akademiji (bila je tada suplent). Muškarci su pak govorili: "Ne sme ni on da pokvari ono davno osvešteno pravilo: niti se žena vodi u Pariz, niti se pivo nosi u Plzen". Bilo je još raznovrsnih viceva i od ljudi i od žena na račun mog odlaska.

Žena i ja, ostali smo na večeri skoro do pred zoru. Po povratku kući malo smo se odmorili i oko 9 sati otišli na železničku stanicu. Dakle, iz Beograda sam pošao 11. februara i u Pariz stigao 13. februara 1925. godine.

TREĆA GLAVA

3. Godina 1925 – Pariz

U Pariz sam stigao 13. februara izjutra, uzeo taksu i odvezao se u naše poslanstvo. Tamo sam našao mog školskog druga Milutina Mirkovića, koji je bio sekretar poslanstva. On je već ranije bio obavešten o mom dolasku. Odmah smo se nas dvojica odvezli u sobu koju je on rezervisao u jednom hotelu u "rue Racine" u Latinskom kvartu, u neposrednoj blizini Sorbone.

Sutradan sam otišao na fakultet radi obaveštenja o potrebnim dokumentima za upis. Dovoljan je bio prevod maturalnog svedočanstva, overen i potvrđen od našeg poslanstva u Parizu. Na fakultet sam se upisao 17. februara 1925. godine, i to ne radi polaganja nekih ispita, već radi pohađanja raznih predavanja i korišćenja studentske biblioteke. U konkursu za stipendiju naveo sam da ću raditi sa tadašnjim profesorom E. Sagnon-om, što ne znači da neću posećivati i druge profesore i njihova predavanja.

Kad je objavljen raspored predavanja za letnji semestar 1924. - 1925. godine, ja sam pribeležio koja ću da posećujem. Na primer, interesantno je bilo čuti i videti ličnosti kao što su Picard, Borel, Hadamard, Painleve, Goursat, Vessiot, Montel, Lebesgue itd. To je bila matematička elita. Pored toga, mnogi strani matematičari su dolazili povremeno u Pariz i održavali po jedno ili dva predavanja, koja je vredelo posetiti bilo zbog ličnosti, bilo zbog problematike. Sve sam to koristio. Starao sam se da dođem u lični dodir sa mnogim matematičarima, naročito sa onima, čija me je problematika interesovala.

U toku ovog semestra, pored drugih predavanja koja sam posćivao, držao je Vesio (Vessiot) predavanje blisko problematici kojom sam se ja bavio. Stoga mu se, posle mesec dana predavanja, javim jednog dana posle časa. On me je vrlo ljubazno primio, jer je video da stalno posećujem njegova predavanja. Treba odmah napomenuti da je na ovim specijalnim kursevima uvek bilo vrlo malo slušalaca. To su bili ljudi koji su već zagazili u nauku, a većinom su bili stranci.

Posle razgovora sa Vesiom, predam mu moj, već u Beogradu pripremljen rad pod naslovom "Sur les invariants des equations differentielles lineaires", sa molbom da ga pročita kad bude imao vremena i kaže svoje mišljenje. Napomenuo sam da stvar nije hitna, jer ja ostajem u Parizu čitavu godinu dana.

Posle mesec dana, pozove me posle časova Vesio na razgovor u vezi sa ovom raspravom. Rekao mi je da je stvar od interesa i može se štampati. Odmah me je upitao da li sam član francuskog matematičkog društva. Pošto sam mu odgovorio da nisam, on reče kako bi trebalo da postanem član, da bih mogao svoje radove štampati u "Bulletin de la Societe mathematique de France". Zatim je napisao jedno pismo za Chazy-a, koji je bio sekretar društva. Sa ovim njegovim pismom i svojim, gore napomenutim člankom, javim se Chazy-u. Pročitavši Vessiot-ovo pismo, Chazy mi je rekao, da treba dva člana da

podnesu predlog društvu da bi neko postao član. Odmah je dodao da će jedan od predlagača biti on, a drugi bi mogao biti Vesio. Posle toga može se moj članak štampati u biltenu društva. Na to sam ja dodao da sam ja đak Mihaila Petrovića i prethodno bih želeo i njega da obavestim o tome. Smatrao sam kako je red da obavestim o toj stvari svog profesora koji me je i poslao ovamo. To je Chazy vrlo rado prihvatio. Rekao sam da me Petrović dobro poznaje kao svoga đaka. Pri rastanku mi je kazao da će moj rad zadržati kod sebe, a čim dobijem odgovor od Petrovića, da mu se javim.

Na pismo koje sam poslao Petroviću, dobio sam ubrzo odgovor i predlog za izbor u članstvo na francuskom jeziku, koji sam odneo Chazyu. Posle svega ovoga sledio je moj izbor za člana matematičkog društva. Izbor je izvršen na predlog Mihaila Petrovića i Chazy-a na sednici od 24. juna 1926. godine.

*
*   *   *

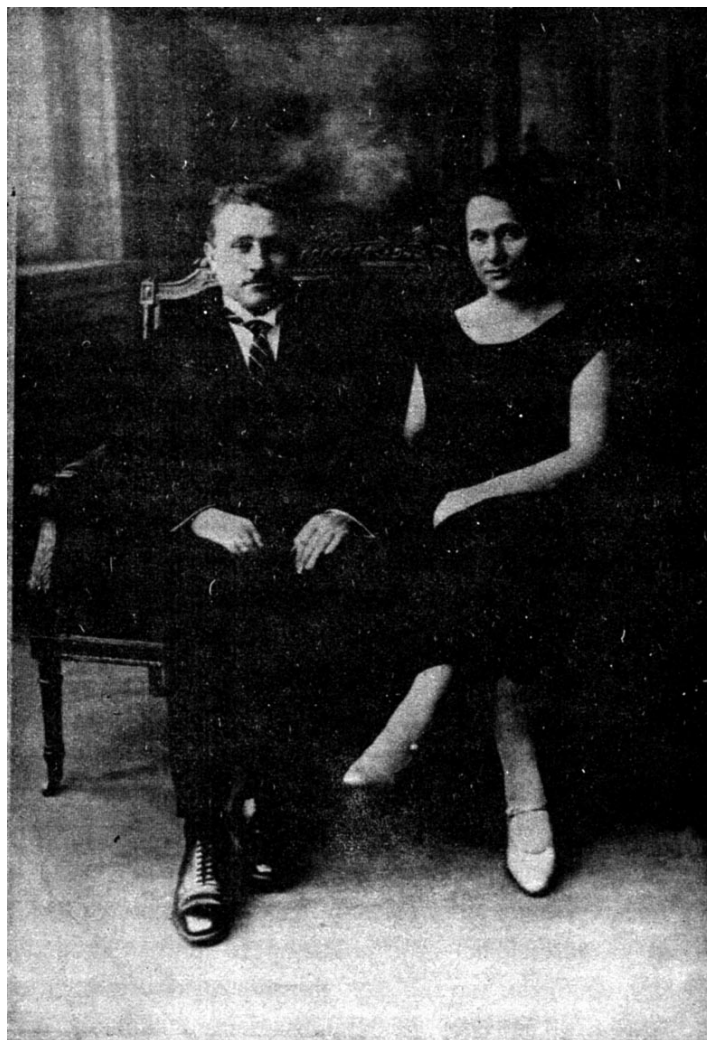
U toku ovog letnjeg semestra, pored posećivanja interesantnih predavanja za mene, sve slobodno vreme provodio sam u univerzitetskoj biblioteci, kao i u drugim bibliotekama. U Parizu ima reonskih biblioteka gde se često nađe tražena knjiga, naročito starije izdanje. Uveče, kada je sve zatvoreno, posećivao sam razna predavanja a zbog francuskog jezika kao i radi predavanja. Izbegavao sam društvo Jugoslovena, zbog jezika. Tada je bilo mogao Jugoslovena u Parizu, naročito Srba. Bilo je i srpskih kuhinja i hotela. Primetio sam da je u Parizu bilo naših ljudi koji više godina žive u Parizu, ali vrlo slabo znaju francuski jezik. Razlog tome je što se kreću samo u društvu Jugoslovena.

*
*   *   *

Za vreme moga boravka u Parizu, bio je i moj školski drug iz kragujevačke gimnazije, Miodrag Kostić, lekar, hirurg, koji je došao da provede godinu dana na specijalizaciji u jednoj francuskoj bolnici. On je imao sreće da se za vreme Prvog svetskog rata oslobodi vojne dužnosti i nastavi školovanje u Parizu. Kada se završio rat, ja sam počeo studije u Beogradu, a on je završavao medicinu u Parizu. Bio je vredan i odličan đak u gimnaziji. Kasnije, kao lekar, bio je izvanredan hirurg u Negotinu (Hajduk Veljkovoj krajini). Svakako da je bio vredan student medicine, čim ga je njegov profesor primio da provede kod njega u bolnici godinu dana. Nas dvojica smo se dogovorili da se ne vidamo preko nedelje, već da se posvetimo svojim poslovima. Ali, nedeljom i praznicima da se sastanemo i obilazimo Pariz i okolinu. Za obilazak znamenitosti Pariza i okoline imali smo uvek razrađen plan. U svoje hotele gde smo stanovali, vraćali smo se poslednjim metroom. Ponekad izgubimo i metro, pa stižemo pešice u svoje stanove u zoru.

*
*   *   *

Za vreme raspusta nisam hteo napuštati Pariz i vraćati se u Beograd, da bih se posvetio svom radu, a i zbog boljeg upoznavanja francuskog jezika. Ovladati stranim jezikom nije laka stvar. Svaki jezik ima svoje nijanse, koje stranac teško uočava. Pogotovu kada želi da izrazi neku misao usmeno, ili pismeno. Ja sam se trudio da ovladam bar matematičkim stilom francuskog jezika, radi pisanja svojih naučnih radova na njemu. Iako sam mislio kako prilično znam francuski, video sam da je to malo kako za govor, još više za pisanje na njemu. Ali dobra volja i intenzivan rad, savladuje sve.

Tadija i Ljubica, Pariz septembar 1925.

Pošto sam odlučio da letnji raspust provedem u Parizu, to se dogovorim sa suprugom Ljubicom da i ona dođe, čim prestane rad u njenoj školi. I to je bio razlog što nisam hteo povratak u Beograd za vreme

letnjeg raspusta. Ovo je bila zgodna prilika da i ona vidi Pariz. Tada je u Parizu bila velika izložba dekorativne umetnosti, i velika masa stranaca posetila je ovu izložbu. Izložba je trajala šest meseci.

Tadija i Ljubica, Pariz septembar 1925

Čim je nastao letnji školski raspust, početkom jula meseca, došla je Ljubica u Pariz. Njenim dolaskom nisu nam se mnogo uvećavali finansijski izdaci. Troškovi stanovanja su ostali nepromenjeni, jer su ovde jednokrevetne hotelske sobe dosta prostrane, kreveti su bili za dvoje. Svaka jednokrevetna soba

predviđena je i za bračni par, pa je cena bila ista, bilo da stanuje jedno lice, bilo dvoje. Što se tiče hrane, tu smo se dobro snašli. Pariz je velika varoš, a u to vreme bila je mnogo bučna i vesela, jer je vladala posleratna pobednička psihoza. Prepun stranaca, Amerikanaca, kako zbog samog Pariza, tako i zbog izložbe, pa je to poskupljivalo troškove života. Ali sam ja već dobro prokrstario Parizom i upoznao ga, pa sam video gde se može dobro i jeftino jesti. Obično su te velike varoši prilagođene za sve džepove, samo se treba snaći. Iako je moja stipendija bila pozamašna (prava Rokfelerova), nisam hteo potrošiti više, nego što je stvarno potrebno. Želeli smo da obiđemo Pariz i okolinu i pogledamo sve istorijske objekte i muzeje, kojih je Pariz prepun. Posećivali smo i razna pozorišta, bioskope i mnoge druge privlačne večernje predstave. To smo činili kako zbog zabave, tako i zbog francuskog jezika. Tako smo upoznali Pariz, bolje nego Beograd u kome živimo.

Ona je provela u Parizu tri meseca - juli, avgust i septembar. Trebalo je krajem avgusta da se vrati u Beograd, kada počinje rad u školama, ali se razboli i ostane još u septembru.

*
*   *

Kada je nastao zimski semestar-1925 - 1926. godine, predao sam se radu vrlo intenzivno. Pored predavanja na Sorboni (Sorbonne), posećivao sam neka predavanja i u Kolež de Frans (College de France). Na Sorboni sam slušao Diferencijalnu geometriju kod Kartana (E. Cartan); Diferencijalne i integralne jednačine kod Pinara (E. Picard); Teoriju invarijanata i njihovu primenu na diferencijalne jednačine kod Vesnoa (Vessiot). Ovo su bili specijalni kursevi koje su pohađali većinom stranci, i po neki Francuz. Pored toga, slušao sam i opšti kurs kod Gursa (Goursat). Vežbanja iz ovog kursa držao je njegov asistent Danhua (Denjoy). Obišao sam još neka predavanja i to više radi predavanja.

U Kolež du Frans, slušao sam Lebegov (Lebesgue) integral kod samog Lebegea i posećivao stalno Hadamarov (Hadamard) seminar.

Kako sam postao član matematičkog društva, to sam stalno prisustvovao njegovim sednicama na kojima sam aktivno učestvovao. Pored toga, održao sam i tri predavanja: 28. oktobra, 9. i 23. decembra 1925. godine. Predavanja su iz diferencijalnih jednačina i teorije diferencijalnih invarijanata. Kratki sadržaji ovih predavanja odštampani su u "Comptes rendus des seances de la Societe mathematique de France. t. 53, 1925. "⁶. To su radovi (7), (8), (9) u priloženom spisku. Na sednicama društva upoznao sam se sa mnogim francuskim matematičarima, kao i nekim strancima, koji su povremeno navraćali u Pariz i prisustvovali ovim sednicama.

*
*   *

---

⁶ Ovaj broj je izašao iz štampe 1926. godine u Parizu.

Pored posećivanja raznih kurseva iz matematike na Sorboni i u Kolež de Frans i rada u bibliotekama, gotovo svako veče sam posećivao i razna popularna predavanja, radi boljeg upoznavanja francuskog jezika. Ta predavanja, kojih je u Parizu bilo u izobilju, naročito posle 18 časova, birao sam prema njihovoj tematici.

Jedno takvo predavanje, koje je naročito privuklo moju pažnju, nosilo je naslov: "Političke i vojne prilike u svetu za vreme svetskog rata" (reč je o Prvom svetskom ratu od 1914. - 1918.) Predavač je bio Francuz, po struci istoričar. Kao savremenik i učesnik toga doba, sa velikom pažnjom sam pratio ova predavanja celog zimskog semestra školske 1925. -1926. godine.

Predavanje dobro dokumentovano i kritički propraćeno. Kako sam, kao učesnik toga doba, dobro poznao događaje koji su se odigrali, ipak sam čuo i mnoge do tada meni nepoznate detalje. Predavač se naročito zadržao na političkim sukobima i nesporazumima između samih saveznika: Rusije, Engleske i Francuske, a kasnije i Italije. Ti politički saveznički sukobi odražavali su se i na vojne operacije koje su odugovlačile rat. Dakle, saveznički državnici diskutuju za stolom, uz dobre napojnice i ručkove, o tome šta će koja država dobiti posle rata, dok njihovi narodi nepotrebno ginu na frontovima. Na kraju krajeva su uvideli da su te diskusije uzaludne pre dobijenog rata. Stoga su gotovo krajem rata, na jedvite jade, formirali zajedničku ratnu komandu pod francuskim maršalom Fošom.

Pored toga, predavač je detaljno izložio i kritične faze u toku rata kod naših saveznika. Najkritičnija je bila 1917. godina. Rusija, usled revolucije, ispada iz rata, a Amerika tek ulazi. Kriza je ovladala kod svih saveznika, a naročito u Francuskoj, kao tada najjačoj vojnoj sili. Moglo bi se reći da je bila pred katastrofom. Pomenuo je naš solunski proces u vezi "Crne ruke". Sve se to nepovoljno odražavalo na situaciju kod naših saveznika, a naročito na stanje na Solunskom frontu. Bilo je dovedeno u pitanje i njegovo postojanje. Srpska vlada i Vrhovna komanda su stalno uveravale saveznike o važnosti ovoga fronta, tako da su jedva uspeli, zahvaljujući Francuskoj, da ga održe. Mnogo je muka zadavala i Grčka, koja je bila naklonjena Nemačkoj po kraljevskoj liniji.

*

* *

Pri izlaganju našeg solunskog procesa, napomenuo je da to nije bila samo stvar Srbije, već rezultat celokupnog teškog stanja svih naših saveznika. Pojavljivalo se i pitanje zaključenja mira, što bi za Srbiju predstavljalo katastrofu i dovelo u pitanje krajnji ratni cilj Srbije - stvaranje Jugoslavije.

Među nama, oficirima na frontu, bilo je mnogo diskusije o ovom procesu. Nismo mogli tada dati presudnu odluku o njemu, jer nam stvar nije bila dovoljno dostupna i jasna. Jedino smo se slagali u tome da nije trebalo tada izvršiti nikakvo streljanje. Mogao se sačekati kraj rata.

Posle Drugog svetskog rata obnovljen je ovaj proces, a dosta je i pisano o njemu. Ali je sve to jednostrano posmatrano. Na primer, pisano je kako je ovaj proces negativno uticao na borbeni duh naše

vojske na Solunskom frontu. Međutim, to je apsolutno netačno. Mi, koji smo se za sve vreme Prvog svetskog rata, pa i na Solunskom frontu, borili u prvim borbenim jedinicama, vrlo dobro znamo da je moral naših vojnika bio na dostojnoj visini. To se najbolje pokazalo pri proboju Solunskog fronta i gojnjenu neprijatelja. Svaki naš seljak - vojnik znao je da se bori za svoju slobodu i slobodu svoje braće, bez obzira na međusobne političko - partijske borbe i smicalice, koje je on dobro poznao. To je pomenuo i sam predavač na Sorboni, pa je naglasio i Pierre Francois u svojoj knjizi "Uskub s'est loin ... Balkan 1918." Paris, 1976. godine.

Nama vojnicima, na Solunskom frontu, najteže je padalo omalovažavanje ovog fronta od naših saveznika i nedovoljno angažovanje njihovih trupa u sadejstvu sa našim trupama u kritičnim borbenim situacijama na ovom frontu.

Što se pak tiče našeg solunskog procesa, poznatog pod imenom "Crna ruka", pravi sud o njemu doneće se tek onda, kada ga bude opisao objektivno pravi istoričar, na osnovu ondašnjih dokumenata i posmatranja spoljnje i unutrašnje situacije Srbije i njenih saveznika, nezavisno od političko - partijskih i ličnih interesa.

*
*   *   *

I ovog semestra, nedeljom i danima kad škole i biblioteke nisu radile, provodio sam vreme sa svojim školskim drugom Miodragom Kostićem, (koji je ovde bio na specijalizaciji kao lekar), razgledajući Pariz i okolinu. Posetili smo i razgledali sve muzeje i druge znamenitosti u Parizu i okolini. Krajem februara 1926. godine, napustio sam Pariz i došao u Beograd.

4. Period 1925. -1930. Docent

Po povratku u Beograd, odmah sam počeo sa predavanjima u letnjem semestru 1925. - 1926. godine. Pre početka redovnih predavanja održao sam uvodno predavanje pod naslovom "Diferencijalne invarijante i njihova primena na diferencijalne jednačine". Tu sam izneo pojmove i definicije diferencijalnih invarijanata, njihov kratki dotadašnji istorijski razvoj i primenu u teoriji diferencijalnih jednačina. Ovom uvodnom predavanju prisustvovali su Mihailo Petrović, Radivoje Kašanin i Jovan Karamata. Dalje sam nastavio predavanja za studente.

Tada je katedra Teorijske matematike imala tri nastavnika: Mihaila Petrovića, Saltinova i mene i asistenta Karamatu. Tako se situacija poboljšala u pogledu nastave. Petrović je predavao Teoriju kompleksnih funkcija i jedan specijalni kurs, Saltikov Algebru, Analitičku geometriju i Parcijalne jednačine, a ja Matematičku analizu, Determinante i Diferencijalne jednačine. Asistent Karamata je

držao vežbe kod Petrovića i Saltikova, a ja sam držao vežbe i predavanja. Pored toga, držao sam seminar 2 časa nedeljno. Seminar se sastojao od studentskih pisanih referata o pojedinim temama koje sam im unapred davao. Teme su bile iz pojedinih oblasti koje nisu obuhvaćene predavanjima. Cilj ovih seminara je proširivanje predavanja, vežbanje u pismenom obrađivanju pojedinih problema i postepenom uvođenju u naučni rad. I drugi su nastavnici držali povremeno seminare sa studentima. Svaki je student bio obavezan da izradi najmanje dva seminarska rada i referiše u seminaru. Posle referisanja, sledila je diskusija u kojoj su učestvovali i nastavnici i studenti. Tako je nastava redovno tekla.

*
*   *

Naučni rad se razvijao kolektivno - individualno, tj. svaki od nas, radio je u svojoj oblasti, ali smo se svi sastajali jedanput mesečno i na tom skupu izlagali svoje naučne rezultate do kojih smo došli. Na tim sastancima je vođena diskusija o izloženim predavanjima i uglavnom izražavano mišljenje o publikovanju dotičnog predavanja.

Skup na kojem su pojedinci izlagali svoje rezultate, sačinjavali su nastavnici Teorijske i Primenjene matematike i Astronomije Beogradskog univerziteta. To su bili: Mihailo Petrović, Nikola Saltikov, Tadija Pejović, Javan Karamata a kasnije i Miloš Radojčić - nastavno osoblje Teorijske matematike Filozofskog fakulteta; Bogdan Gavrilović, Radivoje Kašanin, Petar Zajončkovski i kasnije Gojko Vujaklija - nastavno osoblje Teorijske matematike Tehničkog fakulteta; Milutin Milanović, Anton Bilimović i Vjačeslav Žardecki - nastavno osoblje Primenjene matematine Filozofskog fakulteta; Ivan Arnovljević i Jakov Hlitičijev - nastavnici Mehanike Tehničkog fakulteta; Vojislav Mišković - nastavnik Astronomije Filozofskog fakulteta. Ceo ovaj skup od 1926. godine, predstavljao je Klub matematičara Beogradskog univerziteta. Ovom klubu pripadao je i Jelenko Mihailović, upravnik Seizmološkog zavoda. Sednicama Kluba prisustvovali su povremeno i fizičari: Dragoljub Jovanović i Sreten Šljivić. Docije se Klub uvećao sa Tatomirom Anđelićem i Milanom Vrečkom.

Klub nije imao nikakvih pisanih pravila, ali je imao stalne mesečne sastanke, posle kojih su sledile zajedničke večere. Ovim našim večerama vrlo rado su prisustvovali i neki gosti, naročito rektor i dekan. Voditelj Kluba bio je Anton Bilimović.

Sleva na desno sede: Nikola Saltikov, Mihailo Petrović, Pavle Popović (rektor), Bogdan Gavrilović, Vladimir Petković (dekan), Milutin Milanković. Stoje: Miloš Radojčić, Tadija Pejović, Viječeslav Žardetski, Anton Bilimović, Petar Zajončkovski, Jeleinko Mikailović, Radivoje Kašanin, Jovan Karamata. Beograd 1926. godine.

Na naučnim sastancima Kluba diskutovalo se o matematičkim problemima koji su izlagani, ali se na večerama nije smelo govoriti o matematici, niti su se smeli držati neki zvanični govori. Čak i kad su ovim večerama prisustvovali stranci, nije bilo nikakvih ceremonijalnih govora. U toku večere pričali su se vicevi i šale koji su bili na akademskom nivou.

Večere smo priređivali u lokalima, gde su se mogli dobiti specijaliteti sa roštilja ili sa ribom i gibanicom. Vrlo često su priređivane večere i u Petrovićevom vinogradu na Topčiderskom brdu.

*

* *

Na kraju svakog semestra Filozofski fakultet je priređivao zajedničku večeru za nastavno i pomoćno osoblje sa porodicama. Takva jedna večera bila je juna meseca 1926. godine u ondašnjem hotelu Imperijal, koji je bio nedaleko od stare zgrade Univerziteta. (Kapetan Mišino zdanje). U sali su po dužini sastavljeni stolovi za večeru, a na čelnoj strani i, malo podalje od njih, postavljen je jedan poseban sto na kome je pisalo - za svirače. Kada smo se skupili oko 20 časova, kelneri su nam rekli da slobodno zauzmemo mesta po želji. Mi mlađi, asistenti i docenti, sačekali smo neka zauzmu mesta prvo profesori (redovni i vanredni) sa svojim suprugama, pa smo i mi sa svojim suprugama posedali.

Pred sam početak večere, za zaseban sto seo je i Mika sa svojim sviračima - Suzovcima. Kad su kelneri počeli da donose prvo jelo, svirači su na Mikin znak, prevrnuli tanjire i počeli da oštre noževe na spoljne ivice tanjira. Iznenadno struganje noževa i tanjira privuklo je pažnju svih nas. Naročito je to impresivno delovalo na dame. Svi su znali da Mika ima običaj da stvori iznenađenja sa svojim

Suzovcima, ali tako nešto nisu očekivali. Mi, matematičari koji smo već navikli na Mikina iznenađenja takve vrste, primetili smo veliko raspoloženje ostale publike, a naročito dama.

Dalje je večera tekla normalno. Posle večere, svirači su ustali od stola i počeli da sviraju razne pesme i igre, počevši sviranje "Suzovcimm maršom". Dalje su se redale narodne pesme i igre u stilu Cicvarićevog orkestra iz Šapca i Suljinog ciganskog orkestra iz Meljaka. Nisu izostale razne varijante kola "Kokonješte" ni Suljina "Marseljeza".

Bilo je i igranke. Mi mlađi i naše dame smo igrali a, stariji su posmatrali. Kako smo mi mlađi gotovo svi bili na jednom kraju, to je kod nas bilo uvek veselo. Jednog momenta, profesor Nikola Vulić, koji je uvek govorio u vicevima, šalama i aluzijama, priđe našoj grupi i reče: "Ovi profesori gore mnogo bi voleli večeras da su asistenti i docentn". Na naše pitanje: "Zašto?" On odgovori: "Zbog mladih dama kojima ste okruženi, pa su zavidljivi. Šta ćete, stariji uvek zavide mlađima". Mi smo na to odgovorili: "Više razloga imamo mi mlađi da zavidimo vama, jer ste vi bili što smo mi sada, a mi nismo još postali što ste vi". Na to se Vulić nasmeja i reče: "Naš smisao zavidljivosti prema vama razlikuje se od vašeg smisla zavidljivosti prema nama. To ćete osetiti kad dođete u naše godine". Zatim je otišao na svoje mesto i saopštio svojoj okolini naš razgovor, posle čega je nastao opšti smeh kod starijih kolega i njihovih dama.

Veselje sa pesmom, igrom i svirkom trajalo je do pred ponoć. Na jedan minut pred ponoć, Mika i Jelenko Mihajlović su iz sale izašli u susednu sobu. Odmah zatim, njih dvojica, držeći se pod ruku, pojavili su se na istim vratima. Desno je bio Mika sa jednom futrolom u desnoj ruci, a levo Jelenko sa velikom knjigom "Celomudrija ovog sveta" pod levim pazuhom. Vrata su bila dvokrilna, ali je bilo otvoreno samo jedao krilo. Obojica, držeći se pod ruku, nisu mogli jednovremeno da uđu u salu. Mika pokuša da uđe, ali Jelenko se zaglavi. Zatim pokuša Jelenko da uđe, ali se Mika zaglavi. Posle nekoliko takvih pokušaja, najzad su uspeli da uđu, odahnuvši od umora. Pošto su seli za jedan manji sto, koji je već bio pripremljen, Jelenko je stavio knjigu na sto, a Mika izvadi iz futrole jedan dugački čibuk i stavi na sto. Prednji deo čibuka u koji se stavlja cigareta, bio je pričvršćen na jednu osovinu sa dva mala točka. Jelenko je uzeo čibuk i stavio u usta, a Mika je, stavivši cigaretu u čibuk, pripalio. Jelenko je najpre povukao jedan dim iz čibuka, zatim izvadio čibuk iz usta, pustio veliki kolut dima kroz nos i dao izraz svom meraku. Posle toga je otvorio knjigu "Celomudrija ovog sveta" i počeo da čita. Za vreme čitanja je držao čibuk u levoj ruci, stavljajući ga povremeno u usta i puštajući kroz usta i nos velike kolutove dima. Pri tome je prednji kraj čibuka, na osovini sa točkicama, klizio po stolu.

Knjiga je, kao što sam već rekao, sadržavala razne smešne i dvosmislene, isečke iz novina. Sam tekst možda i nije bio tako smešan, ali ga je Jelenko, svojim akcentom pri čitanju, podešavao da izaziva veliki smeh kod publike.

Radi ilustracije navešću neke od ovih oglasa:

Posmrtna lista

Moja nikada neprežaljena supruga Kristina preminula je 3.ov.mes. u 34. ili 36. godini svoga života i predana je materi zemlji. Hvala materi zemlji koja je Kristinu primila. Hvala i lekaru g.R....u koji je sve i svja činio da spase Kristinu, pa kad je nije spasao hvala mu. Al najviše hvala g-đi Milevi, udovi, koja je se za sve vreme Kristininog bolovanja nalazila u mojoj kući. Hvala gospođi Milevi udovi, što je negovala moju Kristinu i mene i time mi olakšala jade. A što se koješta priča za mene i g-đu Milevu, udovu, to za sad nije mesto za ogovaranje, al dok dam Kristini po godine, biće govora o svemu, a dotle

"Stan počekaj od Doboja Mujo,
I mi konja za trku imamo":

("Beogradske novine",1888)

Ožalošćeni
Kristifor Gajić
ovd. meštatin

Oglas

Radi znanja. Pošto sam se zavadio s moju porodicu, za koju sam podigao porodičnu grobnicu na Novom groblju i u koju je sahranjena moja baba Maga, to isključujem moju porodicu iz dalje saranjivanje u istu pomenutu grobnicu i zadržavajući jedno mesto za mene, ostalu komociju izdajem pod kiriju odnosno jedno veliko i dva mala. Kome treba, upravo ko umre, neka se meni obrati.

("Dnevni list" 1890)

Dolepotpisan
Sreja Mekić ovd.

Kad je Jelenko završio čitanje "Celomudrije ovoga sveta" na ulaznim vratima u salu, pojavio se jedan čovek, nagaravljen po licu, vodeći lancem, desnom rukom, mečku. U sali je zavladao neodređeno zatišje. Mečka je počela da reži, ali, je njen voida umirivao, lupajući štapom u patos i trzanjem lanca, koji je bio privezan za mečkinu njušku. Tada je mečka uz udaranje mečkara u doboš počela da igra, približavajući se u toku igre po nekoj dami, što je mnogo ljutilo mečkara. Kada se završilo igranje, tada je mečkar rekao: "Pokaži Martika (ime mečke), kako mlada leže u krevet prve noći". Tada se Martika stidljivo ispružila na leđa, što je izazvalo veliki smeh kod publike. Potom je mečkar izveo mečku iz sale, koja je izlazeći iz sale bacala čivte. To je bila tačka "Živa mečka igra u sali hotela Imperijal".

Posle ove tačke sledilo je "pijenje kafe na persijski način". Kelneri su doneli kafu, napominjući da se ne pije, dok svi gosti ne dobiju kafu. Kad je kafa poslužena, Jelenko je ustao i rekao "Kafe pijenje na persijski način". Tada su svirači - Suzovci počeli glasno i polako da srču kafu. To srkanje izgledalo je kao struganje drveta nekom testerom, naročito kad je i ostala publika preuzela glasno i nadugačko da srče. Posle pijenja kafe uz meraklijsko gustiranje od strane Suzovaca, svirači su odsvirali završnu svirku "Suzovski marš" i time je ceo noćni red završen.

Ovom večerom i izvanrednim programom publika je bila veoma zadovoljna, a naročito dame. Pri rastanku, svi su se srdačno rukovali sa Mikom, zahvaljujući mu na lepom programu i željom da se ovakve večere što češće pripremaju.

Mnogi su se te večeri pitali odkud živa mečka. Međutim, to je bio čovek obučen u mečkinu kožu. Mika je poodavno kupio mečkinu kožu koja je samo u izuzetnim prilikama korišćena u ovakve svrhe.

Sviranje društva SUZ 1947 godine u Beogradu.

Tadija Pejović označen strelicom, Jelenko Mihajlović sa knjigom "Celomudria ovoga sveta"

*
*   *
*

Mihailo Petrović je bio čovek neobične prirode; istovremeno jednostavan i složen, koliko mirnog i staloženog duha, toliko nemirnog i uzburkanog. To je, možda, i bio razlog što se nije ženio, iako je jako voleo i cenio porodični život. Živeći stalno u zajednici sa svojom sestrom i zetom, nije mu nedostajalo mirno i prijatno porodično okrilje. Ali, sticajem prilika, nije bio opterećen porodičnim brigama. To mu je omogućilo punu slobodu rada i kretanja, pa čak i čestih avanturističkih putovanja. Prokrstario je gotovo celu zemljinu kuglu od severnog do južnog pola.

Pri polasku na daleka putovanja, govorio je: "Ja sam već u godinama, što sam uradio, uradio. Ako se živ vratim sa ovog putovanja i još nešto uradim, to je čist ćar. Ako pak na putu umrem, ništa ne mari. Biću sahranjen tamo gde me smrt snađe. Najbolje će biti ako umrem na lađi, pa me bace u more da me ribe pojedu i osvete mi se što sam ih mnogo lovio i jeo. Mi, Srbi, smo inače navikli da se sahranjujemo u

moru. Znae već da postoji "Plava grobnica" u Jonskom moru, pored ostrva Vida-"Ostrva smrti" u blizini Krfa, pa neće ni meni smetati da odem u neko more. Bar se nećete mučiti oko moje sahrane".

Međutim, imao je uvek sreće da se sa tih dalekih putovanja vrati živ i zdrav, posle kojih su sledile naučne rasprave i veoma zanimljivi putopisi.

*
*   *   *

Mihailo Petrović je imao svoj krug prijatelja u kome se kretao. U tome je bio jednostavan i prislan. Nije voleo da mnogo proširuje to svoje društvo. Pri stvaranju novog poznanstva bio je veoma obazriv, sve dok ne upozna čoveka. Kad ga upozna, onda ga srdačno prima u svoj krug prijatelja ili ga na dostojanstven način odbija.

Sa nama, matematičarima, kako sa starijim tako i sa mlađim, bio je dostojanstveno prislan i srdačan, ali isto tako i strog u dostojanstvu, i kategoričan. To je zavisilo od situacije. Na primer, na naučnim sastancima Matematičkog kluba, gde se raspravljalo o izloženim rezultatima pojedinaca, bio je kratak i odsečan, ali u akademskom smislu. U privatnom životu, pri običnom razgovoru, bio je veoma prislan i srdačan, vodeći pri tom računa o svom pozivu i imenu.

U najintimnijem društvu kao i u najvećem noćnom "Suzovskom" "Džumbus veselju", čuvao se banalnih postupaka i reči. Izraz lica i pogledi su mu bili uvek ozbiljni. Nikad ga nisam video da se glasno smeje. Kada je društvo u najvećem veselju i kada ovlada glasan smeh kod drugih, na njegovom licu se pojavi samo osmeh.

Nije voleo svečane prijeme i bankete, ni javne govore. On nije voleo ni preko telefona da govori. Učestvovao je u mnogim internacionalnim kongresima, ali samo sa stručnim referatima. Svečane prijeme, bankete i govore je izbegavao, ukoliko je to bilo moguće. Ja ću navesti samo jedan meni dobro poznat primer. Kada smo bili na Drugom kongresu matematičara slovenskih zemalja u Pragu 1934. godine, Čehoslovačka vlada je priredila svečanu večeru samo za šefove delegacija i njihove žene. Međutim, on je našao načina da se izvini i ne ode. Kad smo se mi, Jugosloveni našli na večeri u hotelu, gde smo ručavali i večeravali, pojavi se Mika. Na naše pitanje zašto nije na svečanoj večeri, on je odgovorio: "Tamo će biti ministri i ostali gosti sa svojim damama, pa se bojim da me ne nameste da sedim između dve dame i obavljam ulogu kavaljera. U takvim prilikama mora čovek da bude malo izveštačen, a ja to ne mogu. Nisam za takve stvari". Istina je i to da on nije mnogo voleo da se kreće sam u ženskom društvu. Niko ga nikad nije video da sedi sam sa nekom damom u restoranu, ili da šeta po ulici. Susret sa nekom ženom mogao je biti samo poslovan i to vrlo kratko.

Ne treba bukvalno shvatiti da se Mika nije umeo snalaziti u društvu sa damama, ali je tačno da je to izbegavao.

Na sednicama fakulteta nije nikada naročito govorio. Jedino, ako je imao da pročita neki svoj pismeni referat i eventualno usmeno da ga objasni sa nekoliko reči. Na postavljeno mu pitanje od kolega davao je

kratak odgovor. Žučne diskusije nije voleo ni da sluša, jer se tu, po njegovom mišljenju, često više ispoljava sukob ličnosti nego različiti pogledi na predmet diskusije.

Pored nauke i nastave, Mika se vrlo aktivno, ako ne i strasno bavio, celog svog života, počevši još od rane mladosti, ribolovom. Zbog toga je dobio naziv "Mika alas". Beogradskoj publici je bio više poznat kao "Mika alas" nego kao "Mika matematičar". Mi matematičari smo ga zvali samo Mika, a nematematičari "Mika alas".

*
*   *

Još kao dečko, budući da je bio bolešljiv, provodio je po savetu lekara sve slobodno vreme na obalama Save i Dunava. A iz same kuće na Kosančićevom vencu, gde je stanovao, imao je izvanredan pogled na Savu. Danima je tako bio na obalama ovih reka, posmatrajući ribare kako love ribu, tj. kako bacaju ribarske mreže i vuku polako kroz vodu, sedeći u čamcima, zatim izvlače mreže, pune riba i istovaruju ih u čamce. Sve je to jako delovalo na njega, pa je on počeo da im se približava sa molbom da i on učestvuje u tom poslu. Uvidevši njegovu radoznalost i volju, ribari ga prihvate. Tako je još kao dečko postao "Mika alas". Docnije se sve više uživljavao u život ribara i vremenom postao pravi alas sa punim teorijskim i praktičnim kvalifikacijama. Ribarstvom se bavio sve do svoje smrti i to sa istom aktivnošću kao i naukom i nastavom. U ovaj posao toliko je ušao, da je postao pravi stručnjak za ribarstvo u Srbiji. Čak je učestvovao u izradi zakona o ribolovu.

*
*   *

Mihailo Petrović je imao sreće da njegovo školovanje, počev od osnovnog 1874. god. pa do završetka studija u Parizu 1894. god., bude manje - više normalno. A to je vrlo važno za sticanja znanja u mladim godinama. Bilo je malo, poremaćaja u osnovnoj školi za vreme srpskoturskih ratova 1876. i 1878. kao i u prvoj polovini studija na Velikoj školi 1885. godine za vreme srpsko-bugarskog rata. Ali su prekidi rada u školama bili vrlo mali. Pored toga je bio materijalno obezbeđen, zahvaljujući svom dedi po majci, koji je preuzeo brigu o njemu posle očeve smrti. Za vreme studija u Parizu od 1890. - 1894. godine, bio je državni pitomac.

Povoljna okolnost za Petrovića je bila što se našao u Parizu, gde je matematika u to vreme bila na najvišoj svetskoj lestvici. On je to najracionalnije iskoristio. Stekao je veliki fond znanja i naučio kako se naučno radi, što je pokazao izvanrednom doktorskom tezom.

Po dolasku u Beograd 1894. godine izabran je za profesora matematike na Velikoj školi. Od tada pa do penzionisanja, 1938. godine, radio je vrlo intenzivno u nauci i nastavi, kako na Velikoj školi, tako i na Univerzitetu. Odmah je počeo da podiže nivo nastave, koliko je bilo to onda moguće. Isto tako, počeo je

sa stvaranjem naučne atmosfere, uvodeći seminare za studente. U Parizu je video da bez naučnog kadra ne može biti prave nauke. Stoga je na tu stvar mnogo polagao. Tako je do 1913. godine osposobio dva mlada naučna radnika (Mladen Berić i Sima Marković). Istina je da sa njima nije imao sreće, nisu ostali na Univerzitetu. Pogle oslobodilačkih ratova 1912. - 1918. godine, ponovo je prionuo na stvaranje naučnog kadra. Tako je između dva rata stvorio veoma solidan matematički kadar (Tadija Pejović, Radivoje Kašanin, Jovan Karamata, Miloš Radojčić, Dragoljub Marković i drugi). Pored toga, njihovom zaslugom, stvorena je čitava beogradska matematička škola, čiji je ugled dopro i u inostranstvo.

Svojim naučnim radovima obuhvatio je gotovo sve matematičke discipline, što je donekle bilo moguće u 19. i početkom 20. veka. Posle Prvog svetskog rata, već je to bilo nemoguće, usled brzog razvoja novih disciplina, kao i novih metoda. Danas je toliko matematičkih disciplina i metoda, da se već i sami matematičari ne razumeju među sobom.

Da bi se dobila prava slika o naučnim radovima i rezultatima Mihaila Petrovića, potrebna je opšta i duboka studija o tome od čitave ekipe matematičara. To može da učini samo Matematički institut u zajednici sa Srpskom akademijom nauka.

U matematičkim raspravama M. Petrovića ima dosta originalnih ideja kao i metoda. Ali, često te ideje i metode nisu dovršene, ni dovoljno razrađene. Stoga su mnogi njegovi članci poslužili i mogu da posluže mlađima za naučni rad.

Među tim naučnim raspravama ima i takvih koje daju već poznate rezultate, ali sa različitim metodama obrade.

Razlog tome je što je Petrović odmah stavljao na haritiju ideje koje su mu se pojavljivale u glavi, ne konsultujući stranu literaturu. Nije isključeno da nije ni mogao doći do potrebne literature.

Mihailo Petrović se rodio, živeo i vaspitavao u sveštiničkoj kući. Stoga je njegovo vaspitanje bilo strogo porodično - patrijarhalno. Uostalom, takvo je vaspitanje vladalo tada u malenoj Srbiji od Beograda do Ristovca. Stoga je jako voleo, cenio i poštovao takav način života.

Poštovao je hrišćanske običaje, a naročito one koji su vezani za tradicionalne običaje kao što su: Slava, Badnji dan, Božić, Uskrs itd. Sve te praznike proslavljao je sa neobičnim zadovoljstvom, u društvu svojih "Suzovaca" i prijatelja. Smatrao je da ovakve proslave zbližavaju ljude i stvaraju prijateljske međusobne odnose. Po mom mišljenju, iako je u malenoj Srbiji postojao višepartijski politički sistem sa veoma različitim partijskim programima i žučnim međupartijskim borbama, ipak su bili međuljudski odnosi prijateljski. Sve je bilo podređeno *Kultu NARODA I OTADŽIBINE*. Samo se tako mogu objasniti svi rezultati koje je malena Srbija postigla u pogledu stvaranja Jugoslavije. Posmatrajući Mihaila Petrovića u celini, mogao bih ga okarakterisati kao čoveka rođenog i vaspitanog u patrijarhalnoj sredini, ali obogaćenog velikim znanjem i visokom francuskom kulturom.

*

* *

U 1926.- toj godini objavljen je u časopisu Bulletin de la Societe mathematique de France, r. 53, 1925. Pariz, moj rad pod (6) u priloženoj listi radova. Ovaj rad tretira diferencijalne invarijante i njihovu primenu na rešavanje homogene diferencijalne jednačine. Treba napomenuti da je ovaj rad mnogo korišćen od stranih matematičara što se vidi iz citirane liste radova T. Pejovića. Rezultate koje sam dobio u ovom radu potvrdio je na drugi način A. N. Erugin u svojoj doktorskoj tezi⁷.

U vremenu od 1926. do 1930. godine objavio sam radove pod (10), (11), (12), (13), i (14) u priloženoj listi radova. U radu pod (10) koriste se invarijante za rešavanje jedne klase diferencijalnih jednačina. Radovi (11) i (12) tretiraju neka pitanja iz Teorije determinanata. Od naročitog je interesa rad (11) koji govori o maksimalnoj vrednosti determinanata. Rad (13) se odnosi na formiranje adjungovane jednačine homogene linearne parcijalne pomoću izvoda, što se do tada radilo pomoću integracije. Radom (14) počeo sam da se bavim asimptotskim rešenjima diferencijalnih jednačina. U njemu je posmatran sistem linearnih jednačina.

Na osnovu dotadašnjih radova (1) do (14) zaključno, izabran sam za vanrednog profesora na Filozofskom fakultetu na sednici saveta od 4. aprila 1930. godine i potvrđen u Univerzitetskom veću na sednici od 30. juna iste godine. Ali je Ministarstvo prosvete potvrdilo taj izbor tek 28. marta 1933. godine, jer je tada postojao numerus clausus.

Upravo za radove od (1) do (5) zaključno, izabran sam za docenta 1925. godine, a za radove od (6) do (14) zaključno, izabran sam za vanrednog profesora. Treba napomenuti da su neki od gore pomenutih radova iskorišćeni u stranoj literaturi, naročito radovi (1), (3) i (6).

Kad sam došao na fakultet 1919. godine, malo sam se iznenadio videvši kako ne postoje nikakvi udžbenici za pojedine matematičke discipline koje se predaju. Postojao je samo udžbenik iz Teorije determinanata od Bogdana Gavrilovića i Algebarska analiza od Dimitrija Nešića, ali po tim udžbenicima nije predavano na Filozofskom fakultetu. Dakle, Mihailo Petrović, koji je predavao sve matematičke discipline od 1894. godine, nije napisao, niti pak pokušao da napiše bilo kakav udžbenik za discipline koje je toliko godina predavao. Međutim, postojala su studentska skripta po njegovim predavanjima. Posle Prvog svetskog rata, mi studenti smo ta skripta litografisali i iz njih se spremali za ispite. Ma kako bila dobro litografisana skripta, ipak to nisu udžbenici.

*
*   *

Još kao student, a još više kao nastavnik, uvideo sam da su studentima neophodni udžbenici, ili bar priručnici iz pojedinim matematičkih disciplina, a naročito iz matematičke analize, kao osnovne matematičke discipline. Stoga sam razmišljao o pisanju udžbenika. Kako sam počeo predavanje iz matematičke analize, 1926. godine, to sam uzeo u razmatranje pisanje udžbenika iz ove discipline.

---

⁷ A. N. Erugin, Privodimie sistemi (Trudi fiziko-matematičeskogo instituta im. V. A. Steklova, t.XII 1946.)

Tako sam 1928. godine počeo štampanje udžbenika pod naslovom "Diferencijalni i integralni račun sa primenom u geometriji". Zbog obimnosti materijala i neophodne potrebe, knjiga je štampana po sveskama. Poslednjom sveskom, ona je završena 1946. god. Knjiga je namenjena isključivo studentima Filozofskog fakulteta, pa je u nju unet najpotrebniji materijal iz Matematičke analize i njene primene u geometriji. Način izlaganja je podešen za ondašnji nivo znanja studenata. Ovaj udžbenik je služio kao orijentacija za gradivo iz matematičke analize i njene primene u geometriji.

*
*   *
*

Sednicama Saveta fakulteta imali su prava prisustva: redovni i vanredni profesori i docenti. Oni su predstavljali nastavno osoblje fakulteta. Asistenti su bili pomoćno osoblje i nisu imali pravo prisustva ovim sednicama. Mi, docenti, obično smo sedeli grupisani na jednom kraju. Nismo govorili na sednicama, osim ako je bilo potrebno da se odgovori na postavljeno pitanje. Pri diskusijama o pojedinim pitanjima, nismo imali kuraži da se pojavimo, naročito ako je bilo reči o stručnim stvarima u vezi izbora pojedinih nastavnika u veće zvanje. Pomenuću samo neke profesore koji su tada bili nastavnici Filozofskog fakulteta, pa će situacija biti jasnija. To su: Bogdan Popović, Mihailo Petrović, Pavle Popović, Jovan Cvijić, Aleksandar Belić, Nikola Vulić, Stanoje Stanojević, Živojin Đorđević, Viktor Novak, Jovan Radonjić, Jovan Erdeljanović, Vlada Petković, Nedeljko Košanin, Milutin Milanković, Vlada Ćorović, Sava Urošević, Ivan Đaja, Milivoje Lozanić, Veselin Čajkanović i drugi. Kao što se vidi, prava naučna elita.

Na sedincama se raspravljalo o školskim problemima kao što su nastava, nauka, studentska pitanja, finansije u pogledu snabdevanja katedri i zavoda, potrebnim sredstvima. Na primer, biblioteke knjigama, a zavode sa laboratorijama potrebnim aparatima i hemikalijama. Najživlje diskusije bile su pri izboru nastavnika u veća zvanja. Ali su sve te diskusije bile na strogo akademskom nivou i na opšte državnim pozicijama. Nikada se ni kod jednog nastavnika nije ispoljila političko - partijska prednost, iako su, verovatno, pripadali pojedinim partijskim organizacijama. Kako je tada postojao više partijsko - parlamentarni sistem, to je svaka politička partija imala svoj klub u kome se diskutovalo o političko - partijskim problemima. Državne ustanove bile su pošteđene od toga. Bilo je nastavnika koji nisu pripadali ni jednoj političkoj partiji, iako su imali svoja određena politička mišljenja. To su Mihailo Petrović i Milutin Milanković, a čini mi se i Jovan Cvijić. Mika je govorio da je veće angažovanje profesora univerziteta u politici, gubljenje vremena za nauku, a najverovatnije, slaba korist za državne ciljeve.

O platama fakultetskog osoblja nije bilo potrebno raspravljati, jer su one bile regulisane činovničkim zakonima, pa je svako imao mesečnu platu prema stručnim kvalifikacijama, zvanju i položaju. Nije bilo nikakvih honorara ni varijabilnih primanja. Na primer, profesor koji prima određenu mesečnu platu ima

da obavlja sve dužnosti svog poziva kao: nastava, ispiti, sednice, rukovođenje doktorskim tezama i ispitima, pisanje raznih referata i slično. Nastavnik Uinverziteta radio je samo posao za koji se spremao.

*
*   *   *

Posle Prvog svetskog rata bila je velika oskudica u stanovima u Srbiji, a naročito u Beogradu, jer je on bio na samoj granici između Srbije i Austro-Ugarske. Odmah posle ultimatumu Austro-Ugarske Srbiji, sva državna nadleštva su evakuisana iz Beograda u Niš, gde je prešla Srpska Vlada i Narodna skupština. Tako je Niš postao privremena prestonica Srbije. Vrhovna komanda formirana je u Kragujevcu.

Čim je počeo rat, prve švapske granate padale su na Beograd. To je bilo u toku 1914. i 1915. godine, sve do povlačenja naše vojske iz njega, početkom oktobra 1915. godine. Kako su se i u njemu, krajem septembra iste godine, vodile ogorčene ulične borbe, između naše i nemačke vojske, to je gotovo svaka kuća bila oštećena. Masa stanovnika je napustila Beograd i odselila se u unutrašnjost Srbije. Mali je broj ostao. Tako je Beograd, manje - više, postao ruševina. Za vreme okupacije 1916., 1917. i 1918. godine, neke su zgrade kako - tako popravljene za stanovanje, ali je to bilo malo i bedno.

Po završetku rata 1918. godine, Beograd postaje prestonica države Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Jugoslavije. Formiraju se mnogobrojna državna nadleštva sa mnogobrojnim činovničkim kadrom. Počinje rad u svim školama sa raznim generacijama koje su zaostale usled rata. Tako se broj stanovnika povećavao, a stambeni prostor ostao predratni, i to u mnogome oštećen. Usled svega toga, vladala je u njemu velika stambena kriza.

Državne i opštinske vlasti nisu zidale, niti obezbeđivale stanove za svoje službenike. Zidanje zgrada za stanovanje bila je stvar privatnih preduzeća i pojedinaca. Postojala su privatna građevinska preduzeća za zidanje stambenih i drugih zgrada, kako za državna nadleštva, tako i za privatnike. Što se tiče obezbeđenja novca za kupovinu zemljišta i zidanja zgrada, to je bila stvar vlasnika koji želi da mu se zida zgrada.

Kako je tada veliki broj osoblja Beogradskog univerziteta bio stambeno ugrožen, to jedna grupa profesora sazove skup svih stambeno ugroženih radi savetovanja o rešavanju stambenog pitanja. Na tom skupu je odlučeno da svaki pojedinac od nas, koji želi da dođe do stana, podnese zahtev Državnoj hipotekarnoj banci za dobijanje kredita radi zidanja svoje porodične zgrade. Na tom skupu bilo je mnogo diskusije i komešanja oko toga, kako ćemo da se upuštamo u tolike dugove kad niko od nas nema ni prebijene pare za početak radova. Pored kupovine placeva i podizanja zgrada treba platiti opštinske takse oko lokacije i građevinske dozvole za zidanje. Treba platiti projektantima za izradu planova i projekata. A ko zna kakvi će još troškovi iskrsnuti?

Prema zakonskim propisima o dobijanju kredita od Državne hipotekarne banke za zidanje zgrada, morao je svaki zajmotražilac imati izvestan procenat svog gotovog novca. Međutim, to kod nas nije bio slučaj. Stariji profesori koji su imali uticaja u Hipotekarnoj banci i u opštini su nas uveravali kako će oni

učiniti da banka nađe načina I da nam zajmove u visini celokupnih troškova zgrada, a opština da svede troškove na minimum.

Na kraju konferencije je rešeno: svi koji žele da prave stambenu porodičnu zgradu, neka dođu na zakazanu sednicu kroz deset dana, radi popunjavanja formulara za traženje zajma. Na tu sednicu, koja je održana polovinom marta meseca 1926. godine, došlo je nas 43 univerzitetska službenika, i popunilo formulare za traženje zajma od državne hipotekarne banke. Tako je počela istorija zidanja Profesorske kolonije.

*
*   *

Čim su odobreni zajmovi, formiran je Tehnički biro od profesora Tehničkog fakulteta za pravljenje planova i projekata za kuće. Tehničkim biroom rukovodili su Svetozar Jovanović i Živko Tucaković. Odmah je formiran i odbor za iznalaženje mesta u okolini Beograda, gde će se kuće postaviti. Ovaj odbor je prokrstario ceo Beograd sa okolinom i našao današnje mesto kolonije. To su danas ulice: Stojana Novakovića, Ljube Stojanovića i Račkog. Ovaj prostor bio je tada prazna poljana, obrasla korovom sa rupčagama i parčićima cigli. Tu su ranije bile ciglane za pravljenje i pečenje cigala za zidanje zgrada.

Moglo bi se reći da taj prostor nije pripadao ataru beogradskom, jer je kraj varoši bio na uglu današnje Cvijićeve ulice i Dvadeset devetog novembra. Današnjom Cvijićevom ulicom tekao je Bulbuderski potok, a pored njega bile su bašte. Ovo mesto bilo je zgodno, što su mogle sve kuće da se grupišu, a nije mnogo udaljeno od Univerziteta. Osim toga, nije tu postajao nikakav saobraćaj koji bi stvarao buku. Ta poljana pripadala je nekoj gospođi Zorki Selaković, od koje smo mi kupili potreban broj placeva po izvršenom planiranju i skiciranju. Planiranje i skiciranje terena izvršio je naš Tehnički biro, u zajednici sa opštinskim funkcionerima. Kad je sve to bilo gotovo, onda je naš tehnički biro pristupio izradi planova i projekata pojedinih zgrada.

*
*   *

Moram napomenuti da je tehnički biro imao prilično muke oko izrade projekata za kuće. Pre nego što je prešao na taj posao, tražio je od svakog pismeni zahtev o veličini kuće i rasporedu njenih prostorija. Tu su reč imale žene. Tu je bilo svakojakih predloga, pa su se projektanti teško snalazili. Kad su pregledali sve zahteve i predloge, izradili su tri tipa kuća, vodeći računa o naznačenim ulicama i samom terenu, gde se koja kuća zida. Posle toga nisu se mogle praviti neke promene na zahtev pojedinaca, sem nekih dopunskih detalja u toku samog zidanja. Po završenom konkursu zidanje svih kuća ustupljeno je

jednom preduzeću i gradnja je počela juna 1926. godine, a potrajala je uglavnom do kraja decembra 1926. godine.

*
*   *

Gradnja pojedinih kuća počela je u današnjoj ulici Ljube Stojanovića⁸ Kako je koja kuća zidana tako je dobila svoj broj. Pošto je moj plac za kuću bio poslednji, na kraju današnje ulice Stojana Novakovića, to je ona naposljetku i sazidana, i imala je broj 43. Niko od nas nije znao na terenu koji je njegov plac, sve do početka zidanja zgrade, jer je teren predstavljao jednu livadu obraslu korovom. Zidanje moje zgrade, kao poslednje, krenulo je krajem septembra i dovršeno krajem novembra meseca 1926. godine. Iako je bilo dovršenih zgrada, niko se nije useljavao jer su zidovi još bili vlažni. Ulice su bile prosečene, ali bez ikakve kaldrme, a o asfaltu da i ne govorim. Kad padne kiša, blato do kolena. Pored toga, u slučaju većih kiša, nadode Bulbuderski potok, koji odseče našu novoimenovanu Profesorsku koliniju od Beograda.

Kako sam stanovao u vlažnom stanu, uselim se u novu kuću 29. decembra 1926. godine. Tada još nismo imali dece pa smo smatrali, moja supruga i ja, da ćemo lakše podnositi vlagu u našoj nego u tuđoj kući. Preko dana nismo kod kuće, već na poslu, a noću ćemo spavati pri otvorenim prozorima.

Još jedan razlog koji nas je naterao da se uselimo u našu kuću jeste krsna slava, koja pada 2. januara, pa smo želeli da je proslavimo u svojoj kući. To je za nas bila velika stvar. Sve sam kolege, a naročito one koji su imali kuće u Profesorskoj koloniji, obavestio o useljenju u novu kuću i proslavi prve slave u njoj.

Na dan slave, pored sveštenika koji je izvršio osvećenje kuće i sečenje slavskog kolača, imao sam mnogo gostiju. Iako je bilo susnežice sa blatom do gležnjeva, jer je januar mesec, gotovo su svi novi kolonisti došli na slavu da pored čestitanja slave, vide kako to izgleda u novoj kući. Od tada pa do danas, živimo i slavimo u ovoj našoj kući (1979. godina).

*
*   *

U toku 1927. godine, počelo je useljavanje pojedinaca u nove kuće u Profesorskoj koloniji. Useljavanje je išlo sporo, jer nije postojala ulična kaldrma. Na naše zapomaganje o postavljanju kaldrme opština nije mnogo reagovala. Jedino je pored zgrada doterala neku ugljenu šljaku, koja se brzo pretvorila u crno blato.

Još od početka zidanja mi smo o svom trošku izvršili prosecanje ulica i postavili ulični vodovod i kanalizaciju, uz obećanje opštine da će nam to nadoknaditi. Ali od toga nije bilo ništa. Bez ikakve ulične

---

⁸ Za vreme zidanja, kako i docnije dugo vremena, ulice nisu imale nazive, iako su bile prosečene.

kaldrme, živeli smo više od dve godine. Kad padne kiša blato do gležnjeva, a kad kiša prestane, blato se pretvori u prašinu. Kada je kiša jaka, Bulbuderski potok, današnja Cvijićeve ulica, nadođe i odseče Profesorsku koloniju od Beograda. Usled velikog blata svi smo nosili kaljače, ali privezane kanapom za noge, da ne bi ostale u blatu. Nije dovoljno bilo privezati za cipele, jer se dešavalo da i cipele ostanu u blatu.

Čim se dvoje iz kolonije sretnu, nastaje napad na opštinu zbog uličnog blata, i na projektante Svetozara Jovanovića i Živka Tucakovića, zbog rđavog rasporeda prostorija u stanovima. U kritici i napadu prednjačile su žene.

Napad na opštinu trajao je sve dok nije postavljena ulična kaldrma i trotoar. I pored intervencije starijih profesora u opštini, postavljanje bar pešačkih prilaza zgradama nije išlo tako lako. Bogdan Popović, kao najstariji stanovnik Profesorske kolonije, pisao je otvoreno pismo preko "Politike" opština o takozvanom "blatnom stanju" u koloniji. Napad na projektante, zbog nezgodnog rasporeda u stanovima, trajao je godinama, dok nije sam po sebi iziščezao. Projektanti su mnogo vatre izgutali od žena, a naročito od svojih – sopstvenih.

*
*   *

Kad se koliko - toliko sredila situacija u koloniji, priredili smo mi kolonisti zajedničku večeru na koju smo pozvali neke funkcionere iz Hipotekarne banke oni su nam odobrili zajmove, kao i neke opštinske funkcionere, koji su vršili nivelaciju našeg terena i odobravali planove i projekte novih zgrada. Posle večere, bilo je više govornika, kako od strane profesora - kolonista, tako i od strane opštinskih funkcionera. Profesori su iznosili razne peripetije zidanja, praćene mnogim zgodama i nezgodama. Pri tom, uz zahvalnosti učinjene nam za dobijanje stanova, izražene su i dosta kritičke primedbe na račun opštine. Opštinski funkcioneri su pak, odgovorili da nije moglo biti drugačije. Na kraju krajeva, večera se završila sa dobrim raspoloženjem i veselim rastankom.

*
*   *

Posle toga, nastao je normalni život u našoj koloniji. Često smo se sastajali, naročito mi mladi, kod svojih kuća. Posećivali smo se o slavama i praznicima. Zajedničke sastanke svih kolonista priređivali smo po hotelima i kafanama. Na tim zajedničkim sastancima bilo je mnogo viceva na račun pojedinaca. Vicevi i šale izgovarali su se javno na račun nas mladih. Ali na račun starijih smo samo mi mladi tajno govorili. Na primer, niko nije smeo javno reći za braću Popoviće: "Tri momka, tri dilbera, cvet mladosti". Najmlađi je, mislim bio Pavle, koji je 1926. godine imao 58. godina. Kao što se vidi,

"najbujnije momačke godine", jer su sva trojica bili momci, neženje. Bilo je još momaka sa povećim brojem godina.

*

* *

Moram izneti i jedan važan problem koji se pojavio u našoj Profesorskoj koloniji. To je problem pod imenom "*Tasin pevac*". Tanasije Mitrović, zvani Tasa, bio je profesor Poljoprivrednog fakulteta. On je u svom dvorištu napravio neki mali kokošarnik u koji je smestio nekoliko kokošaka i jednog petla. Kao stručnjak, hteo je da vrši neke opite sa tim kokoškama, bar kako je on govorio. Ali taj Tasin petao, kao i svaki petao, pevao je od ponoći, pa do svanuća i to ko zna koliko puta. Po pričanju braće Popović, on je pevao bar na svakih dva sata.

Tasino dvorište je u blizini kuće Popović, pa se čulo pevanje petla, naročito kad se spava kod otvorenih prozora. Tasa je ograđivao kokošarnik, da se ne čuje pevanje petla, ali su braća Popović govorili da se ipak čuje, kako ga Tasa iz svoje spavaće sobe nije čuo. Bilo kako bilo, pojavio se problem "Tasin pevac". O tom problemu raspravljalo se naročito na zajedničkim večerama. Kako smo na zajedničkim skupovima mi mladi i pevali, to je Pavle Popović napravio šalu na Tasin račun rečima:

"Lepo peva Tasa Smederevac,
Lepše peva nego njegov pevac".

Tasa ja bio rodom iz Smedereva.

Rešenje problema "Tasinog pevca" od strane braće Popović, preuzeo je Pavle. On je inače uvek voleo da se druži i razgovara sa nama mlađima. Bogdan i Mita bili su povučeniji. On je govorio da oni, sva tri brata, obično rade do kasno u noć i idu na spavanje između 23 i 24 časa. Čim oni legnu i uhvati ih prvi san, a Tasin pevac zapeva i, probudi ih. Posle izvesnog vremena oni zaspu, a pevac ponovo zapeva i razbudi ih. I tako to traje do zore, pa oni neispavani ustaju i idu na posao.

Posle ovakvih razloga Tasa je morao da likvidira svoga pevca. Ali šala o "Tasinom pevcu" i o "pevanju Tase Smederevca" dugo je još kružila među nama.

5. Period 1930. -1941.- vanredni profesor

U toku objavljivanja, po sveskama, moga napred napomenutog udžbenika za studente Filozofskog fakulteta, često sam razgovarao sa Petrovićem o značaju univerzitetskih udžbenika. Iako predaje matematiku već 36 godina (od 1894. - 1930.), nije pokušao da napiše udžbenik ni za jednu matematičku

disciplinu. Kao razlog navodio je mali broj studenata i bojazan da se studenti ne vežu za štampani udžbenik. Razlozi, po mom mišljenju nisu bili opravdani. Pored studenata Filozofskog fakulteta, udžbenike su mogli koristiti i studenti Tehničkog fakulteta, jer ni tamo nije bilo nikakvih udžbenika. Naročito je to važno za Matematičku analizu.

Što se tiče vezivanja studenata samo za štampani udžbenik, mislim da ni tu nije bio u pravu. On je predavao po svojim beleškama koje su odgovarale njegovim litografsanim skriptama. Ta skripta su bila glavna literatura studenata za spremanje ispita. To znači da su studenti bili vezani, uglavnom, za skripta. Stoga je manja opasnost bila da se studenti na kraju krajeva, vežu za štampani udžbenik, nego na nekontrolisana litografsana skripta.

I samo pisanje udžbenika potcenjivao je, smatrajući da je udžbenik kompilacija sastavljena od više tuđih udžbenika. Tako je mislio sve, dok nije pristupio pisanju udžbenika pod naslovom "Računanje sa brojnim razlomcima", koji je izašao iz štampe 1932. godine u Beogradu. Ali ovo nije bio udžbenik u pravom smislu reči, već više studija. To je bio specijalni kurs koji je on predavao za studente. Međutim, pri pripremanju ove knjige za štampu, koja treba studentima da posluži kao udžbenik za ispite, uvideo je teškoće oko rasporeda materijala i njegovog načina izlaganja i već je počeo da menja mišljenje o pisanju udžbenika.

*
*   *

Pisanje udžbenika, uopšte za đake, a naročito za studente je po mom mišljenju, vrlo teška i odgovorna stvar. Mora se dobro poznavati gradivo koje se unosi u udžbenik, sa naučne tačke gledišta. Zatim se mora raspolagati velikim nastavničkim iskustvom. Stoga nije preporučljivo pisanje udžbenika početnicima u nauci i nastavi. Pri pisanju udžbenika treba voditi računa da li se udžbenik piše za one koji prvi put čitaju uneto gradivo, ili za one koji poznaju tu materiju. Jedan je način rasporeda gradiva i njegovo izlaganje za početnike, a drugi za one koji već poznaju materiju.

Gradivo izloženo u univerzitetskom udžbeniku iz Matematike treba da je *sa jedne strane, matematički precizno obrađeno i na najviše mogućoj naučnoj visini, a sa druge strane, pristupačno čitalačkoj publici kojoj je namenjeno*. Ako ovi uslovi nisu ispunjeni, udžbenik je promašio svoj cilj.

*
*   *

Nama, jugoslovenskim matematičarima, bilo je dosta teško za publikovanje naših radova. U Jugoslaviji su postojala dva časopisa u kojima su se mogli objavljivati naši radovi. To su "Glas Srpske kraljevske akademije" u Beogradu i "Rad jugoslovenske akademije znanosti i umetnosti" u Zagrebu. Oba su časopisa bila na srpskokrvatskom jeziku sa kratkim izvodima članaka na jednom od stranih

jezika (ruski, francuski, engleski, nemački). Međutim, naša je želja bila da se svojim radovima predstavimo inostranstvu i naše naučne rezultate podvrgnemo javnoj kritici. Ovo je naročito važilo za nas mlađe. Time i našu zemlju više uvršćujemo u međunarodni naučni forum. Radi toga smo svoje naučne radove objavljivali i u inostranim časopisima. Ali to nije bilo lako, jer je teško bilo prodrati u ozbiljne strane časopise, naročito mlađima. Ne toliko zbog naučne vrednosti naših radova, već zbog prevelike opterećenosti tih stranih časopisa. Pri svemu tome, mi smo uspevali da se pojavimo sa svojim radovima pred inostranstvom. Naši profesori, kasnije i kolege, Petrović, Gavrilović, Saltikov, Milanković i Bilimović već su svojim naučnim rezultatima uživali međunarodni glas naučnika. To je bila želja i nas mlađih. Svi smo mi osećali potrebu za jednom našim časopisom na stranim jezicima za objavljivanje naučnih radova jugoslovenskih matematičara. Već je bilo dovoljno nas za saradnju u jednom takvom časopisu. A svaki je od nas mogao da piše na jednom od stranih jezika (francuski, ruski, nemački, engleski). Nedostajala su samo finansijska sredstva. U tom se pojavila jedna srećna okolnost u pogledu finansija. Luka Čelović - Trebinjac zaveštava celokupnu svoju imovinu Beogradskom univerzitetu. Ona je davala dobre prihode kojima je Univerzitet raspolagao. Tada smo i mi matematičari zatražili novac za finansiranje jednog matematičkog lista na stranim jezicima. U tome je prednjačio Anton Bilimović. Tako se 1932. godine pojavio prvi tom časopisa po imenu "Publications mathematiques de l' Universite de Belgrade". U njemu su štampani radovi na ruskom, francuskom, engleskom i nemačkom jeziku. Još u prvom tomu trudili smo se da se pojavimo sa ozbiljnim radovima, kako bismo odmah privukli pažnju inostranstva. I zaista, časopis je odmah naišao na izvanredan prijem u inostranstvu. U tom prvom tomu i ja sam objavio podužu raspravu pod nazivom "Sur les solutions asymptotiques des equations differentielles lineaires" koja je odmah našla odjeka u inostranstvu / Rad (15) /;

Revnosni urednik i redaktor časopisa bio je Anton Bilimović. On je prikupljao i pripremao rukopise za štampu i vodio računa o samom štampanju časopisa. Kad je časopis u štampi, on nije izlazio iz štamparije dok se ceo tom ne odštampa. Birao je hartiju i slog za štampu. Pri tome je bio vrlo pedantan i revnosan. Po izlasku knjige iz štampe, teško se mogla naći neka greška u njoj. Najzadovoljniji je bio kad nas iznenadi gotovom knjigom.

*
*   *
*

Svake godine, počev od 1932. do 1938. godine, izlazio je po jedan tom našeg časopisa. Izašlo je sedam tomova. U njemu su saradivali jugoslovenski i neki strani matematičari. Tako je on postao časopis internacionalnog karaktera. Radovi objavljeni u njemu su bili na nivou stranih časopisa visokog ranga. Preko ovog časopisa jugoslovenski matematičari su se uvrstili među strane naučnike. Preko njega, Beograd je postao jedan matematički centar, kako za naše, tako i za strane stručnjake. *Tako je od*

Beogradskog matematičkog kluba postala Beogradska matematička škola, poznata i priznata i u inostranstvu.

*
*   *

U periodu od 1930. do 1941. godine, Matematički klub na Beogradskom univerzitetu predstavljao je vrlo ozbiljnu zajednicu, bez ikakvih pisanih pravila. Rukovodilac kluba bio je Anton Bilimović. Klub je imao mesečne sastanke na kojima su pojedini članovi referisali svoje rasprave. Posle referisanja sledile su diskusije, koje su donekle, davale ocenu o rezultatu rada. Na osnovu ocena referisani radovi su mogli u štampu ili ne.

Za svakim radnim sastankom sledila je zajednička večera. Na večeri se nije smelo govoriti o matematici, već su se vodili šaljivi razgovori sa humorom na akademskom nivou.

Broj članova kluba se stalno povećavao, tako da smo 1936. godine imali sledeće članove kluba:

1) Filozofski fakultet: Mihailo Petrović, Milutin Milanković, Nikola Saltikov, Anton Bilimović, Vojislav Mišković, Tadija Pejović, Vječeslav Žardecki, Jovan Karamata, Miloš Radojčić i Tatomir Anđelić.

2) Tehnički fakultet: Bogdan Gavrilović, Ivan Arnovljević, Jakov Hlitičijev, Radivoje Kašanin, Petar Zajončkovski, Milan Vrečko i Gojko Vujaklija.

Stalni član kluba bio je i Jelenko Mihailović, upravnik Seizmološkog zavoda u Beogradu.

Povremeno su prisustvovali sednicama kluba i nastavnici Filozofskog fakulteta: Dragoljub Jovanović i Sreten Šljivić. Matematički klub sa svojim časopisom "Publications mathematiques de l' Universite de Belgrade" je postavio temelje današnjem matematičkom institutu. *Stoga se period rada i razvoja Matematičkog kluba, u vremenu od 1932. pa do 1941. godine, može smatrati kao prva faza rada i razvoja današnjeg Matematičkog instituta u Beogradu.*

U periodu od 1932. do 1941. godine objavio sam radove naznačene u Bibliografiji od (14) do (29). Sa radom (14) počeo sam da se bavim asimptotskim rešenjima i njihovim osobinama diferencijalnih jednačina. Radovi (33) i (34) napisani su pre Drugog svetskog rata, ali su posle rata objavljeni.

*
*   *

Radovi su objavljeni delom na srpskohrvatskom jeziku a delom na francuskom jeziku. Većina od ovih odnosi se na proučavanje asimptotskog ponašanja rešenja diferencijalnih jednačina. Ova oblast proučavanja diferencijalnih jednačina je važna i aktuelna i danas, naročito u vezi sa kosmičkim letovima. I ovi radovi su našli odjeka u inostranstvu.

Ljubica i Tadija sa sinovima Pavlom (stoji) i Stanislavom - Canetom u rukama

Pored ovih radova, objavio sam tri rada u vezi sa determinantama. To su radovi pod (26), (27) i (28). Treba napomenuti da su većina od radova objavljeni u ovom periodu iskorišćeni u stranoj literaturi.

Mnogo vremena i truda upotrebio sam za pisanje napred pomenutog udžbenika (50). Pre Drugog svetskog rata objavljeno je sedam svezaka, a osma, poslednja, posle rata. I ovom prilikom, napominjem da je pisanje udžbenika veoma težak i odgovoran posao.

*

* *

Napomenuo sam da je Petrović objavio 1932. godine knjigu pod naslovom "Računanje sa brojnim razmacima". Predajući dalje specijalne kurseve studentima, on je napisao i objavio još dva takva kursa. Prvi je "Eliptičke funkcije", Beograd 1937. godine a drugi "Integracija diferencijalnih jednačina pomoću redova", Beograd 1938. godine. Obe ove knjige više su kratke monografije nego studentski udžbenici. Pri razgovoru sa njim o ovim knjigama, rekao mi je da je imao veliku muku da izvuče iz ogromnog

materijala ono što je najvažnije za studente. Naročito je to važno, kako je rekao, za knjigu "Eliptičke funkcije". Dakle, pri kraju svoje karijere, uvideo je da nije lako pisati udžbenike za đake.

*
*   *

Između dva rata učestvovao sam na Drugom kongresu rumunskih matematičara koji je održan u Turn-Severinu od 5. - 9. maja 1932. godine. Na tom kongresu referisao sam rad pod (18); zatim na Drugom kongresu matematičara slovenskih zemalja u Pragu 23. - 28. septembra 1934. godine, sa referatom (19).

Prvi kongres matematičara slovenskih zemalja održan je u Varšavi od 23. - 27. septembra 1929. godine. I za ovaj kongres sam bio prijavio i poslao rad za referisanje, ali iz finansijskih razloga nisam otišao. Međutim, moj poslati rad pod nazivom "Sur la convergence du determinant de Vandermonde" referisao je na kongresu jedan poljski matematičar i odštampan u kongresnom materijalu. Godine 1939. bio je zakazan i pripremljen kongres balkanskih matematičara i Treći kongres matematičara slovenskih zemalja u Beogradu. On nije održan zbog izbijanja Drugog svetskog rata.

*
*   *

Treba istaći jednu važnu ulogu Mihaila Petrovića za vreme njegovog rada na Velikoj školi u Srbiji i docnije na Univerzitetu u Srbiji i Jugoslaviji. Odmah po dolasku iz Pariza u Beograd i postavljanja za profesora Velike škole 1894. godine, počeo je da diže nivo nastave, da razvija naučni rad i stvara naučni kadar. On je smatrao da bez naučnog kadra nema ozbiljne nauke, a još manje razvoja nauke kod nas. Tako je, i pored svih teškoća, uspeo da razvije i formira Beogradsku matematičku školu na nivou stranih univerziteta. To se naročito manifestovalo između dva rata. Kao dokaz, navešću samo imena doktora matematičkih nauka iz ovog perioda. To su: Mladen Berić (1912), Sima Marković (1913), Tadija Pejović (1923), Radivoje Kašanin (1924), Jovan Karamata (1926), Miloš Radojčić (1928), Dragoslav Mitrinović (1933), Danilo Mihaljević (1934), Konstantin Orlov (1934), Petar Muzen (1937), Dragoljub Marković (1938) i Vojislav Avakumović (1939).

Kao što se vidi, dvanaest doktora matematičkih nauka, za kratko vreme i pored visokog kriterijuma za dobijanje ovih titula, predstavljaju zavidan broj. Treba još istaći da su se svi gore pomenuti ljudi, razvili u solidne naučnike i postali profesori univerziteta. Može se reći da su imena gotovo svih ličnosti ušla u strane matematičke monografije. Tadija Pejović, Jovan Karamata i Miloš Radojčić postali su profesori Filozofskog fakulteta Beogradskog univerziteta.

Treba napomenuti da je katedra Teorijske matematike na Filozofskom fakultetu Beogradskog univerziteta spadala među najbolje katedre ovog fakulteta i po kvalitetu i po kvantitetu. Ona je između

dva rata imala četiri nastavnika i jednog asistenta. Nastavnici su bili: Mihailo Petrović, Nikola Saltikov, Tadija Pejović i Jovan Karamata, a asistent Miloš Radojčić.

Broj studenata, čiji je glavni predmet bio Teorijska matematika, između dva rata nije bio veliki. Godišnje se upisivalo obično oko dvadeset, ali je posle nekoliko časova predavanja izvestan broj napuštao matematiku. Tako se može reći da se brojno stanje godišnje upisanih studenata kretalo oko petnaest. To su bili đaci koji su upisali Matematiku zbog matematike. Oni su svi završavali studije.

Pored ovih studenata bilo je i onih kojima je matematika bila sporedan predmet: To su mehaničari, astronomi, fiziko-hemičari i drugi. Grupa za teorijsku matematiku obuhvatala je predmete:

- a) Teorijsku matematiku
- b) Racionalnu mehaniku, a uz to Teorijsku fiziku ili Nebesku mehaniku
- c) Fiziku i Teorijsku astronomiju

Ispiti su se posebno polagali iz predmeta pod a), b) i c) nezavisno jedan od drugog. I to pismeni i usmeni ispit iz predmeta pod a) i b) a samo usmeni iz predmeta pod c).

Teorijska matematika je obuhvatila obavezne discipline: Algebru, Analitičku geometriju, Matematičku analizu sa primenom, Diferencijalne jednačine sa primenom, Parcijalne jednačine i Teoriju kompleksnih funkcija. Pored toga bilo je i specijalnih kurseva: Računanje sa brojnim razlomcima, Eliptičke funkcije, Integracija diferencijalnih jednačina pomoću redova i Teorija grešaka.

Nisu postojali nikakvi planovi i programi za pojedine discipline. Trudilo se da đaci budu osposobljeni za nastavni i naučni rad.

Nisu postojale poslediplomske studije niti, specijalni kursevi za izradu doktorskih teza. Teze su rađene pod rukovodstvom nastavnika iz dotične oblasti. Iako je to bio težak i odgovoran posao, katedra Teorijske matematike je dala između dva rata, i pored velike naučne strogosti, osam doktora matematike. Svi su oni postali naučnici.

*
*   *

U vremenu od 1930. do 1941. godine bio sam stalni član ispitne komisije za polaganje profesorskog ispita srednjoškolskih nastavnika. Ovaj ispit je bio vrlo ozbiljan i strog. On se sastojao iz opšteg i stručnog dela. Kandidat je morao prethodno da obradi pismeno jednu temu iz stručnog dela, odnosno, ovde iz matematike, koja je u vezi sa srednjoškolskom nastavom. Izrađenu temu podnosi komisiji na pregled. Posle pregleda i prijema teme, kandidat se poziva na polaganje ispita.

Prvo se polaže pismeni ispit iz stručnog dela. Posle uspešnog pismenog ispita, drži se predavanje u srednjoj školi iz jedne nastavne jedinice pred komisijom koja se sastojala od predsednika komisije, stručnog nastavnika i pedagoga. Nastavnu jedinicu dobijao je od nastavnika škole u kojoj se drži predavanje. Nastavna jedinica je pismeno izrađena i predata članovima komisije pred čas predavanja.

Posle predavanja članovi komisije postavljaju kandidatu pitanja u vezi sa predavanjem. Drugim rečima, on ima da odbrani svoje predavanje u pogledu metodskog i pedagoškog karaktera.

Posle usmenog predavanja, sledi usmeni ispit. Najpre iz struke, ovde iz matematike i pedagogije, potom iz opšteg dela. Usmeni ispit iz stručnog dela, ovde iz matematike, obuhvatio je celu srednjoškolsku matematiku i jedan deo uinverzitetske. Pedagog je tražio od kandidata opšte principe iz pedagogije i metodike nastave dotičnog predmeta. Posle toga sledio je opšti deo ispita koji se sastojao iz književnosti, istorije i geografije.

Kao što se vidi, ovaj državni ispit, odnosno ovde profesorski, bio je vrlo ozbiljan. Kandidati su dolazili na ovaj ispit solidno pripremljeni. Treba dodati da su bili naši đaci koji su sa uspehom završili fakultet.

ČETVRTA GLAVA

Drugi svetski rat

6. Period 17. mart - 22. april 1941. mobilizacija i zarobljavanje

Najveća tragedija nemačkog naroda leži u pripisivanju sebi osobine jedne "natčovečanske nacije" koja treba da gospodari svetom. Tu uobraženost nosio je u sebi svaki prosečan Nemačkinac. To ih je koštalo mnogo ljudskih žrtava i materijalne štete. To će ih i dalje skupo stajati, ukoliko se ne oslobode te fiks-ideje.

Hitler je dolazeći na vlast 1933. godine ovu ideju potencirao iskoristio za pridobijanje nemačkih masa. Ali je time izazvao mržnju gotovo celog sveta protiv svog naroda.

Da bi ostvario svoje ciljeve, Hitler je najpre počeo sa likvidacijom svojih unutrašnjih protivnika. Zatim je stvorio logore za prevaspitavanje narodnih masa u duhu svojih ideja. U ovim logorima je provodila izvesno vreme većinom omladina, poznata pod imenom "Hitlerjugend".

Istovremeno je preuzeo sve mere -za naoružanje vojske i pripremanje nemačkih masa za rat, što je kod germanske rase, kao militarističke, išlo raketnom brzinom.

Kad se osetio dovoljno jakim, počeo je da razmišlja o napadanju susednih zemlja pod izgovorom "proširenja životnog prostora" nemačke rase kao "više rase".

Prvo je 1938. godine priključio Austriju Nemačkoj. Zatim je 1939. godine, posle Minhena, likvidirao Čehoslovačku, uključivši je u Nemački Rajh.

Posle toga je počeo da razmišlja na koju će stranu da proširuje svoj životni prostor. Upravo, znao je. To je bila Poljska. Ali je znao da su za nju zainteresovane sa jedne strane zapadne zemlje- Engleska i Francuska, a s druge strane Sovjetska Rusija.

Tada se desila jedna iznenadna i neočekivana stvar. Hitler, kao okoreli protivnik komunizma, sklapa sa Staljinom, 23. avgusta 1939. godine pakt o nenapadanju. Šta je predstavljao pakt? Mislim da su i jedan i drugi ovaj pakt o nenapadanju smatrali kao datum odlaganja rata. Svaki je od njih dvojice imao svoju računicu vezanu za ovaj pakt. Hitler je, verovatno, mislio da svrši sa Poljskom, a da će i Francuska i Engleska ostati neutralne. Potom će, u pogodnom momentu, krenuti na Sovjetsku Rusiju i ostvariti svoj pravi cilj, uništenje slovenske rase. Staljin je svakako mislio da će Engleska i Francuska reagovati pri napadu Hitlera na Poljsku, pa će doći do sukoba između Nemačke sa jedne strane i Engleske i Francuske sa druge. U tom sukobu će se obe zaraćene strane istrošiti, a on će posle toga svojim proleterijatom ovladati njima. Tako će Staljin ostvariti svoj cilj: "Proleterij svih zemalja, ujedinite se". Samo ne znam da li je Staljin želeo ujedinjenje proletera svih zemalja radi samih proletera, ili radi sebe lično? To

ostavljam vremenu i istoriji da utvrde. To činim stoga što mnogi tvorci revolucije postanu veći diktatori i zlotvori naroda nego oni protiv kojih je izvršena revolucija.

*

* *

Tadija Pejović (označen strelicom) jula 1940 u Sarajevu

Hitler, okuražen sporazumom sa Staljinom, napada Poljsku 1. septembra 1939. godine i time otpočinje Drugi svetski rat. Ratna psihoza zahvata celu Evropu, pa i našu zamlju. Tako su 1939. i 1940. godina protekle u ratnoj psihozi. Nastaje 1941. godina, koja još više uzburkava jugoslovenski narod.

Sedamnaestog (17) marta 1941. godine ja sam mobilisan kao pomoćnik komandanta 11. pešadijskog puka, čije je sedište bilo u Benkovcu. U to vreme jugoslovenska vojska je bila delimnčno mobilisana.

Hitlerova Nemačka već je bila okupirala gotovo celu Evropu, osim Engleske i Musolinijeve Italije, kao svog saveznika. Na Jugoslaviju je vršila pritisak da priđe osovini Berlin - Rim. Najzad jugoslovenska Vlada Cvetković - Maček, pod pritiskom Nemačke, pristupa osovini. Ali je ubrzo vojska u Beogradu pod rukovodstvom generala Dušana Simovića izvršila puč 27. marta 1941. godine, zbacujući Vladu Cvetković - Maček i, formirajući novu Vladu sa generalom Simovićem kao predsednikom i Mačekom kao potpredsednikom.

Hitler je bio besan zbog puča u Jugoslaviji i odmah je doneo odluku da napadne Jugoslaviju sa ciljem da je pokori i kazni Beograd i srpsku kliku koja je izvršila puč, kako je rekao u svom govoru 6. aprila 1941. godine.

*
*   *

Ja sam već bio u Benkovcu i kao pomoćnik komandanta puka, imao sam zadatak da mobilišem puk i osposobim za rat. I pored najbolje volje i umešnosti, nisam mogao da izvršim taj zadatak. Ja sam dobro znao šta je mobilizacija, jer sam imao prilike da vidim mobilizaciju srpske vojske 1912. godine za Balkanske ratove i 1914. godine za Prvi svetski rat. Video sam tada da vojni obveznici žure u svoje komande, ostavljajući domaće poslove starcima i ženama. Isto tako, sva sredstva za rat, kao što su stoka i prevozna sredstva, stavljaju se na raspolaganje državi za ratne ciljeve.

Ovde je bilo sve obrnuto. U toku mobilizacije vršena je sabotaža u svakom pogledu, počev od opštinskih vlasti, pa do vojnih mesnih komandi, iako su se pojedinci na odgovornim mestima trudili da vrše potrebne poslove, uspeha nije bilo. I tako, sa gotovo nesprenom mobilizacijom puka, izašli smo na položaje prema Zadru u kome su bile Italijanske trupe. Rat je počeo već 6. aprila 1941. godine, i naša Jadranska divizija imala je zadatak da zauzme Zadar. Već su bile izvršene sve pripreme za zauzimanje Zadra, štab puka nalazio se u selu Rašteviću u blizini Zadra. Da je došlo do borbe, verujem da bismo ga u prvom naletu i bez velike borbe zauzeli. Ratničku sposobnost i hrabrost Italijana poznao sam dobro iz Prvog svetskog rata. Pomnlio sam, sad nam se dala prilika da im se osvetimo za ono maltretiranje srpske vojske kroz Albaniju 1915. godine. Ali na žalost, nije nam se ukazala prilika.

Desetog (10) aprila 1941. godine, oko 16 časova, pozove me komandant za vezu da čujem Pavelićev govor u Zagrebu. Posle sam saznao da je to bio njegov poglavnik Kvaternik, a on još nije bio stigao. Dakle, Nemci već u Zagrebu. Po pričanju očevodaca, ulazak nemačkih trupa dočekan je sa najvećom pompom. Ulaskom Nemaca u Zagreb, proglašava se i Nezavisna Država Hrvatska, poznata pod imenom NDH.

Iako sam preko pukovskog radija slušao taj Kvaternikov govor, nisam u to poverovao. Ali još u toku noći 10/11. aprila, ustaška vlast je stupila u dejstvo. Sutradan, puk je dobio naređenje za povlačenje sa položaja. Pravac našeg kretanja sa položaja u selu Rašteviću bio je Benkovac - Bribirske Mostine - Knin - Bosansko Grahovo - selo Šipovljani kod Drvara. Pri prolazu kroz pojedina mesta, primetio sam da je

narod bio mnogo zaplašen, naročito Srbi, jer su ustaše već počele da dejstvuju. Nas vojnike nisu napadali, jer smo mi bili organizovani za odbranu.

Predostrožnost kod nas pri ovom kretanju je bila kao da očekujemo svakog momenta sukob sa neprijateljem. Ustaše su napale i zarobile pojedine vojne štabove, manje trupe vojnika i pojedince i zlostavljale i ubijale. Videli smo gole i unakažene leševe ljudi. Interesantno da nas italijanske trupe iz Zadra nisu uznemiravale. Sigurno su smatrali da će nas ustaše likvidirati.

Usput se jedinice naše divizije osipaju i smanjuju. Ja sam stalno vodio puk, a komandant puka Milan Marković je krstario između puka i divizije i održavao vezu. Veza između divizija i viših štabova je prekinuta. Situacija sasvim nejasna i neodređena. Preko radija se čuju raznovrsne i kontradiktorne vesti.

Kad smo bili kod Bosanskog Grahova, komandant divizije, general Kukavičić pozvao je oficire na savetovanje o stvaranju odreda od ostataka divizije, koji će da se probija kroz Bosnu i Srbiju, jer su sve veze divizije sa višim komandama prekinute. Teškoće su bile što je stanovništvo bilo preplašeno od ustaških postupaka i izbegavalo dodir sa nama. Pri svemu tome, mi smo se kako-tako probijali i stigli uveče 20. aprila 1941. godine u selo Šipovljane kod Drvara. Međutim, u toku noći, nemačke trupe su opkolile selo i ušle u njega. Tako smo zarobljeni.

Da li je komandant divizije, general Kukavičić bio tada upoznat sa stanjem u Jugoslaviji i pustio da nas Nemci opkole i zarobe, nisam nikada mogao da dokučim, iako sam sa našim komandantom puka Milanom Markovićem više puta razgovarao o tome u zarobljeništvu. Što se tiče generala Kukavičića, ne bih mogao ništa rđavo reći. On je stigao u zarobljeništvu, i koliko mi je poznato, korektno se držao.

Posle zarobljavanja, prebačeni smo vozom iz Drvara u Jajce. Iz Jajca su nas, oficire, Nemci prevezli kamionom u Zagreb, gde smo stigli 22. aprila 1941. godine. Tako smo u vojnim kasarnama zagrebačkog garnizona, postali nemački zarobljenici. Iako su se Nemci, prilikom našeg zarobljavanja korektno držali prema nama zarobljenicima, ipak je to bio najteži i najtragičniji momenat za naše vojnike iz Srbije, a naročito za nas stare ratnike iz prethodnih ratova.

*

* *

Pri povlačenju iz Benkovca do Šipovljana zadržavali smo se negde po neki dan. Tako smo se zadržali tri dana u selu Obljaju, rodnom mestu Gavrila Principa. U njegovoj rodnoj kući, proveo sam tri dana i tri noći. Majka mu je bila živa i, ja sam svako veče sa njom vodio duge razgovore. Pričala mi je kako su mnogo patili pod Turcima. Govorila je kako su im Turci često palili kuće, gotovo bez ikakvog razloga, a oni živeli u šumskim zbegovima, dok se stvar ne stiša. Naročito su Turci bili kivni na Srbe. Kada su došle Švabe, posle aneksije Bosne i Hercegovine, nastale su druge nevolje.

O sinu Gavrilu je govorila kako je bio tih, povučen u sebe i zamnšljen, ćutljiv i uvek ozbiljan. "Još kao dečko, dok je čuvao stoku, nosio je sa sobom neke knjige, iako nije znao da čita. Od kako je pošao u osnovnu školu, knjigu nije ispuštao iz ruke. Nikome iz porodice nije govorio šta misli i šta sprema da

uradi. Kad smo saznali da je ubio Franju Ferdinanda i njegovu ženu, bili smo iznenađeni i zaprepašćeni. Tada sam zanemela i nisam mogla, možda i pola sata, da otvorim usta i progovorim. Možete zamisliti kako je meni majci bilo. Mislila sam da je odmah ubijen, ali sam posle saznala da je živ, uhvaćen i zatvoren. Čula sam kako je mnogo mučen u zatvoru i da je umro u najvećim mukama. Ne znam da li je bilo bolje da su ga odmah streljali i oslobodili muka."

Dok smo razgovarali o sinu Gavrilu, ona je govorila kroz prigušen plač, uzdržavajući se da glasno zakuka. Stoga sam povremeno prekidao razgovor ove vrste i, skretao pažnju na druge stvari, kako bi se primirila. Iz razgovora ove tri večeri sa njom, stekao sam utisak da je ona jedna prirodno bistra, trezvena i energična žena. Iako su prevelika tuga žalost i mnogobrojne patnje ostavile na njoj vidnog traga, ipak se osećalo tvrdo srce srpske majke, koja stojički podnosi smrt svoga sina za opštu stvar - za slobodu i spas svoga naroda od zlotvora. To joj je služilo kao uteha.

Ona je živela još trideset godina posle smrti svog sina Gavrila, ali je preživela i još jednu tragediju. Za vreme Drugog svetskog rata, Ustaše su joj ubile sina Nikolu, lekara i upalile kuću, a ona se sklonila u zbeg kao i za vreme ustanka u Bosni (1875. - 1878.). Umrla je posle oslobođenja 1945. godine.

*
*   *

Pre nego što pređem na period zarobljeništva, moram da se vratim na neke stvari. Još pri samoj mobilizaciji, u vremenu od 17. marta 1941. pa do izbijanja rata, 6. aprila iste godine, zapitao sam se da li ovaj narod, koji ovako sabotira mobilizaciju, smatra da je ovo njegova država ili AustroUgarska? Na to pitanje ću pokušati da odgovorim onako kako ja mislim.

Period od 1918. godine, od stvaranja države Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Jugoslavije, pa do izbijanja Drugog svetskog rata 1941. godine, bio je vrlo kratak za konsolidaciju i stabilizaciju Jugoslavije kao solidarne i čvrste države. Njome su upravljale generacije vaspitane u dva suprotna pravca: Generacije vaspitane u Srbiji su još od Karađorđa za stvaranje, čuvanje, jačanje i odbranu države od spoljnog neprijatelja, bez obzira na različite političke poglede o njenom unutrašnjem uređenju. Generacije iz Austro-Ugarske, vaspitavane su vekovima za rušenje države u svakom pogledu. Stoga je, po mom mišljenju, i ovaj faktor, pored ostalih, uticao na sabotažu mobilizacije od strane ovog stanovništva. Nove generacije, rođene i vaspitavane u novoj državi Jugoslaviji, još nisu bile pristigle. Ne znam kako bi se one ponašale, ali su i one pod uticajem starih generacija.

*
*   *

Još odmah posle ujedinjenja i stvaranja države Srba, Hrvata i Slovenaca 1. decembra 1918. godine, što je celokupan jugoslovenski narod sa radošću pozdravio, pojavilo se pitanje unutrašnjeg uređenja nove

države - centralističko ili federativno. U Vladi su se našli srbijanski i prečanski političari. Nastalo je pregrupisanje političkih partija i sa jedne i sa druge strane i međupartijska borba, ili bolje reći, borba partijskih vođa za vlast, jer su većinom oni davali ton svojim partijama. Jedni su bili za federativno, a drugi za centralističko uređenje. A bilo je i takvih kojima je bilo svejedno kako će biti uređenje države, samo da su oni na vlasti.

U toku ove međupartijske borbe, pojavilo se pitanje poznato pod imenom "Hrvatsko pitanje". Stjepan Radić je za vreme postojanja Austrougarske, bio najveći monarhista. Čak je napisao i odu caru i kralju Josipu I, prilikom objave rata Ausgro-Ugarske Srbiji, 28. jula 1914. godine. Posle raspada Austro-Ugarske, postaje republikanac i vođa Hrvatske republikanske seljačke stranke. Nikako nije hteo da razgovara sa srbijanskim političarima, niti da se pojavi u Skupštini u Beogradu.

U toku ove međupartijske borbe, pojavilo se pitanje poznato pod imenom "Hrvatsko pitanje". Stjepan Radić je za vreme postojanja AustroUgarske, bio najveći monarhista. Čak je napisao i odu caru i kralju Josipu svojim izabranim poslanicima. Prvo je obišao evropske prestonice, uključujući Moskvu, pa kad nigde nije našao podršku, dolazi u Beograd i ponovo postaje monarhist. Čak je i ministar. Mnogo je išao u pojedina mesta i držao govore na zborovima. U svojim govorima, uvek je napadao Vladu u Beogradu, čak i onda kada je i sam bio ministar u Beogradskoj vladi.

*
*   *

Po dolasku Radića sa svojim poslanicima u Skupštinu, nastali su sporazumi između pojedinih političkih partija u vezi obrazovanja vlade. Ti sporazumi su se često menjali kao i vlada. Debate u Skupštini sve su se više zaoštravale i počele prelaziti granice ljudskog ponašanja. Padale su međusobne uvrede, kojih bi se najobičniji čovek stideo da izgovori bilo u kakvoj prilici, a kamoli izabrani narodni predstavnici i njihove vođe u Skupštini. Naposletku su odjeknuli pucnji iz pištolja. Ko je zato kriv? Onaj koji je ispalio metak ili oni koji su ga izazvali da puca? Mislim da su svi podjednako krivi. Istorija će svakako naći pravog krivca. Posle toga došla je diktatura? Da li onaj koji je zaveo diktaturu ili stranačko - političke vođe koje su dovele dotle da je možda morala da dođe diktatura? Najverovatnije da su obe strane podjednako krive.

Posle diktature povratila se opet neka vrsta parlamentarnog sistema. Ponovo su se međusobni partijski sporazumi menjali kao vlade koje su proizilazile iz tih sporazuma. Ali se tada pojavila ideja kod jednog dela hrvatskih političara o specijalnom tretmanu Hrvatske u okviru Jugoslavije. Ta ideja je i za vreme Prvog svetskog rata vladala, pa se pritajila, da bi sad izbila na površinu.

Mnogi političari, kako oni koji su bili u inostranstvu i sačinjavali "Jugoslovenski Odbor", tako i oni u Zagrebu i Ljubljani, koji su pri kraju rata formirali svoja "Narodna veća", naginjali su stvaranju države "Slovenaca, Hrvata i Srba" od svih oblasti Austro-Ugarske u kojima žive Srbi, Hrvati i Slovenci.

Trumbić je u ime Jugoslovenskog odbora tražio da saveznici priznaju jugoslovenske narode Srbe, Hrvate i Slovence koji žive u Austro-Ugarskoj, kao svoje saveznike; zatim da priznaju "Jugoslovenski Odbor" kao predstavnika ovih naroda u Austro-Ugarskoj; naposljetku da jugoslovenske dobrovoljce smatraju kao savezničke trupe. Drugim rečima, on je tražio da saveznici priznaju "Jugoslovenski Odbor" kao vladu Jugoslovena u AustroUgarskoj.

Trumbić je zaboravio da je glavni deo jugoslovena u Austro-Ugarskoj bio u neprijateljskom taboru za sve vreme rata, izuzev nešto malo dobrovoljaca i to pretežno Srba, kako onih što su u toku 1914. i 1915. godine stupili u srpsku vojsku, tako i onih što su posle revolucije došli iz Rusije na Solunski front.

Slično je tako nešto bilo i sa Ženevskim sporazumom, novembra meseca 1918. godine, koji je Pašić potpisao.

Treba napomenuti da je kod nekih političara, ideja o stvaranju "Nezavisne države Slovenaca, Hrvata i Srba" od svih teritorija AustroUgarske, pod krunom Habzburško - Lorenske dinastije, bila prisutna za sve vreme rata. To se vidi i iz "Majske deklaracije", koju je, u ime "Jugoslovenskog poslaničkog kluba", pročitao u bečkom parlamentu, Korošec 30. maja 1917. godine.

*
*   *

Velika smetnja za konsolidaciju Jugoslavije, stvorene posle Prvog svetskog rata, bili su pored ostalog, fiks-ideja pojedinih političara o "Intelektualnoj superiornosti" Hrvata nad Srbima u Srbiji i katolički kler. Stoga su donekle smatrali da oni sad treba da vode državu, a Srbi iz Srbije, kao dobri vojnici, odigrali su svoju glavnu ulogu. Katolički kler se plašio uticaja pravoslavne crkve.

Može se postaviti pitanje, otkuda potiče fiks-ideja o "intelektualnoj superiornosti Hrvata" nad Srbima u Srbiji? To je, po mom mišljenju, dugi zajednički njihov život sa germanskom rasom, kao "višom rasom", koja treba da vlada svetom. Uostalom, to su mislile sve nacije koje su bile pod nemačkom vlašću. Čak je takvo mnšljenje vladalo i kod ostalih zapadnih sila, a naročito kod Engleske i Italije. To se pokazalo pri stvaranju Jugoslavije posle Prvog svetskog rata.

Još u toku Prvog svetskog rata naši saveznici: Rusija, Francuska, Engleska i Italija nisu bili za stvaranje Jugoslavije onakve kakva je stvorena. Rusi su naginjali Bugarima.

Italija je pretendovala na jadranske obale u Dalmaciji. Englezi su želeli jednu katoličku podunavsku državu kao evropsku ravnotežu, koja treba da služi kao prepreka prodiranju Rusa na Balkan. Sve zapadne sile su se bojale prisustva Rusa preko Srba na Balkanu i njihovom izlasku na Sredozemno more. Kad su Rusi 1917. godine otpali i Amerikanci došli, onda im je laknulo. Ni posle ovoga nisu bili načisto šta će da rade sa Austro-Ugarskom. Kada je probijen Solunski front i srpska vojska zauzela sve Austro-Ugarske teritorije gde žive Jugosloveni, oni su stavljeni pred svršen čin.

Tada im je ostala jedina uteha "postojanje intelektualne superiornosti Hrvata" nad Srbima, naročito nad onim iz Srbije, kao i katolički kler. Smatrali su da će Hrvati i katolički kler voditi glavnu reč u

Jugoslaviji stvorenoj 1. decembra 1918. godine; što će biti prepreka prodiranju Rusa na Balkan, odnosno, Sredozemno more.

To, je po mom mnšljenju, bila najveća smetnja konsolidaciji Jugoslavije kao države, čak i da je imala federativno uređenje. Utoliko pre, što je ova fiks-ideja kod pojedinih političara više potencirana.

Moram napomenuti da treba praviti razliku između političara i narodnih masa kod svih nacija, jer su političari ti koji podstrekuju narodne mase na međusobne sukobe. Kad su na vlasti, sve je dobro, kad su u opoziciji, ništa ne valja.

*
*   *

Kad se Hitler dovoljno naoružao, počeo je da preti ratom. Sklopio je savez sa Musolinijem. Francuska i Engleska, nespremne za rat, nisu ga želele. Gledali su na svaki način da okrenu Hitlera, kao velikog protivnika komunizma, na Sovjetsku Rusiju. I Sovjetska Rusija, pošto je bila nespremna, nije želela rat, ali je sve činila da uputi Hitlera na Englesku i Francusku. Hitler je osetio slabost i jednih i drugih i, počeo da ostvaruje svoje namere.

Već pri sjedinjenju Austrije i Nemačke, 1938. godine, nastala je u Evropi ratna atmosfera. To se prenelo na Jugoslaviju. Političke borbe kod nas, naročito u vezi takozvanog "hrvatskog pitanja", sve se više zaoštravale. Posle tih političkih sukoba došlo je 26. avgusta 1939. godine do sporazuma poznatog pod imenom "Sporazum Cvetković - Maček". Po tom sporazumu, stvorena je "Hrvatska banovina" koja je imala poseban tretman u okviru Jugoslavije. Koliko je ovaj sporazum bio iskren, ubrzo se pokazalo.

Izgleda da je ovaj sporazum za Mačeka, kao vođu Hrvatske seljačke stranke, bio prelazna faza na putu ka rušenju Jugoslavije. Koliko je poznato⁹, on je, posle sporazuma, poslao poverljivu "Okružnicu" svojim ljudima sa napomenom kako sporazum ima zadatak da zavarava Beograd, dok se ne postigne pravi cilj: rušenje Jugoslavije i stvaranje Nezavisne Države Hrvatske. Pored toga, on je, u toku sklapanja sporazuma sa Dragišom Cvetkovićem, stupio u vezu sa Musolinijem, radi rušenja Jugoslavije i stvaranja Nezavisne Države Hrvatske, koja ima da se stavi pod italijansku krunu. I zaista, to je odmah učinio, čim je Pavelić doveo Nemce u Zagreb. 10. aprila 1941. godine.

Dakle, Vlatko Maček, naslednik Stjepana Radića, vođa Hrvatske seljačke stranke i potpredsednik Jugoslovenske vlade, držao se principa: "Ne brata za brata, već tuđina za gospodara".

Ne znam je li bilo slučajeva u svetskoj istoriji da čovek ruši državu u kojoj je on potpredsednik Vlade. To ostavljam istoričarima da ispitaju. Ali mi je tek posle ovoga bilo jasno, ono brzo i naglo dejstvo ustaške organizacije u cilju istrebljenja Srba, Jevreja i Cigana u Hrvatskoj. Znači da je to Maček, u zajednici sa Pavelićem pripremio još mnogo pre ulaska Nemaca u Zagreb.

---

⁹ Dr. Ljubo Boban, sporazum Cvetković - Maček, Beograd 1965., strana: 42

*
*   *
*

Dok je Maček vodio razgovore sa Cvetkovićem u vezi sporazuma o davanju Hrvatskoj banovini izvesnih većih prava od ostalih banovina, on je pregovarao i sa Musolinijem. U knjizi pod naslovom "Josip Broz Tito, prilozi za biografiju", Beograd, 1955, od Vladimira Dedijera, na strani 277 stoji:

"Pored toga, Vlatko Maček je vodio direktne pregovore sa Musolinijem, koji mu je slao finansijsku pomoć u cilju razbijanja Jugoslavije".

Grof Čano u svom "Dnevniku" na 84. stranici američkog izdanja, pod datumom 18. maj 1939. kaže:

"Korneluti, poslat od Mačeka tražio je informaciju o tome šta smo razgovarali sa knezom Pavlom i na šta smo se obavezali. S naše strane se ne menja politika, jer Beograd nije dao nikakvu formalnu obavezu pristupanju osovini. Zatim me je on obavestio:

- (1) Maček više ne želi da napravi bilo kakav sporazum sa Beogradom;
- (2) nastaviće sa svojim separatističkim pokretom;
- (3) tražio je zajam od dvadeset miliona dinara;
- (4) u roku od četiri meseca, na naš zahtev, on će biti spreman na pobunu.

Dogovorili smo se da se sastanemo, kad se vratim iz Nemačke, kako bi smo nastavili pregovore".

Grof Čano dalje navodi kako ga je Musolini ovlastio da pruža finansijsku pomoć Mačeku. O tome on piše u svom "Dnevniku" 26. maja 1939. godine:

"Razgovor , sa Kornelutijem koji se vratio iz Zagreba. Danas on potvrđuje da je Maček čvrsto odlučan za odbacivanje svakog sporazuma sa Beogradom i da priprema pobunu. U posebnom zapisniku, utvrdili smo i ugovorili sledeće tačke:

1. Italija sa 20 miliona dinara finansira Mačkov hrvatski pokret
2. Maček se obavezuje da će pripremiti revoluciju u toku od 4 do 6 meseci;
3. Odmah će pozvati italijanske trupe da osiguraju red i mir;
4. Hrvatska će se proglasiti nezavisnom državom u savezu sa Rimom; imaće svoju vladu, ali ministar odbrane i vanjskih poslova biće zajednički sa Italijom;
5. Italija će moći da drži oružane snage u Hrvatskoj i da ima svoga generala namesnika, kao što ga ima u Albaniji.

Posle nekog vremena, odlučiće se o sklapanju personalne unije". Pored ovog u Čanovom¹⁰ dnevniku stoji: "Duče je pročitao i odobrio zapisnik: želi da ga potpiše Maček. Zbog toga sam ga po sigurnom čoveku poslao u Zgreb. Tokom sledeće nedelje mi ćemo započeti isplatu u Cirihi. Musolini je sav obuzet mišlju o razbijanju Jugoslavije i pripajanju kraljevine Hrvatske. Poduhvat smatra prilično lakim, a kako stvari sada stoje i ja držim, ima pravo. U međuvremenu, nameravam da bolje organizujem kosovske Arnaute, da bi bili nož uperen u bok Beograda".

---

¹⁰ Dnevnik grofa Čana, Zagreb 1948., strana: 80

Kao što se vidi iz ovog izlaganja, Maček je, još pre sporazuma Cvetković - Maček, organizovao rušenje Jugoslavije i predaju Hrvatske Italiji. Dakle Mačeku, kao svom vrhunskom političaru, hrvatski narod "duguje zahvalnost" za predaju Italiji.

*
*   *

To što su hrvatski političari želeli da stvore Nezavisnu državu Hrvatsku, poznatu pod nazivom NDH, i nije nikakvo čudo. Hoće ljudi da imaju svoju državu, pa ma koliko bila mala i slaba. Ali je neobjašnjivo zašto je odmah stavljaju pod italijansku krunu. Znači odmah od Nezavisne, stvaraju Zavisnu Državu Hrvatsku. Sumnjam da je u svetu bilo takvih političara.

Stoga nije nikakvo čudo što je tako brzo propala Jugoslavija, kad je njenu likvidaciju pripremio njen potpredsednik vlade, Vlatko Maček.

7. Period 22. - 26. aprila 1941. Zarobljeništvo u Zagrebu

Kao što sam već rekao, zarobljeni smo u selu Šipovljani kod Drvara i prebačeni u Zagreb. Tako smo se našli 22. aprila 1941. godine u zagrebačkim kasarnama kao nemački zarobljenici. Pod nemačkom stražom, tu su bili samo oficiri. Mnogi Zagrepčani dolazili su do ulaza u kasarnski krug, gde je stajao nemački stražar i dobacivali nam svakojake pogrdne reči. To su najverovatnije, bile Ustaše ili njihove pristalice. Reči su bile takve, da bi se svaki hrvatski seljak iz Zagorja stideo da ih izgovori. Duboko sam uveren da se hrvatske narodne mase nikako nisu slagale sa ustaškim zločinima prema Srbima, Jevrejima i Ciganima.

Video sam na zagrebačkim tramvajima tablu na kojoj je napisano: "Srbima, Jevrejima i Ciganima zabranjen ulaz u tramvaj". Pitao sam se šta su toliko skrivile ove nacije da im je zabranjena vožnja tramvajima sa ostalim građanima Zagreba. Pošto nisam mogao da nađem nikakav drugi razlog, to sam zaključio, kako su Ustaše smatrale da Srbi, Jevreji i Cigani nisu dostojni, kao "niža rasa", za vožnju tramvajem sa ostalim građanima. Dakle, Ustaše su se identifikovale sa Nemcima i postali "viša rasa".

Bilo je Zagrepčana koji su oprezno prilazili kasarnskoj ogradi i pitali nas zarobljenike, treba li nešto da nam kupe ili donesu. To su bili većinom Jevreji i to žene. I ja sam se preko jedne Jevrejke javio svojim u Beograd. Nemački stražari nisu to zabranjivali. Dakle, nemački stražari bili su prema nama zarobljenicima, humaniji nego Ustaše. Tada mi je pala na pamet ona narodna izreka: "Ko ti izvadi oko? - Brat. Zato je tako duboko". Ali za sve to nikako ne treba okrivljavati napaćen hrvatski narod.

*
*   *

Kao nemački zarobljenici, bili smo u Zagrebu 4 dana. Razlog zadržavanja je, verovatno, zakrčenost železničkog saobraćaja. Kako mnogi oficiri nisu imali ikakvog odelu i rublja, sem ono na sebi, to smo tražili od nemačkih vlasti da se iz naših vojnih magacina u Zagrebu snadbemo najpotrebnijim rubljem i odelom. Tome su se najenergičnije suprostavile ustaške vlasti. Ali ih Nemci nisu poslušali. Dali su nam tako najpotrebnije stvari. Mnogi su se i preko svojih poznanika i prijatelja u Zagrebu snadbeli najpotrebnijim stvarima.

Pitao sam se zašto su Nemci dozvolili nama, njihovim zarobljenicima, da iz naših vojnih magacina dobijemo najnužnije rublje i odelo, a nisu poslušali ustaške vlasti, kao njihove saveznike, da nam se ništa ne da? Mislim da je odgovor prost. Oni su podjednako mrzeli i Hrvate i Srbe. Srbe su mrzeli još i zato što su smatrali da su oni krivi za izvedeni puč u Beogradu, 27. marta 1941. godine, ali su Ustaše, kao i sve druge svoje saveznike, za vreme rata, smatrali kao potrebne satelite koje će da likvidiraju, ako dobiju rat. Pogotovu kada je reč o Slovenskoj rasi kao "nižoj". Nama su dali rublje i odelo kako nas ne bi oni morali time snadbevati u Nemačkoj.

*
*   *

Oko 21 čas, 26. aprila 1941. godine, poterali su nas Nemci kolonom dvojnih redova iz vojnih kasarni ka železničkoj stanici radi transporta u Nemačku. Gust kordon nemačkih vojnika sprovodio nas je kroz zagrebačke ulice. Na trotoarima, i sa jedne i sa druge strane, posmatrala nas je masa sveta. Iz publike se čula poneka neukusna reč na naš račun. Na to niko od nas nije reagovao. Pri prolazu kroz zagrebačke ulice pitali smo se zašto nas je sprovodio gust kordon nemačkih vojnika. Da li su se bojali da neko od nas ne pobjegne i sakrije se u onu masu naroda, ili da nas masa naroda koja nas je posmatrala ne napadne. Prema onome što smo doživeli dok smo bili u zagrebačkim kasarnama, pre bih rekao da je ovo drugo.

Kad smo stigli na železničku stanicu, počeli smo po partijama ulaziti u vagone. Dok smo stajali pored železničkih vagona, vidim jednog čoveka, svakako molera, ide od vagona do vagona i premazuje ih farbom. Kad je došao do vagona u koji treba ja da uđem, četkom za farbanje napisa na njemu krupna tri slova NDH. U tom momentu pored njega prođe jedan železnički službenik u uniformi i usput mu reče: "Piši, piši, nesrećniče, ne znaš dokle će to važiti". Ove reči su me jako iznenadile. Pitao sam se, koji je ovaj čovek koji se glasno suprostavlja ustaškim vlastima i to u momentu, kada oni kolju i ubijaju ljude i za najmanju sitnicu koja njima ne konvenira. Raspoložio sam se, zato što sam video da u samom Zagrebu ima ljudi koji ne odobravaju ove izdajničke i zločinačke postupke Ustaša. Na osnovu toga sam zaključio najverovatnije i narodne hrvatske mase neće odobravati ove ustaške postupke.

Reči izgovorene ono večer od onog železničkog službenika služile su mi, za sve vreme u zarobljeništvu, kao nada da će Jugoslavija vaskrsnuti bilo u kakvom društvenom obliku. Tih se reči rado i danas sećam.

8. Period od 26. aprila - 26. septembra 1941. Zarobljenišтво u Varburgu (Nemačka)

Kada smo ušli u vagon, iznenadili smo se videvši da su nam dali putničke vagon prve i druga klase sa kupeima od šest sedišta. Iz Zagreba smo krenuli iste večeri oko 24 časa. Usput su nam davali suhu hranu. Ali smo se i mi sami u Zagrebu dobro snadbeli hranom. U vagonima nije bila velika predostrožnost nemačkih stražara. Jedino na stanicama su nas kontrolisali, kad smo izlazili iz vagona radi uzimanja vode za piće. Vrlo često smo se dugo zadržavali na pojedinim stanicama, na sporednim kolosecima. To je svakako zbog zakrčenosti železničkog saobraćaja. Pri razgovoru sa nemačkim stražarima, naročito starijim ljudima, koji su preuzeli sprovod našeg voza kroz Nemačku, primetio sam da nam donekle i zavide. Govorili su kako je rat za nas završen i samo ima da čekamo kraj rata. Za njih tek predstoji. Nisu kazivali sa kim. Verovatno su mislili na Sovjetsku Rusiju, samo nisu hteli da govore. Što se tiče Zapada, posle likvidacije Francuske i drugih evropskih zemalja, osim Engleske, dalje se nije moglo.

Od Zagreba do zarobljeničkog logora u Varburgu putovali smo šest dana i sedam noći. Usput su se menjale sprovodne straže. Stražari su bili stariji ljudi koji su izgleda mi, prošli kroz Prvi svetski rat, pa su dobro znali šta je to. Na Hitlerov "Blic krig" nisu baš tako ružičasto gledali nako su se tome mnogo nadali. Njihovi izrazi lica su više govorili o zabrinutosti zbog rata, nego što su oni govorili.

Sa železničke stanice u Varburgu sprovedeni smo u logor poznat ps imenu "Oflag VI B ". Logor je bio u mestu zvanom Desel (Dossel) u blizini Varburga. Posle izvršenog detaljnog pretresa i registracije, razmešteni smo po drvenim barakama. Prilikom registracije, dobili smo aluminijumske pločice na kojima je stajao naziv logora i broj pod kojim sms zavedeni u zarobljenički spisak. Ja sam dobio pločicu na kojoj je stajalo "Oflag VI B, 4164". Od tada ja nisam bio Tadija Pejović, već broj 4164.

*

* *

U Oflag VI B stigli smo 3. maja 1941. godine. U njemu je već bilo naših oficira, zarobljenika. Lagor je bno ograđen gustom mrežom, mnogostruke isprepletene bodljikave žice, visine dva metra. Na uglovima ograde, u visini bodljikavih žica, nalazile su se stražare u kojima su smešteni matraljezi, upereni u zarobljenike i pokretni reflektori radi osvetljavanja logora u slučaju potrebe. Tu se uvek

nalazio i stražar sa puškom. Duž cele žičane ograde, na jedan metar od nje, unutar logora, nalazili su se pobodeni kočiči koji su služili kao granica, do koje sme zarobljenik da se približi ogradi. Ako pređe bliže u smeru ograde, sgražar odmah puca. Tako su neki oficiri, ne vodeći računa o tome stradali.

*
*   *   *

Prvog dana u logoru nismo dobili ništa od hrane, jer smo bili snadbeveni suvom hranom. Sutradan izjutra, dobili smo hleb koji je bio u obliku cigle i koji je imao da se deli na nas petoro. Dakle, sledovalo je po 200 grama hleba dnevno. Pored toga, dobili smo po parče margarina, kao sledovanje za ceo dan. Količina tog margarina bila je gotovo neznatna. Za doručak smo dobili neki čaj. Od čega je bio taj čaj nikad nisam saznao. To je bila vruća voda u koju je stavljena neka trava. Podela hleba na pet delova bila je laka tog jutra, a docnije je to predstavljalo čitav problem.

Posle toga naredeno je da izađemo na zbornu mesto, takozvani "apel". Kada smo se postrojili, došao je nemački komandant logora sa svojim ađutantom i pročitao naredbu o likvidaciji Jugoslavije kao države. Tačnog teksta naredbe se ne sećam, ali je otprilike glasilo: Jugoslavija je prekršila ugovor potpisan sa Nemačkim Rajhom i time izazvala rat protiv Rajha. Stoga je Nemačka morala da upotrebi oružanu silu protiv Jugoslavije, radi njene likvidacije. Jugoslavija kao država više ne postoji.

Tada sam tek saznao da je Jugoslavija pre likvidirana, nego što sam zarobljen, 20. aprila 1941. godine, u selu Šipovljani kod Drvara u Bosni. Od tada je tekao težak zarobljenički život sa čestim prebacivanjem iz logora u logor i velikim maltretiranjem i ponižavanjem.

*
*   *   *

Prvi meseci zarobljeništva bili su vrlo teški, naročito u pogledu hrane. Pared 200 grama hleba i malog parčeta margarina, čaja - vruće vode kuvane sa nekom travom - za doručak, ručak se sastojao od neke repe skuvane u vodi bez , ikakvih začina. Večera je bila po neki baren, pola natruo krompir. Ljudi su naglo mršavili i gubili u težini. Svakom je odelo postalo široko i visilo je o njemu kao da je nabijeno na kolac. Tako je stanje trajalo skoro šest meseci, sve dok nismo počeli da primamo pakete od Međunarodnog crvenog krsta. Posle izvesnog vremena, počeli smo dobijati pakete iz Srbije od svojih porodica, i to po dva paketa mesečno od po pet kilograma. To je mnogo poboljšalo našu ishranu.

Još prvih dana zarobljeništva postavilo se pitanje ko je kriv za slom Jugoslavije? Počeo se tražiti Vuk Branković. Svaki je mislio za sebe da on nije kriv, već neko drugi. Oflag VI B u Varburgu bio je oficirski logor u kome je, pored aktivnih oficira bio i veliki broj rezervnih oficira raznih poziva i zvanja u građanstvu u Jugoslaviji. Među njima su bile grupacije sa različitim političkim pogledima na razne društvene probleme uopšte, a specijalno na političke prilike u Jugoslaviji. Ove političke grupacije bacale

su krivicu jedni na druge. Nisu hteli da priznaju kako su i jedni i drugi podjednako krivi, samo svaki na svoj način, pogotovu kad se uzmu u obzir svi unutrašnji i spoljni činioci. Ali političko - partijski sukobi nisu bili u početku zarobljeništva tako izraženi, nego više lične rasprave. Tada su Nemački Rajh i Sovjetski Savez, odnosno Hitler i Staljin, bili prijatelji. Naročito je nezgodno delovalo otkazivanje boravka u Moskvi jugoslovenskom poslaniku posle katastrofe Jugoslavije. Staljin je maja 1941. godine - prekinuo diplomatske odnose sa Jugoslavijom.

*
*   *

Kao zarobljenik bio sam u Varburgu Oflag VI B od 3. maja do 26. septembra 1941. godine. Da bismo koliko-toliko ublažili težak zarobljenički život, odmah smo pristupili mogućem kulturnom radu. Taj rad nam je predstavljao duhovnu hranu kao nadoknada telesnoj hrani koja je bila nikakva. Kako je u logoru bilo rezervnih oficira raznih struka, to se počelo sa predavanjima raznih vrsta. Počela je nabavka i literature za pojedine struke. To smo radili preko nemačkih logorskih vlasti za nemačke marke koje smo primali kao oficirsku platu. To su bile takozvane logorske marke za koje smo mi zarobljenici mogli kupovati samo po nešto u logorskih kantini, mada se tu nije ništa nalazilo, sem neko kiselo sirće. Ali su se za te marke, preko nemačkih logorskih vlasti mogle nabavljati knjige i muzički instrumenti. Upravo, kupovalo se ono što je omogućavao Međunarodni crveni krst u Ženevi.

U logoru je bilo srednjoškolskih profesora matematike i ja sam sa njima obrazovao kurs iz srednjoškolske matematike, počev od prvog pa do osmog razreda gimnazije. Ja sam držao kurs iz univerzitetske matematike. Bilo je i drugih kurseva, naročito stranih jezika. Ja sam se preko nemačkih logorskih vlasti starao za nabavku stručne i naučne literature. Upravo, prikupljao sam novac od naših oficira sa spiskovima naručenih knjiga i predavao ađutantu logora. Ađutant logora je bio rezervni kapetan Tepervin, koji je po struci bio profesor i direktor gimnazije. Kad je video spisak knjiga koje mi kupujemo, upitao me je šta sam po zanimanju.

Ja sam odgovorio da sam profesor univerziteta, čija je struka matematika. Odmah je pitao gde sam završio studije. Odgovorio sam u Beogradu, a posle sam proveo izvesno vreme u Francuskoj na Sorboni, radi produbljivanja znanja.

Čak me je pitao, koja je oblast matematike moja specijalnost. Odgovorio sam: diferencijalne jednačine. Čim je video da ja znam francuski, odmah je poveo razgovor na francuskom jeziku. On je za vreme Prvog svetskog rata bio zarobljenik u Francuskoj i tako naučio njihov jezik. Sada mu se dala prilika, kako je rekao, da ga obnovi.

Pošto je u logoru bilo i oficira muzičara, to je bilo nas više predstavnika za nabavku knjiga po strukama. Mi smo ađutantu Tepervinu odlazili u određeno vreme sa spiskovima knjiga i novcem. On nas je vrlo ljubazno primao. Pored razgovora sa nama na nemačkom jeziku, uvek je to isto kazao i na francuskom jeziku, gledajući u mene. Ja se nisam upuštao ni u kakav drugi razgovor sa njim sem o

narudžbini knjiga na francuskom jeziku, odgovarao sam mu samo: "Merci bien!" Napominjem da je sve naručeno, kako knjige, tako i muzički instrumenti, dolazilo u logor sa potpunim računima od preduzeća od kojih je kupljeno. Držanje ađutanta Tepervina pri ovim susretima sa nama i pored njegove ljubaznosti, izražavalo je njegovo uverenje u sigurnu nemačku pobjedu. To se naročito ispoljilo kad su Nemci, prvih dana u borbi sa Rusima, naglo prodirali u Rusiju i zarobljavali čitave divizije ruske vojske.

*
*   *   *

Za vreme našeg boravka u Varburgu, provodili smo dane na raznim predavanjima. Ja sam držao kurs iz Više matematike, ali sam ga podešavao tako, da ga mogu pratiti svi oni koji imaju najosnovnije znanje iz srednjoškolske matematike. Drugih delatnosti nije bilo. Tako je prolazilo vreme.

Nije bilo još nikakvih političkih grupacija, niti političkih sukoba. Većina je verovala da će se rat ubrzo svršiti, što su Nemci stalno naglašavali. Najviše je zbunilo zarobljenike izbacivanje jugoslovenskog poslanika Gavrilovića iz Moskve. Mnogi nisu mogli da shvate Staljinovu politiku. Postavljalo se pitanje, kako je mogao on da se stavi na stranu Hitlera u pogledu Jugoslavije, kad je znao da je Hitler najveći protivnik komunizma. Pored toga, znao je da je njegov ratni cilj - uništenje slovenske rase kao "niže rase". Tu stvar neka razčiste istoričari i neka joj odrede mesto u istoriji. Drugim rečima, neka ispituju je li Staljin u toku svoje diktatorske vladavine više koristio ili štetio sovjetskom narodu u pogledu unutrašnje i spoljne politike svoje zemlje.

*
*   *   *

Kada je 22. juna. 1941.godine Nemački Rajh napao Sovjetski Savez, onda je kod nas zarobljenika ovladalo dobro raspoloženje, nadajući se da će Nemci tek sada imati ozbiljnog neprijatelja pred sobom. Do sada je njihovo ratovanje predstavljalo samo šetnju po Evropi. Ali smo bili jako iznenađeni naglim prodiranjem Nemaca u Rusiju i zarobljavanjem čitavih ruskih divizija. Pitali smo se da li se Rusi bore ili ne. Da li je Staljin bio toliko plitak i naivan političar, da ne bude predostrožan prema Hitleru, kad je bio obavešten od zapadnih država da on nagomilava trupe prema Rusiji?

Izgleda, on je više verovao Hitleru, nego Čerčilu, koji ga je obaveštavao da će ga Hitler napasti. Sigurno je znao da su obojica veliki protivnici komunizma, kao i celokupnog sovjetskog naroda, bez obzira na politički sistem. Kada su ga vojni komandanti obavestili o napadu Nemaca i prodiranju u Rusiju, on nije odmah poverovao i, bio je tri dana potpuno izgubljen.

Nemci su, za deset dana, zauzeli dva puta više prostora u Sovjetskom Savezu, nego što je Jugoslavija, koju su zauzeli za isto vreme. Ali je to bila zanemarljiva površina s obzirom na površinu cele Rusije, što ju je uglavnom spaslo. Pored toga, Jugoslavija je bila u mnogo gore položaju.

Bila je, zahvaljujući "vekovnoj našoj braći Bugarima" i "prividnim saveznicima Italijanima" iz Prvog svetskog rata, opkoljena sa severa, istoka i zapada. A što je najvažnije, imala je potpredsednika Mačeka, koji je već bio pogodio sa Musolinijem, za izvesnu sumu novca da ruši Jugoslaviju i proda Hrvatsku Italiji! Sve te nezgode nije imao Sovjetski Savez, pa je ipak naglo gubio teritoriju i pustio Nemce, u toku 1941. godine da opkole Lenjingrad i da dođu pred Moskvu. Zasluga za to pripada sigurno Staljinu koji je bio proklamovao ga za sve što se uradi u Rusiji, zasluga pripada njemu. Uostalom, to je karakteristika svakog diktatora.

*
*   *

Naglo nadiranje Nemaca u Rusiju, mnogo im je davalo nade u brzi svršetak rata. To se videlo iz njihovog ponašanja. U početku septembra 1941. godine, pri davanju novca sa spiskovima za narudžbu knjiga, zadesio sam se sa Tepervinom. Sačekao je još dva minuta, posle određenog vremena za primanje naših predstavnika za narudžbine knjiga i instrumenata. Kako niko više nije došao, on mi reče: "Ne bih vam preporučio da nabavljate više knjige, jer ja idem 15 dana na odsustvo, a za to vreme, prema sadašnjoj situaciji na frontu, može rat da se završi i ja se ne vratim natrag u komandu, a evidenciju o nabavci knjiga za zarobljenike samo ja vodim. Može vam novac propasti". Na to sam mu ja odgovorio: "Neka se rat brzo završi, pa makar i novac propao, ali ja sumnjam u brzi završetak rata". Na ove moje poslednje reči on se uozbilji i pogleda me. Ne želeći dalji razgovor sa njim, odmah sam izašao iz njegove kancelarije, ostavljajući novac i spisak.

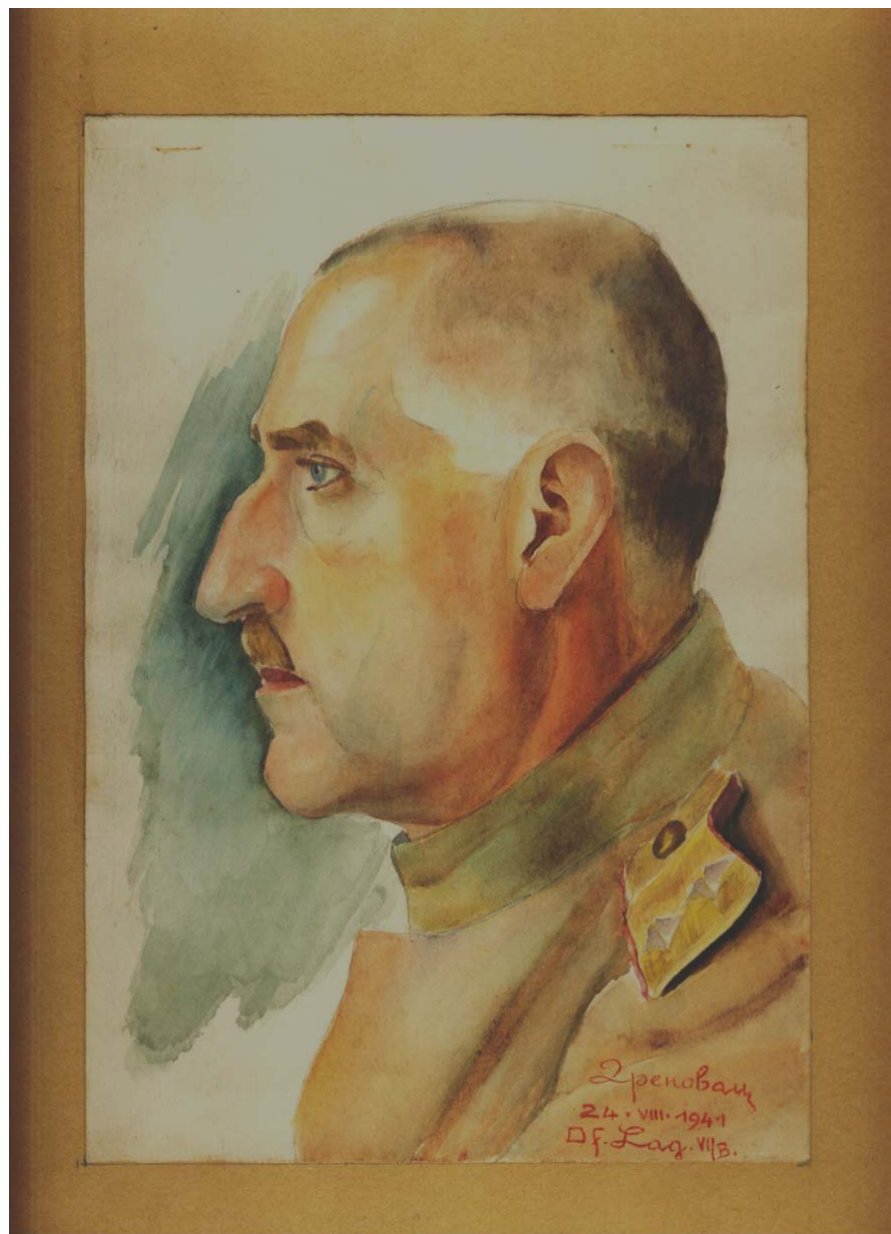
I kod njegovih vojnika uveliko je važilo mišljenje o brzom završetku rata i sigurnoj pobedi. Nemački vojnici su obilazili često naša predavanja, jer su dobro znali srpskohrvatski jezik. To su bili Folksdojčeri u Jugoslaviji, mada su to krili. Jednom prilikom, u toku septembra meseca 1941. godine, uđe jedan Nemač na moj čas. Kad se završio čas, slušaoci izađoše iz barake u kojoj su se držala predavanja, i ostadosmo samo nas dvojica. Upitam ga: šta ima novo i kad će rat da se završi? On odgovori da Nemci guraju napred i rat će biti skoro gotov. Ja mu tada kažem rat će dugo trajati i to najmanje tri, pa i više godina. On se malo naljuti i reče da će mene držati u zarobljeništvu još pet godina, bez obzira kad se rat završio. Posle ovoga, kad god je mene susreo, govorio je: "Vas ćemo držati u zarobljeništvu najmanje pet godina, posle završetka rata".

Prošlo je 15 dana. Tepervin se vratio sa odsustva. Poručene knjige smo dobili. Rat se nije završio.

Napomenuo sam da se, u prvim danima zarobljeništa, nisu manifestovale nikakve političke grupacije, niti njihova međusobna trvenja. Na to je, na prvom mestu uticalo prekidanje diplomatskih odnosa između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije na zahtev Sovjetskog Saveza, a u cilju zadovoljenja Hitlera. Drugi razlog je bio naglo prodiranje Nemaca u dubinu Rusije. Mnogi su zarobljenici, a naročito mlađi ljudi, verovali u brzi svršetak rata. Pre napada na Sovjetski Savez smatralo se da će Nemci tražiti zaključenje mira sa zapadnim silama, pogotovu kad nisu uspeali da se iskrcaju na Britanska ostrva.

Zaključenje mira između Nemačke i zapadnih sila okrenulo bi Nemce na Sovjetski Savez, što je i bio pravi Hitlerov ratni cilj za dobijanje životnog prostora. Međutim, Hitler je izgleda mislio da će ubrzo potući Ruse i dobiti životni prostor, pa će se pogađati sa zapadnim silama u pogledu zaključenja mira.

Zapadne sile, odnosno Engleska i Amerika, nisu žurile sa mirom, jer su već 1941. godine izbegle tešku krizu. To je važilo naročito za Englesku odnosno za njenog pretsednika, Čerčila. Ono što su zapadne sile želele očekivale, to je sukob između Hitlera i Staljina, jer su oni predstavljali svoje države. I zaista se to desilo na veliko iznenađenje Staljina. Tada su zapadne sile postigle dvostruki uspeh. Prvo, našle su ko će da se bori za njih. Drugo, kad se ove strane iskrvare i malaksaju, one će se pojaviti i iskoristiti sve što se može za svoje interese. Uostalom, to je politika svake zemlje, a naročito Engleske. Čerčil je, pri napadu Nemačke na Sovjetski Savez, otprilike rekao: "Svako ko se bori protiv mog neprijatelja, moj je saveznik, i ja ću ga pomagati bez obzira na njegov politički sistem. Kad likvidiramo zajedničkog neprijatelja, onda ćemo videti što-ćemo i kako ćemo sa našim bivšim saveznicima. Treba imati na umu da Engleska mora najpre da brani svoje interese".

Tadija Pejović, rezervni potpukovnik u zarobljeništvu u Varburgu, Oflag VI B.

*

* *

Još prvih dana nemačko - ustaške vladavine 1941. godine u NDH, Srbi, Jevreji i Cigani, stavljeni su, moglo bi se reći, u "vanzakonski status", što se videlo po okačenim tablama na javnim mestima; tako nešto pojavilo se i u zarobljeništvu. I pored toga što su Nemci dobro znali da su u zarobljeništvu od Jugoslovena samo Srbi sa neznatnim brojem drugih nacionalnosti, počeli su da proveravaju da li ima

zarobljenika koji nisu Srbi. Svi oni koji izjave da nisu Srbi, mogli su ako žele, biti odvojeni u zaseban logor, a eventualno pušteni i kućama.

Odmah po dolasku u logor izvestan broj oficira Hrvata, izjavili su želju da se odvoje od Srba. I oni su smešteni u zasebnu baraku na kojoj je stajalo latinicom veliko U. Ubrzo su pušteni kućama. Neki su od njih učestvovali u bitci kod Staljingrada protiv Rusa, gde su bili i zarobljeni.

Ovim ponovnim preispitivanjem nacionalnosti hteli su da stvore što veći razdor među zarobljenicima, razvrstavajući ih prema situaciji stvorenoj okupacijom, a naročito među Srbima. Smatrali su da su Srbi krivci za puč 27. marta 1941. godine, pa ih treba što više maltretirati na sve moguće načine. Pored toga, bili su ozlojeđeni na Srbe i za Prvi svetski rat. Tada je nastala pometnja u logoru. Mnogi su rezonovali, treba se izvući iz zarobljeništva, pa će se docnije snalaziti prema prilikama.

Cilj Nemaca je bio da se Srbi odreknu svog imena, pa će drugačije biti tretirani. Dakle, i ovde je došla do izražaja ona narodna izreka: "Teško je biti Srbin". Mogao si biti: Ciganin, Vlah, Makedonac, Bosanac, Bugarin i sve drugo sem Srbin, pa će te Nemci drugačije tretirati. Oficiri rodom iz Crne Gore, čije su porodice tamo, mogli su ići u Italijansko zarobljeništvo.

Ali ovo nije urodilo nikakvim plodom po Nemce. Bilo je samo nekoliko slučajeva, ali to nisu bili pravi Srbi. Ovom prilikom političko - stranačka prednost nije igrala nikakvu ulogu, jer je na ratištima bila neodređena situacija. Naglo nadiranje Nemaca u Rusiju teško je delovalo na sve zarobljenike.

Vreme od 3. maja do 26. septembra 1941, godine u Oflagu VI B u Varburgu proveli smo uglavnom na časovima raznih predavanja. Bilo je povremenih iznenadnih pretresa po barakama od strane Nemačkih vojnika, ali smo ubrzo i na to navikli. Najveća je nezgoda bila, što je u malim sobama bilo više oficira, što je stvaralo nervozu kod ljudi. Usled toga su nastajale međusobne zađevice i prepirke. To nije ni čudo, jer su se u tesnoj sobi našli ljudi različitih doba starosti, različitih navika i drugih, mnogobrojnih, različitih osobina. Pored toga, glad, briga za porodice, izgubljena Otadžbina, neodređena i nejasna situacija, sve je to pritiskalo. Nemci preko zvučnika u logoru likuju sa svojim uspesima na isgočnom frontu. Sve je to nelagodno delovalo na nas.

Pri prelasku iz Varburga, ađutant logora Tepervin održao je na zboru govor nama zarobljenicima. Tom prilikom, između ostalog, rekao je: "Vi odlazite u drugi logor. Ja znam da je zarobljenički život težak, jer sam ja bio zarobljenik u Prvom svetskom ratu. Ali se morate pomiriti sa sudbinom. Takav je rat".

Valja napomenuti da nije tada ništa rekao o trajanju rata. Ali je iz govora proizlazilo da može rat malo duže potrajati.

9. Period 26. septembar 1941. -10. maj 1942. godine - Zarobljeništvo u Nirnbergu

Pri polasku iz Varburga izvršen je detaljni pretres nad nama. Isto tako i dolaskom u Nirnberg (Niirnberg), strogo smo pretreseni, posle čega smo razmešteni po barakama.

U Nirnbergu je bio najveći broj srpskih oficira, zarobljenika. Bilo ih je oko (10.000) deset hiljada. Logor je imao više blokova, a svaki blok više baraka. Ja sam smešten u baraku broj 10 prvog bloka u kojoj su bili pukovnici i potpukovnici. Bilo nas je 60 oficira u istoj baraci.

Hitler je, po dolasku na vlast 1933. godine, počeo da formira logore po čitavoj Nemačkoj. Tih logora je bilo dve vrste. Jedni su služili za vaspitavanje omladine, poznati pod imenom "Hitlerjugent", a drugi za likvidaciju svojih protivnika, svih mogućih vrsta. Omladinu je vaspitavao u duhu "nadjudske Nemačke rase" koja ima da vlada svetom. Pored toga, proklamovao je i proširivanje životnog prostora nemačkoj rasi, radi čega je stavio sebi u zadatak i likvidaciju čitavih nacija. Dakle, čim je došao na vlast, videlo se da nije normalan čovek. Čudnovato je da su ga nemačke mase dugo slušale. Istina je, nemački narod uvek je voleo da ima nekoga koga treba slepo slušati. To je bilo sa Viljemom u Prvom svetskom ratu.

*
*   *   *

Logor u Nirnbergu, koji se zvao "Oflag XII B", bio je veliki i služio je za vreme mira kao vaspitna ustanova za nemačku omladinu, a za vreme rata kao zarobljenički logor.

Način života nas zarobljenika u ovom logoru bio je isti kao i u prethodnom, u Varburgu. Nemci veseli, jer njihove trupe još nadiru u Rusiju. Zvučnici u logoru sa velikom vikom objavljuju uspehe nemačke vojske i zauzimanje ruskih gradova. Oni su uvereni u brzi svršetak rata u njihovu korist.

Sve je ovo nezgodno delovalo na nas zarobljenike i stvaralo tešku duševnu depresiju. Stoga smo tražili koliko-toliko razonode u raznim predavanjima i muzici.

Ja sam još kao čobanin u selu svirao u seljačke frule, ili kako smo ih zvali, svirale, pa se rešim da i ovde pokušam sviranje na nekom instrumentu. Video sam kako Nemci imaju instrument koji je sličan našoj fruli. To je blokflauta koja ima osam rupa za razliku od naše frule koja ima šest. Ovih blok flauta ima više vrsta, kao na primer, C-sopran, C-tenor, F-alt, itd. U nemačkim školama, naročito osnovnim, postoje čitavi orkestri sa ovim instrumentima. Oni su napravljeni sa tačnim muzičkim intonacijama, a ja sam nabavio C-sopran i F-alt kao najpogodnije za naše narodne pesme i igre. Kako sam već svirao na našim frulama, to sam vrlo brzo prilagodio prste za sviranje na ovim blokflautama.

Pored toga rešim da pokušam sviranje i na gitari, pa tako nabavim i nju. Kako je tamo bilo ljudi koji su bili profesori, to pristupim učenju sviranja na gitari. Malo je smešno izgledalo da čovek od pedeset godina počinje sa učenjem onoga što se uči u detinjstvu. Ali sam smatrao da je to bolje, nego uzaludne međusobne diskusije i prepirke, ili pak kartanje.

*

* *

Krajem 1941. godine, pored svih zarobljeničkih muka i nezgoda, pojavi se nova, malo neobična, nevolja. Pojavi se takozvana "Nimberška deklaracija". To je akt koji treba da predstavlja neku izjavu nas zarobljenika. U njemu se, pored ostalog, apeluje na zarobljenike da izjave kako se stavljaju na raspoloženje tadašnjoj vladi u Srbiji za borbu protiv komunista. Ovaj akt sa propratnim pismom starešine logora, upućen je svim starešinama baraka u logoru. U svom propratnom pismu, starešina logora preporučuje oficirima da potpišu ovaj akt kao izjavu odanosti tadašnjoj vladi u Srbiji. Starešina barake u kojoj sam bio, sazvao nas je i pročitao dobijeni akt i propratno pismo starešine logora. Pošto je pročitao ova akta, rekao je neraspoloženim glasom i neobičnim izrazom lica: "Gospodo oficiri, ko misli da treba da potpiše ovaj akt, neka izvoli da potpiše. Akt će stajati ovde na stolu". Posle toga, veoma uzbuđen, otišao je i seo na svoj krevet u baraci.

Starešina barake bio je aktivni pukovnik i ratnik u ratovima 1912. - 1918. godine. Prema njegovom držanju vidi se da je tekst ovog akta vrlo neprijatno delovao na njega. Uostalom, to je bilo za sve nas veliko iznenađenje, naročito za nas stare ratnike iz ratova 1912. - 1918. godine.

*
* *

Tada je nastalo komešanje u celom logoru. Počeli su susreti poznanika i razgovori o tekstu akta. Ja sam imao susrete sa oficirima svih zvanja, počev od potporučnika, pa do generala i, vodio sa njima o tome razgovore. Primetio sam da su manje ili više svi bili neraspoloženi prema tekstu akta.

Postavilo sa pitanje šta se htelo sa ovim aktom. Da li se želelo dovesti što veći broj oficira u Srbiju i, u datom momentu, dići ustanak protiv Nemaca, ili nešto drugo? No znalo se i to da i Nemci nisu naivni i neće tako lako poverovati Srbima. Oni su zapamtili dobro Srbe iz Prvog svetskog rata kao i iz puča od 27. marta 1941. godine. Znali su i to da su Srbija i Srbi na Balkanu bili uvek jedna prepreka prodiranju nemačke rase na istok (Drang nach Osten). Likvidacijom Srbije i Srba, put bi im bio otvoren. No likvidacijom Srba, Nemci bi likvidirali i ostale nacije na Balkanu, što je i bio Hitlerov glavni ratni cilj.

Ukoliko Nemci nisu imali poverenja u Srbe, utoliko više Srbi nisu imali poverenja u Nemce. To je i istorijska činjenica. Dakle, može se sa sigurnošću tvrditi da je u ovakvim prilikama, kao i uvek, postojala neograničena mržnja između Srba, a naročito nas, ovde u logoru, i Nemaca. Tu mržnju potencirali su Nemci svojim postupcima prema nama zarobljenicima, kao i prema narodu u Srbiji.

Postavilo se pitanje šta se dobija ili gubi ako se potpiše, a šta se dobija ili gubi ako se ne potpiše. Sigurno je da nam Nemci neće verovati ni u jednom ni u drugom slučaju. Videli su da potpis o prilasku Jugoslavije osovini Berlin - Rim, nije trajao ni tri dana, pa je sigurno da neće ni sada poverovati u naše potpiše ovde u logoru. Pogotovu kad se nalazimo sa uperenim puškama i mitraljezima u nas.

Prilikom raspravljanja o potpisivanju i nepotpisivanju "Nimberške deklaracije", nije se ispoljila nikakva politička grupacija koja bi zastupala jedno ili drugo gledište, niti oficirska subordinacija. Mišljenja su bila lična i pojedinačna.

*
*   *

U logoru je bilo nas profesora univerziteta, među kojima je bio najstariji Milivoje Lozanić, profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu. U toku raspravljanja o potpisivanju "Nimberške deklaracije", on pozove sve nas radi dogovora po ovoj stvari. Sastanak smo održali u njegovoj baraci jedno pre podne, jer je on, kao bolestan sa temperaturom, ležao u svom ležištu.

On najpre iznese svoje gledište u vezi ove famozne deklaracije. Između ostalog je rekao da smo mi jugoslovenski oficiri i smatramo da Jugoslavija, iako okupirana i raskomadana od strane neprijatelja, postoji za nas sve do svršetka rata, jer smo mi u taboru koji treba da pobeđi.

Prema tome, mi ne možemo svojim potpisima da se stavljamo na raspoloženje nekoj vladi u Beogradu, koju ne priznajemo, a koja je formirana sigurno, pod pritiskom okupatora. Mi smo, ipak jugoslovenski oficiri, iako nas Nemci tretiraju kao pse.

Naročito se nemožemo složiti sa onom tačkom u "deklaraciji" u kojoj se traži od nas da se stavimo na raspoloženje Vladi radi gonjenja komunista u našoj zemlji. Svaki od nas može imati svoje političko mišljenje o unutrašnjem uređenju zemlje, ali kad je u pitanju sloboda i odbrana zemlje, tu moramo biti složni. Uostalom mi, smo Srbi to pokazali u ranijim ratovima, a naročito u ratovima 1912. - 1918. godine.

Pored toga, mi smo profesori univerziteta i treba da služimo za primer, pa ma šta nas snašlo. Stoga sam ja mišljenja da mi ovu "deklaraciju" ne potpisujemo.

Posle kraće diskusije, svi prisutni su se složili sa Lozanićevim mišljenjem da se ne potpisuje ova "Nimberška deklaracija". Ovome sastanku prisustvovali su profesori: Milivoje Lozanić, Pavle Stevanović, Ljubiša Glišić, Sreten Šljivić i ja. Pored nas bilo je i mlađih kolega koje nisam poznao i čija imena nisam zabeležio.

Pavle Stevanović, kao najveći protivnik potpisivanja ove deklaracije, uzeo je obavezu da formuliše ovaj naš zaključak, koji treba da potpišu svi oni koji ne žele da potpišu "Nimberšku deklaraciju". Ovaj akt biće u Pavlovoj baraci i već od sutradan mogu se stavljati na njega potpisi.

O ovoj našoj odluci brzo se saznalo u logoru, jer smo se dogovornili da obavestimo i druge oficire. Sutradan, kad sam otišao kad Pavla u njegovu baraku, akt je bio gotov i na njemu su figurisala dva potpisa, Pavla Stevanovića i još jedan čijeg se imena ne sećam. Tom prilikom sam rekao Pavlu: "Slušaj Pajo, ako Nemci dođu do ovog akta i počnu likvidirati svakog drugog, onda smo i ja i ti, gotovi". On se samo nasmeši i reče: "Bar ćemo se osloboditi ovog nemačkog maltretiranja i ponižavanja".

U roku od dva dana bilo je dosta potpisa i to kako rezervnih, tako i aktivnih oficira svih činova. Pavle je vodio računa da spisak imena ne dođe do nemačkih vlasti.

Istina je da će se prema imenima po barakama znati ko je potpisao "Nirnberšku deklaraciju", ali ne mora da se zna za ovaj naš spisak. Mogli bi ga Nemci protumačiti kao neku pobunu i preduzeti specijalne mere protiv ovih ljudi. A Nemci poseduju najdrastičnije mere za mučenje i ubijanje.

Bilo je oficira koja u svojim barakama nisu potpisali ovu famoznu "Nirnberšku deklaraciju", a nisu došli ni na potpis ovog našeg akta. Znači da su samoinicijativno došli do zaključka da ne treba potpisivati deklaraciju.

U mojoj baraci samo ja nisam potpisao ovu "deklaraciju". Starešina barake pozvao me i rekao: "Da li želiš da potpišeš ovu izjavu koju su svi u baraci potpisali?" Moj odgovor je bio: "Ne", bez ikakvog komentara. Posle toga ni starešina nije ništa rekao. Ali, po njegovom izrazu lica, primetio sam da je čak i zadovoljan što sam odbio da potpišem. Dakle, i on se u duši nije slagao sa potpisivanjem ove deklaracije kao i mnogi drugi.

Moram da konstatujem kako su, gotovo svi naši oficira smatrali ovu "deklaraciju" kao lakrdiju, koja neće doći do izražaja. Uostalom, to su i Nemci osetili, jer je u toku celog rata nisu uzimali u obzir.

Jedino što su neke od nas kao nepotpisanike ove "Nirnberške deklaracije" premestili iz ovog logora u Oflag VI C u Osanbriku maja 1942. godine. Ja sam se tada vrlo srdačno rastao sa mojim barak-kolegama, želeći da se što pre sastanemo u slobodnoj Jugoslaviji.

Dva profesora univerziteta, koja su prisustvovali sastanku Lozanića, ipak su potpisali "Nirnberšku deklaraciju". Oni su nas obavestili o tome sa obrazloženjem da ne izlažu svoje porodice u Beogradu neprijatnostima.

Jedan od njih dvojice otpušten je iz logora marta meseca 1942. godine, ali mislim ne kao potpisnik deklaracije, već drugim kanalima. Drugi je pak, ostao u logoru do kraja. Obojica su, posle rata, bili veliki aktivisti.

*

* *

Posle rata vrlo često sam razgovarao sa Pavlom Stevanovićem o zarobljeničkom životu u Nirnbergu i "Nirnberškkj deklaraciji". Pitao sam ga šta je sa onim našim spiskom nepotpisnika "deklaracije".

Rekao mi je da ga je, posle izvesnog vremena, uništio kako ne bi slučajno pao u ruke Nemaca, a nama više nije bio potreban. Nećemo valjda na osnovu njega da tražimo neke ratne beneficije. Kad nismo tražili ratne beneficije za ratove 1912. - 1918. godine, kada smo bili u borbenim redovima i stvarali Jugoslaviju, nećemo tražiti neke privilegije za vreme provedeno u zarobljeništvu. To ostavljamo političko – partijskim borcima, koji se bore za vlast, da bi narodu pružili "bolji život". Mi smo više stručnjaci nego političari.

Pavle Stevanović, po povratku iz zarobljeništva, imao je nepravednih neprijatnosti, zbog čega je ubrzo tražio penziju.

*
*   *

Zarobljenički mukotrpan život teče. Na sredini logora urla radio objavljujući napredovanje Nasmaca i zauzimanje gradova u Sovjetskom Savezu. Uveliko se priprema i zauzeće Moskve. Čak su bili spremili i odštampali oglase o zauzeću Moskve. To mi je rekao oholo jedan nemački vojnik.

Međutim, iznenađenje. Zastoj pred Moskvom. Po izrazima nemačkih vojnika to se osetilo, mada su prikivali. Govorili su: Firer je preuzeo komandu od generala i mora da se gura napred.

*
*   *

Postavilo se tada pitanje preokreta na nemačko - ruskom frontu. Čija je zasluga? Da li Staljina, ruskog naroda, ili Hitlera? Ovo je pitanje dosta komplikovano.

Sigurno je da se ruski narod od pamtiveka borio za slobodu svoje Otadžbine. Godinama sa borio protiv Tatara, dok nije izvojevao slobodu. Otkuda sada ovo naglo odstupanje ruske vojske i, zarobljavanje čitavih ruskih divizija od strane nemačke, vojske?

Jedan od razloga je verovatno obezglavljenje ruske vojske Staljinovim čistkama 1937. - 1939. godine. To je svakako delovalo na Rusku vojsku, naročito na starešinski kadar. Ali su ubrzo, kao patriote, počeli da se osvešćuju. Isto tako i Staljin je, verovatno, uvideo posledice svoje nepogrešivosti i nepoverenja u vojne komande, pa je počeo savetovanje sa njima. Izgleda Staljin, je u toku svoje vladavine, bio nepoverljiv prema svojim najbližim saradnicima. To je osobina, manje ili više, svakog diktatora.

Drugi razlog, i to vrlo važan, bio je varvarsko postupanje nemačke vojske prema narodu na zauzetoj teritoriji Sovjetskog Saveza. Izgleda, da je, prema Hitlerovom uputstvu, vršeno totalno istrebljenje sovjetskog naroda. Dakle, Hitler' je odmah pristupio ostvarenju svoga ratnog cilja: "Likvidaciji Slovena kao niže rase, nedostojne za život".

Sovjetski narod, uvidevši Hitlerov ratni cilj, odlučno se rešio za odbranu svoje zemlje i slobode. To su učinili i oni koji su u Staljinu gledali najvećeg krivca za sve što se događalo i što se sada događa u Sovjetskom Savezu. Opet, treba dodati da je kod svakog sovjetskog građanina, najpreča bila sloboda i otadžbina. Zato je Drugi svetski rat za njih predstavljao otadžbinski rat.

Treći razlog, isto tako važan, bio je ogroman ruski površinski prostor i narodne mase. Čak da su Nemci i Moskvu zauzeli, ne bi mnogo dobili, jer bi se Sovjeti i dalje borili. Oni su već imali primer sa Napoleonom. Napoleonov pohod na Rusiju naterao ga je na abdikaciju i oterao u zarobljeništvo na Svetu Jelenu, jer je svoju glavnu vojnu snagu sahranio baš u Rusiji.

Valja ovde istaći da je Sovjetski Savez bio u mnogo povoljnijoj situaciji od Rusije za vreme Napoleona, jer je imao kao saveznike Englesku i Ameriku, koje su ga pomagale ratnim materijalom u neograničenim količinama. Ovo je naročito važilo za Ameriku. Uostalom, to im je i konveniralo, jer je mnogo bolje prodavati ratni materijal za velike pare savezniku koji će da gine i za njih, a čuvati svoje narode, Engleze i Amerikance. To se najbolje pokazalo u ovom Drugom svetskom ratu.

Hitler je mislio da je pametniji i moćniji od Napoleona, pa je krenuo na Sovjetski Savez. On je mnogo gore postupao prema sovjetskom narodu od Napoleona. Ali je zato gore i prošao. Morao je da se ubije i mrtav, spali.

Da li je Staljin imao zasluga i kolike su te njegove zasluge za preokret na nemačko - sovjetskom frontu krajem 1941. godine pred Moskvom? To neka istoričari istražuju. Ali da ima dosta njegove krivice što su Nemci došli do Moskve, to je sigurno.

*
*   *
*

Zarobljenički život u 1942. godini malo se poboljšao u pogledu ishrane. Tada smo se malo duhovno povratili, naročito kada su Nemci počeli da trpe poraze na ruskom frontu.

Prispele pakete za zarobljenike, bilo od Međunarodnog crvenog krsta, bilo iz Srbije, nemački vojnici su otvarali i pregledali pred nama i davali nam. Mora se priznati paketi su bili potpuno ispravni pre otvaranja.

Otvarajući pakete, naročito one od Crvenog krsta, nemački vojnici su dolazili u iskušenje. Naročito su ih golicali paketi od Crvenog krsta u kojima je bilo: kafe, cigareta, sapuna, raznih konzervi sa mesom itd. Oni su u svemu tome oskudevali.

Pri uzimanju paketa, mi smo neopaženo ostavljali nemačkom vojniku koji nam je davao pakete, neku cigaretu ili neko parče čokolade ili nešto drugo, što je on rado zadržavao. Oni nam to nisu zaboravljali.

Nemačke vlasti, često su vršile iznenadne pretrese po našim barakama. Međutim, više puta su nas baš ti nemački vojnici unapred obavestavali o tome. A pri samom pretresu, često su obavljali pretrese samo formalno. Jedino kad su Esesovci vršili pretrese, onda je išilo do gole kože.

Nemačke vlasti su primetile da njihovi vojnici dolaze u bliže dodire sa zarobljenicima, pa su ih smenjivali i premeštali iz jednog logora u drugi. Isto su tako i nas zarobljenike šetali iz logora u logor. Pri tim premeštanjima, mnogo su nas maltretirali pri pretresima kao i u vagonima - furgonima.

Početkom maja 1942. godine, već se zuckalo po logoru, da će jedan deo naših zarobljenika iz Nirberškog logora da premeste u neki drugi logor. U ovaj logor dovešće Francuze. Čemu je služilo ovo premeštanje zarobljenika svih nacija iz logora u logor, ne znam? Ali je sigurno da su nas izlagali raznim maltretiranjima kao i anglo-američkom bombardovanju u putu. Anglo-amerikanci, već su počeli da ovladavaju nemačkim vazдушnim prostorom. Pri svemu tome Nemci nisu, mislim, ništa dobijali. Čak su možda i gubili u troškovima oko transporta zarobljenika.

Uveče 10. maja 1942. godine saopšteno mi je da budem spreman za transport u drugi logor. Pošto je samo meni iz cele moje barake saopšteno da se spremam za transport, to je svakako što nisam potpisao "Nirnberšku deklaraciju." Sutradan sam se veoma srdačno rastao sa mojim barak-kolegama. Neki su me žalili, jer su mislili da idem u neki specijalni kažnjenički logor.

10. Period 10.maj 1942.-13.januar 1945. Zarobljeništvo u Osnabniku

Posle detaljnog pretresa i pakovanja furgona, krenuli smo iz Nirnberga. U putu sam video da ima među nama i oficira koji su potpisali "Nirnberšku deklaraciju". Ali su bili i mnogi koji nisu potpisali. Dakle, za naš premeštaj imali su Nemci neki drugi kriterijum.

Nismo znali kuda nas vode sve do dolaska u Osnabrik. Po dolasku tamo, pristupilo se uobičajnom pretresu i razmeštanju po barakama. Ja sam sa izvesnom grupom smešten u baraku 31 soba 3. U sobi je bilo nas 16 i to većinom majora, a ja jedini potpukovnik. Kao najstariji, bio sam i starešina sobe, ali bez ikakvih privilegija u pogledu rada i reda u samoj sobi.

*
*   *

Pri rasporedu po barakama, vodili su nas nemački stražari u određene barake: Moju grupu za baraku 31 vodio je stražar koji je bio u logoru Oflag u Varburgu. I to baš onaj vojnik sa kojim sam se prepirao o dužini trajanja rata. Pri našem susretu, ja sam mu samo rekao: "Zar se još nije završio rat?" On je samo okrenuo glavu na drugu stranu, ne rekavši ni reči. Posle toga češće smo se viđali, ali je izbegavao svaki razgovor. Već je počeo da uviđa da im stvari ne idu "planmassig" (po planu). On je bio Folksdojčer u Jugoslaviji znao je odlično srpskohrvatski, ali je izbegavao da govori, praveći se "Švaba" da ne zna naš jezik. Ubrzo je i premešten iz našeg logora.

*
*   *

Kulturni i umetnički rad u logoru bio je jako razvijen, zahvaljujući stručnjacima iz raznih oblasti. Kako se navršavala godina dana našeg zarobljeničkog života, to je bilo vremena za nabavku potrebne literature za razne struke, i to nešto kupovinom u Nemačkoj, preko nemačkih logorskih vlasti, a nešto dobijanjem iz Srbije.

I u ovom logoru je bilo dosta učitelja, profesora, naročito srednjoškolskih, pravnika, inženjera i ljudi drugih zvanja, pa je mogao da se razvije kulturni rad. Bilo je predavanja i kurseva raznih vrsta. To je mnogome doprinosilo duhovnom održavanju zarobljenika. Bilo je i muzičara i glumaca koji su priređivali koncerte i pozorišne predstave. Sve je to donekle ublažavalo težak zarobljenički život.

Kad sam ja sa jednom grupom zarobljenika došao u "Oflag VI C", u Osnabriku je postojalo i Profesorsko društvo. Prema knjizi "Front u žicama" od Nikole Vujanovića, Beograd, 1979. strana: 44-49: "Udruženje profesora je organizovano krajem 1941. godine na istoj liniji kao i ostala antifašistička udruženja."¹¹

"Na osnivačkoj skupštini je usvojen pravilnik Društva i osnovne smernice za rad. Izabran je upravnik i Izvršni odbor. Članovi izvršnog odbora su bili: Tadija Pejović, profesor univerziteta i profesori srednjih škola Dušan Perović, Mitar Nikolić, Platon Dimić, Relja Novaković, Branislav Rajković i dr.

Prilikom konstituisanja za predsednika izabran je dr. Tadija Pejović, iako se znalo za njegovo konzervativno političko opredeljenje. Ovim se htela demonstrirati širina u političkoj orijentaciji Društva profesora kako bi se što više njih okupilo."¹²

Netačno je da sam ja bio na osnivačkoj skupštini i da sam izabran za predsednika društva, jer ja tada nisam ni bio u Osnabriku. Ja sam došao u ovaj logor maja 1942. godine, a Vujanović navodi na strani 44 da se Društva organizovalo krajem 1941. godine. Da li su svi profesori u logoru bili članovi društva, nije mi poznato, niti znam ko je bio predsednik. To znaju oni koji su bili u ovom logoru još 1941. godine.

Ja nikada nisam bio predsednik Profesorskog društva u zarobljeništvu. Dok je postojalo jedno društva, predsednik je koliko se sećam, bio Nedeljko Divac. Uostalom, nije ni imalo smisla da ja budem predsednik jednog Profesorskog društva, kad su bili uglavnom profesori srednjih škola, a Divac je bio njihov predsednik u zemlji. Društvo je bilo organizovalo i gimnazijske kurseve, ali se ja nisam mešao u rad društva, niti sam držao predavanja na tim kursevima, jer je bilo dovoljno srednjoškolskih nastavnika, ali sam uvek pozdravljao rad društva. Na poziv društva, bio sam po zakonsko - školskim propisima, a kao profesor univerziteta, predsednik komisije za polaganje Višeg tečajnog ispita (Velika matura) jednoj generaciji. Ti su ispiti i priznati u našoj zemlji, jer su obavljani po svim zakonskim propisima.

*

* *

Docnije, kad su se u logoru počele ispoljavati političke grupacije, i to uglavnom dve koje bi se mogle nazvati istočna i zapadna, onda se počelo to manifestovati i u Profesorskom društvu. U toku 1943. godine, istočna politička grupa je nastojala da Profesorsko društvo dobije političko - partijsko obeležje. Išli su dotle da ne mogu biti članovi društva svi profesori. Smatrali su profesore reakcionare, ako nisu istog političkog mišljenja, kao oni i kao takvi, ne mogu biti članovi društva. Čak su im pripisivali i

---

¹¹ strana 44.

¹² strana 45.

saradnju sa neprijateljem, što je potpuno neistinito. Tada su mene pozvali da ja budem predsednik Proforskog društva. Odbio sam iz dva razloga. Prvi i glavni razlog je što su bili pretežno profesori srednjih škola. Drugi pak, što se isključuju iz Društva profesori koji politički misle drugačije, pripisujući im uz to, sasvim neopravdano, izdajstvo i saradnju sa neprijateljem. Bili su jako angažovali moje prijatelje da me pridobiju za ovo predsednikovanje. Čak mi je jedan rekao kako mogu biti i rektor univerziteta po povratku u zemlju. Ja sam mu odgovorio da je za mene neshvatljivo boriti se u zarobljeništvu za položaj i privilegije u zemlji. I kao učesnik i borac u prvoj liniji za vreme Prvog svetskog rata, nisam se borio za položaje i privilegije u zemlji posle rata, već za slobodu naroda i Otadžbine.

Posle toga nisam se mešao u rad tog društva, niti u društvo poznato pod imenom "Sveti Sava" o kome govori Vujanović u svojoj knjizi "Front u žicama". Znao sam da su stvorene dve odvojene gimnazije sa političkim obeležjem u kojima su predavali pojedini profesori. Bilo je profesora koji su predavali i u jednoj i u drugoj gimnaziji. Ja sam povremeno držao predavanja iz Više matematike nezavisno od Proforskog društva.

Netačno je navođenje Vujanovića kako sam ja radio na stvaranju nekog proforskog društva pod nazivom "Sveti Sava", jer sam bio u principu protiv davanja političko - partijskog obeležja jednom profesionalnom društvu kao i podvojenosti zarobljenika u svakom pogledu, pod neprijateljskom stražom. Za postojanje proforskog društva u zarobljeništvu pod imenom "Sveti Sava", saznao sam iz Vujanovićeve knjige.

*
*   *

Ja sam živeo 20 godina u malenoj Srbiji, koja se prostirala od Beograda do Ristovca. U njoj je postojao višepartijski sistem. Postojala su i profesionalna društva, kao na primer Učiteljsko, Proforsko i druga. Članovi profesionalnih društva bili su svi ljudi iste profesije, bez obzira na svoje političko opredeljenje. Iako je međusobna političko - partijska borba, bila vrlo žučna, to nije smetalo radu profesionalnih društva u kojima su se nalazili ljudi različitih političko - partijskih opredeljenja. To je važilo i za sva državna nadležstva. Isti je slučaj bio u Jugoslaviji između dva rata. I u današnjoj socijalističkoj Jugoslaviji sa komunističkom partijom na čelu, ima u svakom profesionalnom društvu, kao i u drugim društvenim ustanovama, više nečlanova nego članova komunista i, oni se ne smatraju neprijateljima naroda i države.

Nikada svi ljudi, bilo u kojoj državi neće biti istog mišljenja u pogledu uređenja svoje države, kao i o uređenju i poretku u celom svetu. To je sasvim jasno, jer se društvo stalno razvija i menja. Zato se danas najviše i radi na mirnoj koegzistenciji različitih društvenih poredaka pojedinih zemalja.

Znamo iz najnovije istorije da su postojala tri savremenika: Staljin, Hitler i Musolini, koji su imali različite koncepcije o društvenom poretku u svetu. Ali su ti njihovi procesi otišli zajedno sa njima na

onaj svet. To će verovatno biti sa svakom koji bude mnslio da je njegova koncepcija o svetskom poretku, jedino spasenje za narode.

*
*   *

Ionako težak zarobljenički život, pogoršavali su tokom vremena i sami zarobljenici. Formirale su se dve političko - partijske organizacije ili bolje reći, dva politička fronta, istočni i zapadni. Istočni front su sačinjavali ljudi koji su se oslanjali na Sovjetski Savez, a zapadni, oni koji su se oslanjali na Englesku i Ameriku.

Jedni druge su okrivljavali za slom Jugoslavije. Istočni front smatra, kako su glavni krivci ljudi iz zapadnog fronta. Zapadni pak, govorio je obrnuto, da ljudi iz istočnog fronta nisu bili protiv Nemaca sve do napada Nemačke na Sovjetski Sovez. Kao argument, navodili su pakt o nenapadanju između Hitlera i Staljina i, prekidanju diplomatskin odnosa između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije. Posle toga je sledilo izbacivanje našeg poslanika iz Moskve, a oni su tada slepo sledili Staljinovu politiku. Uostalom, vreme i istorija će to raščistiti i utvrditi uzroke i krivice za brzi slom Jugoslavije 1941. godine. Sada mogu samo jedni na druge da bacaju krivicu. Ni jedni ni drugi nisu posmatrali događaje sa stvarne tačke gledišta, već sa čisto političko - partijske. Takvo gledanje stvari i događaja ne može poslužiti kao ozbiljna istorijska građa. Istočni front bio je mnogo aktivniji u delovanju svoje političke borbe. Čak je zapadnom frontu pripisivao i veliko - srpski hegemonizam. Dakle, i u zarobljeničkom logoru Srbi su ispali hegemonisti. Ko zna dokle će još Srbe pratiti taj prokleti, iako nikada postojeći, veliko - srpski hegemonizam. Ljudi iz istočnog fronta išli su tako daleko da su smatrali ljude koji ne dele njihovo političko mišljenje, kao reakcionare, konzervativce, izdajnike Jugoslavije, saradnike sa okupatorom, što je potpuno neosnovano. Dokle, počela je da se bezpoštedno rasplamsava političko - partijska borba između dva fronta, u neprijateljskim žicama. To je samo išlo u prilog neprijatelju, a na štetu svih zarobljenika.

Kad se govori o istočnom i zapadnom frontu, reč je samo o izvesnoj grupi ljudi i sa jedne i sa druge strane. Najveći deo oficira je smatrao da je beskorisna političko - partijska borba u zarobljeničkim žicama.

*
*   *

Vreme i istorija imaju da reše jedan vrlo važan problem. Da li je Staljin, zaključenjem pakta o nenapadanju sa Hitlerom, postao njegov saveznik? Ako ne aktivni, a ono svakako, pasivni. To se potvrdilo i prekidanjem diplomatskih odnosa između Sovjetskog Saveza i zemalja okupiranih od strane Nemačke. U ove zemlje spadala je i Jugoslavija. Dakle, Staljin je pristupio osovini Berlin-Rim, mnogo

pre od Jugoslavije, iako Sovjetski Savez nije bio u teškoj situaciji kao Jugoslavija. I nije se našao u ogromnoj Rusiji ni jedan Simović da prekine veze sa Hitlerom.

Međutim, pakt između Hitlera i Jugoslavije nije trajao ni tri dana. Našlo se u Beogradu ljudi koji su ga poništili i to u vremenu kad je Nemačka bila u najvećoj moći, a Jugoslavija u najtežoj situaciji. A i oni koji su ga potpisali, teška srca su to učinili.

Na pojačanju političko - partijske aktivnosti istočnog fronta, i zapadni se front organizuje. On stvara neku "Zajednicu Jugoslovenskih oficira za kulturno i fizičko usavršavanje". Ova "zajednica" je bazirana na čisto vojničkim propisima i principima nemešanja ni u kakvu političku organizaciju, niti propagiranja kakve političke ideologije. Međutim, samim tim što su stvorili organizaciju, bila ona političko - partijska ili ne, stvorili su svoj front za borbu protiv istočnog fronta.

I jedna i druga strana razvila je jaku aktivnost u pogledu pridobijanja oficira za svoje organizacije. Držali su predavanja po barakama, napadali, bezpoštedno i nepotrebno, jedna druge i vršili pritisak na oficire. Čak je, jednom prilikom došlo i do fizičkog obračuna, pa su morali Nemci da intervenišu. Sreća je što nije bilo oružja, jer bi došlo do oružanog sukoba. Tako je nastala jedna vrlo teška psihička atmosfera, zahvaljujući nerazumnom držanju samih zarobljenika.

U takvoj situaciji, pozove jednog dana starešina logora Divca i mene. Tom prilikom je rekao: "Vi vidite, gospodo, nastala je u logoru teška atmosfera i došlo je do fizičkog obračuna. To nas samo ponižava u očima neprijatelja. Nije mesto za vođenje političko - partijske borbe u neprijateljskim žicama. Ja vas dvojicu molim, kao ljude od uticaja u logoru, da utičete na obe strane neka se smire". Čim je starešina logora ovo izgovorio, Divac je rekao:~ "Ima tek da lete glave.odmah po prelazu granice, u Jugoslavija". Posle ove Divčeve rečenice, starešina logora je rekao: "Posle ovoga, vidim, neće biti koristi od našeg razgovora, slobodni ste, gospodo".

Dakle, čuvši Divca, starešina logora se nije meni obraćao. On je znao Divca kao veoma aktivnog socijalistu u zemlji i kao višegodišnjeg predsednika Profesorskog društva, na je valjda, mislio kako je njegov uticaj presudan u odnosu na moj, jer ja se nisam aktivno bavio "politikom u zemlji. Soga se, svakako, nije obraćao meni, znajući da

*

* *

Tadija Pejović i Radovan Panić u Osnabriku 1943.god.

Tokom vremena, situacija se sve više zaoštrala između ova dva fronta, tako da je ponekad prelazila granice razuma. Zategnutost je bila toliko otvorena da su Nemci znali sve do detalja. Nije im bila potrebna nikakva špijunaža. Ova dva političko tabora bila su spremna za međusobnu borbu, zanemarujući svog glavnog neprijatelja - Nemačku. Nemicima je ovakvo stanje i konveniralo. Da ne bi došli do nekakvog fizičkog obračuna između ova dva tabora i stvaranja nereda u logoru, oni su podelili logor u dva dela.

Jevreji su bili smešteni u zasebnim barakama, koje su bile u posebnom bloku. U njihovom bloku bilo je praznih baraka.

Prilikom podele našeg logora na dva dela, Nemci su izdvojili izvestan broj oficira, koje su oni smatrali kao pripadnike istočnog fronta i prebacili u prazne barake jevrejskog bloka. Tada su taj blok izolovali od našeg bloka, zatvarajući žicom kapiju između nas i njih, koja je do tada bila otvorena. To je bio logor pod imenom "*LogorD*". Možda će neko pomisliti da sam protiv politike i protiv političkih partija. Ne. To nikako. Naprotiv. Ja sam za postojanje političkih partija, za političko - partijsku borbu, za borbu političko - partijskih mišljenja. I jako cenim ljude koji imaju svoj određeni politički stav, bez obzira da li se on poklapa sa mojim političkim mišljenjem. Pravi političar brani svoj politički stav u svakoj prilici, poštujući istovremeno i političke poglede drugih. Sve to treba da bude u granicama normalnih međuljudskih odnosa. Ali sam smatrao da nije bilo vreme ni mesto za političko - partijsku borbu u zarobljeništvu, jer je bila samo štetna no same zarobljenike. Zaoštrenost i međusobne svađe došle su do tog stepena da je bilo na žalost i fizičkog obračuna. Pretili su jedni drugima i likvidacijom čim se pređe granica Jugoslavije. Pitanje je bilo samo kome će pripasti vlast u zemlji.

Ovakvo stanje veoma je mučno delovalo na mnoge oficire, kojima nije bilo stalo ni do kakve vlasti i bolesnih ambicija, već do opšte stvari i njihovih porodica u zemlji. Pritisak, pretnje i propaganda i sa jedne i sa druge strane bacili su ljude u duševnu depresiju. Stoga su se pronervozili i postali apatični. Izbegavali su svaki susret i razgovor. To sam naročito primetio kod oficira sa kojima sam bio zajedno u sobi.

*
*   *

U logorskoj sobi su bila, pored zidova, dva reda kreveta jedni nad drugim, sa po osam ležaja - svega 16 ležaja. Pored toga peć za ugalj, jedan omanji sto i nekoliko stolica. Tako je bio ceo sobni prostor zauzet, izuzev uzanih prilaza krevetima. Krevete smo sami nameštali i sobu čistili po redu redarstva.

Svaki je imao svoj pribor za jelo koji je sam prao. Postojale su i česme sa vodom u barakama. Od pribora za jelo, glavna je bila porcija i kašika. Ostalo nije bilo potrebno.

Eto, u toj sobi od 70 kvadrata i u takvoj situaciji, životarilo je nas 16 zatvorenika od 16 maja 1942. godine do 13. januara 1945. godine, kada smo prebačeni u Hamerštajn.

*
*   *

Celim logorom vladala je vojničko - kasarska disciplina. Znalo se kad se ustaje, kad se doručkuje, ruča i večera, leže i gasi svetlost. Sve je manje-više išlo po vojničkim propisima. Svako jutro i večer obavljani su takozvani "apeli", odnosno postrojavanje i prebrojavanje. To su vršili radi provere da li je neki zarobljenik pobjegao iz logora, što se i dešavalo. Jedan je major iz naše sobe pobjegao i došao u Srbiju.

Pre dolaska u ovaj logor, mi, sobne kolege, nismo se poznavali. Tako su prvi dani protekli u upoznavanju. Prvo smo se raspitali gde je ko i kako zarobljen. Potom smo upoznali jedni druge sa svojim porodočnim prilikama.

Svaki je od nas imao svojih briga i nevolja, jer smo, gotovo svi, imali svoje porodice u zemlji. Starali smo se da budemo što tolerantniji u međusobnom ophođenju u tesnoj sobi. Kad je vreme bilo toplo, bavili smo se više napolju. Ali kad je hladno, onda se svi nabijemo u sobu. Ni soba nije dovoljno topla. Dobijali smo dnevno izvesnu količinu uglja. Kod to izgori i soba se ohladi, onda se zavučemo u krevete i ćutimo. Nismo imali dovoljno stolica ni mesta da sednemo u sobi. Većinom smo sedeli na krevetima, vodeći računa da ne udarimo nogom u glavu suseda ispod sebe, ako smo u gornjem krevetu, ili da nas sused ne udari u glavu, ako smo u donjem krevetu.

Najteže je bilo prići peći i ugrijati se, ako je uopšte i gorela. Svi treba da se ogreju a prostora oko peći malo. U paketima koje smo dobijali od Međunarodnog crvenog krsta, bilo je pored ostalog, kafe i šećera. Ali je kafu trebalo skuvati, a peći nije bio lak prilaz, jer svi žele da kuvaju i piju kafu.

U paketima koje smo dobijali od naših porodica iz Srbije, bilo je takvih stvari koje je trebalo podgrejati ili skuvati. Na primer, dobijali smo projino brašno za kačamak i nekuvan pasulj. Treba iskoristiti momenat te to skuvati, jer peć kad gori, većinom je zauzeta. Sreća je što ovakve delikatese za jelo nisu imale sve sobne kolege, pa se moglo skuvati. Najveći delikates je bio skuvati pasulj sa slaninom. Bilo je pravo uživanje jesti ga. Kad neko od nas ima to za ručak, onda ostali izađu iz sobe, jer im odmah pođe voda na usta, a glad se udvostruči, iako su se najeli nemačke stočne repe u čistoj vodi.

Posle pasulja sa slaninom, porcija se ne pere, nego ostane neoprana da bi u sledećem obedu, koliko-toliko; zamastila nemačku vodenu repu. Slično je bilo i sa kačamakom.

Znali smo da je u Srbiji bilo vrlo teško za ishranu, pa u pismima svojim porodicama nismo direktno tražili slanje paketa. Samo smo naglašavali "da je ovde praktično' imati: dobro pečen hleb, svinjske pršute, pečeno meso zaliveno u mast. Nije na odmet ni projino brašno, pa čak i nekuvan pasulj. To ne znači da nam ovo morate slati, jer znamo da je tamo teško situacija za ishranu." Dakle, pisma su diplomatska, posle kojih su sledili paketi sa naznačenim jelovnikom.

Pored svih tolerantnosti nije bilo laka situacija u sobi. To su ljudi sa 40 + e godina, gde je e pozitivan broj, koji nisu lako podnosili kasarnski život. Svaki je imao svoj način života kod kuće. Bili su raznih karaktera, raznih navika i ćudi, kao i svih drugih ljudskih specifičnosti. Sve je bilo teško uskladiti.

Na primer, uveče, posle leganja u krevet i gašenja svetla, jednima se spava, drugi pak razgovaraju. Oni koji hoće da spavaju bune se protiv razgovora. Jedni traže da se noću, za vreme spavanja, otvore prozori a drugi ne. Sve to dovodi do međusobne polemike, pa i do težih reči, koje se u normalnim prilikama ne bi čule. Vrlo često se dešavalo da se neko razboli, dobije temperaturu i celu noć kašlje i budi ostale. Bilo ih je koji noću vrlo često izlaze u WC. Tada nastaje škripanje pri ustajanju i leganju, kao i lupa pri otvaranju i zatvaranju vrata. Gotovo uvek, po neko je noću budan i meška se u krevetu.

Sve ovo skupa uznemiravalo je ostale stanovnike sobe, pojačavalo nervozu i pogoršavalo i onako njihovo teško psihičko stanje.

Uzevši sve ovo u obzir, nije nikakvo čudo što su izbijale često međusobne prepirke i zadržice.

Eto takvo je stanje vladalo u našoj sobi od maja 1942. godine do 13. januara 1945. godine. Kao što se vidi to nije bio kratak period.

*

* *

Političari su pretpostavljali da će vlast u Jugoslaviji najverovatnije pripasti onima čija vojska uđe u nju. Na osnovu toga su se pojedinci na oba fronta isticali u odbrani svoje ideologije, pa su bili gotovi i za

fizički obračun. Da li je tu bila više lična ili opšta stvar, to je drugo pitanje. Ali, ovde nije bilo mesta za takve stvari. Sva je sreća što nisu imali oružje.

Saznanje da postoji razmimoilaženje o podeli sveta kod naših saveznika, tj. kod Velike Trojice, posle pobeđe nad Nemačkom, nelagodno je odjeknulo kod nas zarobljenika. Postojala je zebnja da zapadne sile, pri kraju rata, ne sklope savez sa Nemcima, protiv Sovjetskog saveza. To bi, možda, dovelo do oružanog sukoba između ova dva zarobljenička fronta, prema zaoštrenosti koja je vladala između njih. I jedni i drugi su smatrali da se, bajagi, bore za bolji život svoga naroda.

Sreća je što su se naši saveznici držali savezničkih obaveza do konačne pobeđe nad Nemačkom, pa se stvar po zarobljenike kao i po celu Jugoslaviju dobro završila.

*
*   *

Obično kad ratuju dva neprijateljska bloka u kojima i sa jedne i sa druge strane, postoji više država kao saveznici, onda se vodi dvostruki rat. Između blokova se vodi oružani rat, a unutar blokova, između saveznika, politički. Ishod političkih ratova između saveznika zavisio je od njihovih vojnih snaga posle pobeđe nad neprijateljskim blokom. To je bilo u Prvom svetskom ratu. To će biti u svim budućim ratovima.

Ukoliko se približavao kraj rata, utoliko se više zaoštavala politička borba između naših saveznika - odnosno između Velike Trojice. Počeli su da brane interese svojih zemalja i njihove intersne sfere. Kako je Balkan, kao raskrsnica između Evrope, Azije i Afrike, bio tačka ukrštanja intersnih sfera ovih zemalja, zapadnih i Sovjetskog Saveza, to se gotovo u toku celog Drugog svetskog rata, vodila politička borba između Velike Trojice, oko njega. Zapadne sile su želele da njihove trupe nadiru preko Balkana, naročito preko Jugoslavije, a Sovjetski Savez njihove. Znali su da čije trupe prođu kroz Jugoslaviju, u njoj će, najverovatnije, prevladati njihov sistem vladavine. Tim samnm su računali na svoj uticaj i prestiž u Jugoslaviji. Ali nije sve išlo po njihovoj želji. Sve je zavisilo od situacije na bojištima. Ovu borbu Velike Trojice oko Balkana, mnogo su platili balkanski narodi u ljudskim žrtvama, a naročito narod Jugoslavije. Da li su ove žrtve jugoslovenskog naroda uvećale međusobne političko - partijske borbe, odnosno borbe njihovih vođa u zemlji za vreme okupacije, pored ostalog i za posleratnu vlast u zemlji, to će vreme i istorija kazati.

*
*   *

Jednu stvar, koju sam video u zarobljeništvu i preko koje ne mogu da pređem, a da je ovde ne iznesem, to je stradanje sovjetskih zarobljenika u Nemačkoj. Sovjetski Savez - odnosno Staljin, u kome je bila skoncentrisana sva sila i vlast, nije potpisao konvenciju Međunarodnog crvenog krsta u Ženevi u kojoj je

regulisan život zarobljenika u zarobljeničkim logorima. On je, svakako, smatrao da je njegov vojnik, tu u ratu, za borbu sa neprijateljem, dok ne pogine i ne dozvoli da bude zarobljen. Vidi se da nije nikada bio u ratu. Ne znam gde je bio za vreme Prvog svetskog rata? U ratu mora biti zarobljenika, jer ima slučajeve da vojnik može biti zarobljen, jer nema mogućnosti ni da se ubije, i ako bi to želeo u trenutku zarobljavanja. Koliko ranjenih i onesvećenih vojnika ostane na bojištu, koje protivnik pokupi i prenese u bolnice. Ti se ljudi osveste i iznenade, kad se nađu u neprijateljskoj bolnici. Koliko smo mi za vreme Prvog svetskog rata, samo posle Cerske i Kolubarske bitke, preneli teško ranjenih švapskih vojnika u naše bolnice, gde su i ozdravili. Znam dosta i naših ljudi koji su ranjeni ostali na bojištu posle našeg odstupanja, pa su ih Švabe prenele u njihove bolnice, iz kojih su, posle ozdravljenja, izašli. Pregurali su i zarobljeništvo i vratili se svojim kućama, posle rata. Uostalom, kad ne bi bilo zarobljavanja u ratovima, ne bi ni postojala konvencija Međunarodnog crvenog krsta.

Znao je to dobro i Staljin i samo je hteo i tu da bude izuzetak, makar i na štetu svog vlastitog naroda.

*
*   *

Kako sovjetski vojnici u nemačkom zarobljeništvu nisu bili zaštićeni nikakvim međunarodnim propisima, to su tretirani kao logoraši u koncentracionim logorima. Nikakve pomoći in sa jedne strane. Međunarodni crveni krst nije mogao ništa da im šalje. Staljin ih je izbrisao iz spiska živih. Kad je Staljin tako postupao sa svojim ljudima, nisu in Nemci mnogo marili za njih. Hrana nikakva: stočna repa sa vodom, goli, bosu. Izbezumljeni, kao aveti, lutali su logorom i preturali po đubrištima, tražeći bilo šta za jelo. Najteže je bilo postepeno umiranje od gladi, a umirali su masovno. Mi smo im dobacivali po nešto hrane, ali je na to bilo strogo paženo od strane Nemaca. Najstrašniju spiku sovjetskih zarobljenika video sam pri kraju rata, 1945. godine, u logoru u Sandbostelu, gde su Nemci, pod pritiskom istočnog i zapadnog fronta, skupili zarobljenike svih nacija.

Nije nikakvo ni čudo bilo, što se izvestan broj sovjetskih vojnika stavljao na raspoloženje Nemcima. Glad izbezumi čoveka i pretvori ga u životinju koja nema ljudskog razuma.

O svemu ovome razgovarao sam sa sovjetskim vojnicima posle oslobođenja.

*
*   *

U toku 1944. godine, Englezi i Amerikanci su bili ovladali nemačkim vazdušnim prostorom. Njihovi avioni su, gotovo slobodno, leteli nad Nemačkom i bombardovali i mitraljirali pojedine objekte. Čak su leteli tako nisko da su i pojedince gađali mitraljezima. Naročito su mitraljirali vozove pri kretanju. To se radilo i danju i noću tako da je u Nemačkoj stalno vladala uzbuna. Čim se oglasi, mi zarobljenici moramo biti u barakama. Ako za vreme uzbune izađe neko napolje, stražar odmah puca na njega. Ako je

noć, mora biti svetlost ugašena. Uvek smo se radovali ovim bombardovanjima, smatrajući da su zarobljenički logori, prema Međunarodnoj konvenciji, zaštićeni od bombardovanja. Za to vreme sedeli smo u barakama, pričali, pevali, svirali na raznim instrumentima i veselili se. Ali smo jednog dana i mi zarobljenici dobro platili angloameričko bombardovanje.

*
*   *   *

Pored ostalog, ja sam se u zarobljeništvu bavio i sviranjem na gitari i blokflauti. Mnogo sam se više angažovao u sviranju na gitari. Tamo je bio profesor muzike i kompozitor, Rafailo Blam, koga sam vrlo često koristio za obuku sviranja na gitari. On je bio neobično ljubazan i predusretljiv prema svakome. Svirao je gotovo na svim instrumentima. Tu smo se sprijateljili, pa smo i danas veliki prijatelji. Vrlo često i sada sviramo zajedno i snimamo. Samo što ja sad sviram u blokflautu uz njegovu pratnju na harmonici.

*
*   *   *

Šestog decembra 1944. godine, oko 17 časova dat je znak za uzbunu u logoru i mi smo se odmah našli u svojim barakama. Ubrzo su počeli da huje i preleću avioni preko našeg logora. Anglo-Amerikanci su danju izviđali i određivali ciljeve za bombardovanje, a bombardovali su noću. Obično su otpočinjali pred veče i to je trajalo u talasima, preko cele noći.

U ovakvim prilikama po sobama nastaje pričanje i raspravljanje o raznim svetskim problemima. U mojoj sobi bili su pretežno aktivni oficiri i to majori, među kojima je bilo generalštabaca. Oni su stalno diskutovali o situaciji na frontovima, davali svoje prognoze o ishodima pojedinih bitaka, kritikovali komandante pojedinih frontovskih sektora. O tome su pojedinci svakodnevno držali predavanja. Ni jedan od ovih oficira nije učestvovao u ratovima 1912. - 1918. godine, sem Ljubiše Borisavljevića. On je jedno vreme na Solunskom frontu bio načelnik štaba jedne brigade Timočke divizije u kojoj sam i ja bio. Jednom prilikom je sa komandantom brigade dolazio na položaj Golo Bilu, gde smo se upoznali.

Da ne bi slušao ove svakodnevne rasprave, rekoh im da ja idem u sobu br. 6 naše barake da sviram sa mojom muzičkom družinom, dok ova uzbuna traje.

Dok smo svirali, primećivali smo kroz prozor povremeno jako osvetljenje našeg logora. Zatim su sledile jake eksplozije teških bombi. Ne sanjajući da svetlost dolazi od zapaljivih bombi koje padaju u naš logor i pale barake i da teške bombe, takođe padaju u logor i ruše barake, svirali smo i pevali sa najvećim veseljem. U jednom momentu ulete jedan oficir u našu sobu i sav uzbuđen uzviknu: "Vi svirate i pevate, a ne vidite da je logor u plamenu i ruševinama. Padaju angloameričke zapaljive i razorne bombe, pale i ruše barake i ubijaju naše ljude. Hajte da spasavamo ranjenike."

Tada smo prestali sa sviranjem i razišli se. Ja sam najpre pošao u svoju sobu da ostavim gitaru. Ušavši u sobu, vidim da je poluprazna. Jedni su izašli da spasavaju ranjenike, a drugi sede u svojim krevetima i ćute. Pri samom ulazu u sobu jedan mi reče da ne prilazim svom krevetu. Zapaljiva bomba probila je krov barake i kroz moj krevet se zarila u zemlju ne zapalivši se. Oni motre na nju da je ugase ako se zapali. U barakama je uvek bilo peska za gašenje ovih bombi.

Dakle, sudbina je ljudska čudnovata. Sviranje mi je spaslo život. Da sam ostao u sobi, možda bih sedeo ili ležao na krevetu i ova bi me bomba ranila ili ubila.. Možda bi se i zapalila.

Sličan sam slučaj imao i na Solunskom frontu 1917. godine, o čemu je bilo reči u mojoj prvoj knjizi.

*
*   *

Kad sam izašao iz svoje barake, video sam strahovitu sliku. Čitav jedan blok od deset baraka pretvoren je u ruševinu, zahvaćen gustim dimom i plamenom. Svi smo se dali na izvlačenje i spasavanje pojedinaca iz ovih zgarišta, ukoliko je to bilo moguće. Najstrašnije je bilo gledati živog čoveka ispod ruševina, koji gleda kako mu se približava plamen da ga sprži. Pomoći mu se ne može, jer je ceo prostor oko njega obuhvaćen plamenom. U logor su padale jednovremeno i razorne i zapaljive bombe, pa su barake istovremeno rušene i paljene. Ko je uspeo da se izvuče iz ruševina, makar i ranjen, on je vatru izbegao. I mi smo mnoge ranjene izvukli iz zgarišta.

Palo mi je u oči da su se svi najrevnosnije zauzeli za spasavanje pogorelaca. Dakle, dešavalo se, ipak da se neki put i svi Srbi slože. Valjda se podsete na ono četvorostruko spasonosno slovo S (Samo Sloga Srbina Spasava).

To veće izgorelo je u deset baraka, oko 100 naših oficira, a isto toliko je bilo ranjenih. Ubrzo su stigla i nemačka sanitetska kola za spasavanje i transportovanje ranjenika u bolnice. Sutradan su mrtvi sahranjeni u blizini logora. Sahrani je prisustvovala i delegacija naših oficira.

*
*   *

Povredeni oficiri pri ovom bombardovanju, odneseni su u bolnice. Među njima bio je i jedan moj dobar poznanik koji mi je, docnije ispričao jedan interesantan detalj iz bolnice. Priča se sastoji u ovome: U bolnici je bilo bolesnika i ranjenika raznih nacija. Pored ostalih bio je i jedan ruski vojnik koji je kao ranjenik, donesen u bolnicu. Ja sam se odmah zainteresovao za njega, jer smo se mogli sporazumeti. Nešto malo sam znao i ruski da govorim, ali sam sve razumeo kad on govori, iako nije nikada imao prilika da čuje naš srpskohrvatski jezik, ipak je mogao da shvati kad ja nešto kažem. To je bio mlad čovek, dvadesetih godina, vatreni komunista i komsomolac. Kako sam se ja interesovao za stanje u Sovjetskom Savezu, to smo vrlo često vodili razgovore. On je sa velikim oduševljenjem hvalio stanje

kod njih. Ali pravo zemaljsko blagostanje nastaje posle rata, kad pravi komunizam zavlada svetom. Bio je veliki ateista i čudio se kako se ovi vojnici - katolici - mnogo krste i mole Bogu. Isto rade kao naši Poljaci.

Za vreme uzbuna, a one su bile vrlo česte i duge, sve bolničko osoblje i bolesnici, koji mogu da se kreću silazili su u određene zaklone od bombardovanja. Iako su bolnice bile obeležene, ipak se dešavalo da neka teška granata zaluta u bolnicu.

Kad se tako nađemo u zaklonu, vidim i ja da se katolici mnogo krste i govore nešto. Čak poneki otvori i neku knjižicu i čita nešto naglas iz nje. To se dešavalo vrlo često. Jednom prilikom, uzbuna je dugo trajala i čule su se eksplozije bombi u neposrednoj blizini. Kako se bombardovanje vršilo u talasima, to nastupe jake eksplozije koje zatresu i zemlju oko nas. Učini nam se da će se sve sručiti na nas i zatrpati žive. U takvim okolnostima nastane naglo krštenje i čitanje kojekakvih molitvi pojedinaca. Jednog momenta ja slučajno okrenem glavu da potražim komsomolca, kad i on, okrenut licem u jedno čoše, udario u neko krštenje, nikako da prestane. Na svaku eksploziju tri puta se prekrsti. Ja ga munem ostrag u leđa. On se okrete, pogleda me i pobeže u onu masu. Od tada je moj komsomolac izbegavao svaki susret sa mnom. Posle nekoliko dana je otišao iz bolnice. Ovim je priča moga poznanika o komsomolcu završena.

Ovo iznosim samo kao jedan psihološki slučaj koji ostavljam psiholozima da ga prouče i razjasne.

*
*   *

Još po ulasku u zarobljenički logor, pročitana nam je naredba nemačkog komandanta logora da svi oficiri - zarobljenici, bez obzira na svoje činove, moraju da pozdravljaju svakog nemačkog oficira bez obzira na njegov čin. Tako, na primer general - zarobljenik mora, pri susretu, propisno, vojnički da pozdravi nemačkog potporučnika. Ovim su hteli da izraze nemačku superiornost nad nama zarobljenicima. Iako je ženevska konvencija Megđunarodnog crvenog krsta ovo pitanje tačno regulisala, Nemci je se nisu pridržavali. Verovali su, u početku rata, sigurno, da će oni zavladata svetom i stvoriti svoju istoriju i svoje zakone.

Radi toga, mi zarobljenici, izbegavali smo susrete sa njihovim oficirima. Oni su se pak, naročito, pojavljivali u logoru sa namerom da ih naši oficiri, stariji po činu, pozdravljaju.

Jednom prilikom, pri izlasku iz svoje barake broj 31, vidim jednog nemačkog majora koji sa dva njihova vojnika ide u pravcu naše barake. Ja sagnem glavu i skrenem ulevo, da se ne bih susreo licem u lice sa njima. On je to primetio, pa me sustiže i zaustavi sa pitanjem što ga nisam pozdravio? Ja mu odgovorim da ga nisam primetio. Na to će on reći nije moguće da ga nisam video kad sam išao njemu u susret, pa namerno skrenuo u levo. Dalje nisam hteo da razgovaram sa njim, a on je uzeo moj logorski broj i ime i prezime. Istog dana uveče na "apelu", pročitana je naredba nemačkog komandanta logora, da se potpukovnik Tadija Pejović, logorski broj 4164, kažnjava sa pet dana zatvora što nije pozdravio

nemačkog oficira. Ja, kao i svi oficiri iz mog stroja, primili smo ovo sa osmehom i veselim raspoloženjem. Naročito su bile zadovoljne moje barak - kolege.

Sutradan, posle "apela", došao je vojnik sa puškom da me sprovede u zatvor. Kad sam pošao u pratnji stražara, oficiri iz moje sobe postrojili se pred barakom radi ispraćaja. Nemački vojnik se malo iznenadio. Sa sobom sam poneo u džepu cigarete, (iako ne pušim), šibicu i čokoladu. Ove stvari kao i druge dobijali, smo u paketima od Međunarodnog crvenog krsta.

Zatvor se nalazio izvan logora, gde su bile kancelarije uprave logora. To je bila jedna baraka sa dugim hodnikom iz koga se ulazilo u zatvorske sobe.

Kad smo ušli unutra i došli pred vrata sobe u kojoj treba da izdržavam kaznu, vojnik mi reče da se u zatvorsku sobu ne sme unositi: šibica i sečivo, (nož ili perorez). Valjda zbog eventualnog napad na stražara, a šibicom da ne upalim baraku. To se mora ostaviti na polici pred vratima sobe, pa kad zatreba, zatražiti od vojnika koji stražari u hodniku. Stražara pozvati, lupanjem u vrata.

U sobi se nalazio krevet od dasaka preko kojih je prostrta slamarica, slamni jastuk i jedno ćebe. Bojeći se zime, ja sam se za svaki slučaj dobro obukao. Međutim, baraka je bila topla, jer je zagrevana radijatorima zbog nemačkih stražara. Na vratima zatvorskih soba nalazile su se zastakljene rupe koje je stražar upotrebljavao za kontrolisanje zatvorenika.

Da bih lakše proveo vreme u zatvoru, poneo sam neke knjige za čitanje koje su već bile pregledane i overene od nemačke komande. Hteo sam da ponese gitaru i blokflautu, ali sam se bojao šta ću ako mi je Nemci oduzmu. Pomislio sam, ponese li instrumente, neću moći da izdržim a da ne sviram u zatvoru, mogu mi Nemci za kaznu oduzeti instrumente.

*

* *

Kad je vojnik, po mome ulasku u sobu, zatvorio i zaringlio vrata, navirio je još kroz staklenu rupu i otišao. Soba je imala malo prozorče sa gvozdanim rešetkama, ali je davalo dovoljno dnevnog osvetljenja za čitanje. Za noć smo imali električno osvetljenje, koje je stražar u hodniku palio i gasio.

Ja sam uzeo knjigu, seo na krevet i čitao. U hodniku se čuju koraci stražara koji šeta i zaviruje kroz staklene otvore u sobe zatvorenika. Primetio sam da u moju sobu češće zaviri i pogleda šta radim. Sledećih dana rede je navirivao. Na osnovu toga utvrdio sam da su stražari predostrožni prema zatvorenima prvih dana, zatvora. Docnije ta predostrožnost popusti.

Oko podne donesoše nemački vojnici ručak za zatvorenike. Vidim, nije ista hrana što dobijamo u logoru, već nešto bolja. Posle sam saznao to je ista hrana koju su dobijali i nemački vojnici. Valjda nisu imali računa da kuvaju za mali broj zatvorenika. Dakle, zatvor nije ispao kazna, nego čak oporavak.

Tako ja počnem da izdržavam kaznu za nepoštovanje nemačke naredbe. Svakog dana pre podne, izvodili su nas u dvorište za šetnju od pola sata. Pri šetnji, išli smo u krug oko nemačkog stražara, ali na dovoljnom odstojanju jedan od drugog da ne možemo da razgovaramo. Sastanci zatvorenika i

međusobni razgovori, bili su strogo zabranjeni. Za odlazak u WC stražar je svakog ponaosob sprovodio i vraćao natrag.

Jednog dana, došao je komandir straže obilazeći sobe svih zatvorenika. Tom prilikom, ja ga zamolim da posle obilaska svih soba, navrati kod mene da ga nešto pitam. I zaista, došao je. Pošto sam mu se predstavio ko sam i šta sam, zamolio sam ga da malo porazgovaramo o opštoj situaciji. On je vrlo rado pristao, rekavši da je krojač i da je imao veliku krojačku radnju u Berlinu, koja je već razrušena i uništena. Žena sa dva deteta izbegla je u neko selo. Iz daljeg razgovora sam video da nije Hitlerovac i kako jedva čeka da se završi ovaj bezumni rat. O ishodu rata nije ništa govorio, a ja nisam hteo o tome govoriti, jer to je bio kraj 1944. godine, kada je rezultat rata bio očigledan.

Znajući da jako oskudevaju u cigaretama, ponudio sam mu 10 cigareta, rekavši da mu to dajem kao čoveku, a ne kao komandiru straže. Dao sam mu i jednu malu čokoladu da pošalje deci. On je sa velikom zahvalnošću primno. Na kraju, zamolio sam ga neka skrene pažnju stražarima, da ja, kao stariji čovek (imao sam tada 52 godine), moram češće da idem u WC i da se oni odazovu kad ja lupim na vrata. I zaista, od tada su stražari bili vrlo ljubazni prema meni. I njih sam uvek častio cigaretama.

Komandir straže je još dva puta dolazio u obilazak zatvorenika i oba puta smo razgovarali o situaciji.

Tako ja izdržim pet dana zatvora. Po povratku u logor, sobne kolege dočekale su zvanično moj povratak u baraku.

*
*   *
*

Kao zarobljenik u Nemačkoj proveo sam vreme od 3.maja 1941. godine do 30 aprila 1945. godine, kada sam sa mojom grupom zarobljenika oslobođen od Engleza u logoru Sandbostel. Kao što se vidi, zarobljenički, život robovanja, trajao je pune četiri godine. To je bilo vreme maltretiranja, omalovažavanja od strane Nemaca. Tu je najviše došla do izražaja "nemačka nadčovečanska superiornost". Mnogobrojni pretresi po barakama, kao i pri transportovanju iz logora, uvećavali su već postojeću duševnu depresiju. A o zlostavljanju prilikom transporta iz logora u logor, da i ne govorim.

Kad sa nama tako postupaju koji smo donekle zaštićeni Ženevskom konvencijom, šta li je tek sa sovjetskim zarobljenicima. Njih je njihov generalisimus Staljin potpuno ostavio na milost i nemilost svome "bivšem savezniku" Hitleru.

Posle provedene četiri godine robovanja, video sam šta je sloboda. Stoga nije nikakvo čudo što je naš narod govorio: "Bolje grob, nego rob".

Prvi svetski rat proveo sam u prvoj borbenoj liniji, neposredno pred kuršumom, gde je smrt pretila svakog momenta, ali sam duševno bio uvek miran i spokojan. Međutim, u zarobljeništvu sam stalno osećao neku depresiju.

Dakle, duševni bolovi su teži od svih telesnih bolova i muka. Sve se lakše podnosi kad je čovek duševno miran, pa čak i glad.

*
*   *   *

U drugoj polovini decembra 1944. godine, načuli smo da će neku grupu zarobljenika prebaciti u drugi logor. I zaista, jedna je grupa otišla oko 20. decembra. Ali se govorilo da će još jedna grupa otići.

Trinaestog januara 1945. godine, posle "apela", naređeno je da se cela moja baraka broj 31 spremi za put. Tada je nastalo spremanje za put I besomučno pretresanje, posle čega smo spakovani u furgone i krenuli, ne znajući kuda.

11. Period 13. - 30. jaiuara 1945. Zarobljevištvo u Hamerštajnu

Petnaestog januara izjutra stigli smo u jedan veliki logor sa čitavim blokovima. To se mesto zvalo Hamerštajn. Tamo smo zatekli neke naše zarobljenike. Bila je velika zima sa temperaturom od dvadeset stepeni ispod nule. Sneg visine preko jednog metra. Kako je to mesto bilo vetrovito, vetar je nanosio sneg mestimično i visine preko dva., pa i više metara.

I ovde se ispoljila politička borba istočnog i zapadnog fronta radi pridobijanja što više pristalica za svoje frontove. Ali nije bila tako žučna kao u Osnabriku. Nije ni bilo tako borbenih ličnosti u frontovima koji bi, svojim pričama, davili nedužne ljude. Pored toga, osećala se i blizina sovjetske armije, pa smo se nadali skorom oslobođenju. Počeli smo se pripremati za doček oslobodioca.

Nemci su primetili naše veselo raspoloženje u vezi sa napredovanjem sovjetske armije, pa su preduzimali neke mere predostrožnosti prema nama. Ali te mere nisu bile tako efikasne, jer su i oni uvideli da je rat za njih izgubljen. Mnogo su se plašili sovjetskin trupa.

Tako smo januarske dane i pored velike hladnoće i drugih zarobljeničkih muka, veselo provodili u ovom logoru, očekujući skoro oslobođenje. Ali se ovo raspoloženje počelo pretvarati u neraspoloženje. Čulo se da će nas transportovati iz ovog logora na zapad. Tada smo počeli razmišljati, kako da ostanemo ovde i dočekamo Ruse.

Mi stariji, počeli smo se javljati lekaru kao iznemogli, da nemožemo putovati i tražimo neka nas upute u ambulantske i bolesničke barake. Mlađi se dogovaraju, treba li se posakrivati po barakama i tako ostati. To su Nemci osetili. Na nekoliko dana pred polazak, nisu lekari hteli uopšte da primaju i pregledaju bolesne zarobljenike. Imalo ih je zaista bolesnih, ali nije ništa pomagalo. To je bio znak da se nešto sprema. I zaista, 30. januara 1945. godine, naređene su pripreme za pokret. Pošto će kretanje biti pešačko, to svako da ponese koliko može da nosi.

U toku zarobljeničtva vrlo često smo prebacivani iz logora u logor, ali je to vršeno prevoznim sredstvima. Ovo je prvo pešačko transportovanje. Dakle, vidi se, Nemcima je zagustilo.

12. Period 30. januar - 25.mart 1945 - pešačenje od Hamerštajna do Sandbostela

Svaki je natovarao na leđa više nego što može da nosi. Tu je, na prvom mestu, rublje i ćebad. Rublje, radi presvlačenja, usput, ili oblačenja jednog preko drugog, zbog jake zime, a ćebad za spavanje. Zatim, nešto hrane što smo dobili od Nemaca za dva dana. To nije bilo bog zna šta. Nešto malo hleba, po 200 grama dnevno, nekoliko barenih krompira i to više natrulih nego zdravih i, beskonačno mala količina margarina. Pored toga, imali smo kao rezervu, neke prehrambene i druge artikle, koje smo dobijali u paketima od Međunarodnog crvenog krsta i od naših porodica iz Srbije. To smo čuvali za ovakve slučajeve, jer smo znali da će, pri kraju rata, biti onemogućeno dobijanje paketa zbog prekinutih veza: Već od decembra meseca 1944. godine ne dobijamo pakete. Da bi smo poneli još neke stvari neka nam se nađu na putu, kao što su: džezvice za kuvanje čaja i kafe, čaše i šolje za čaj i kafu, organizovali smo se po grupama, tako je svaki iz grupe nosio po nešto od toga. Dakle, prava drugarska organizacija, bez obzira na činove.

Povrh svega ovoga, ja sam nosio i svoje muzičke instrumente: dve blokflaute i gitaru. Međutim, u toku daljeg pešačenja, morao sam gitaru da likvidiram, ali sam blok flautu sačuvao i doneo u Beograd. Pri zastancima često sam svirao u blokflautu, kako bi razgalio naše ljude i prkosio Nemicima.

*
*   *

Još prvog dana, odnosno prve noći pešačenja, putovali smo do dva sata posle ponoći. Prenočili smo u jednoj daščari i, sutradan produžili pešačenje. Daščare su građevine od dasaka i pokrivene crepom. U njima su smeštene žitarice koje se preko zime vršu. To su njihove Scheunen = žitarice.

Nemci su imali sva sredstva za seljačka domaćinstva. Tako su imali i vršaće mašine koje su im stajale u daščarama za žitarice i koje su oni koristili u najpovoljnijem momentu za vršidbu.

Tako smo pešačili kroz Nemačku i sledećih dana. Usput za hranu dobijali smo krompir. Kako je u Nemačkoj krompir glavna krana, to smo nailazili na trapove krompira iz kojih su Nemci nas snadbevali. Dešavalo se da se i naši ljudi, naročito mladi, iskradu noću i pronađu ove trapove krompira. Vrlo često i Nemački stražari se izgube, jer ne mogu da stražare napolju, zbog hladnoće. Temperatura uvek ispod nule. Sneg veje i stalno bije u oči. Možda bi nas ostavljali da provedemo noć pod snegom, ali nisu, verovatno i zbog svojih stražara. To su bili stariji ljudi, koji su već počeli da uviđaju situaciju, pa su postali ravnodušni prema nama.

Noći smo provodili i po raznim štalama za stoku. Najtoplije je bilo u štalama za goveda. One su, najčešće bile pune slame i sena, što smo mi koristili za spavanje. Gde se smelo i moglo, ložili smo vatre.

U toku noći i sami nemački stražari, sklanjali su se od zime, tako se moglo izaći napolje. Jedne noći, nas nekoliko smo izašli iz prenoćišta i pokušali da uđemo u seoske nemačke kuće, da tu ostanemo i sačekamo Ruse. Nemci su bili vrlo uplašeni i nisu smeli da nas prime. Pored toga, specijalna grupa nemačkih vojnika krstarila je po selu i terala zaostale zarobljenike. Ko se protivio, bio je odmah streljan. Tako nismo imali sreće da nas Rusi u toku februara i marta 1945. godine, za vreme pešačenja od Hamerštajna do Sandbostela, oslobode ropstva.

*
*   *   *

Nikako nam nije bilo jasno zašto su nas Nemci po svaku cenu terali na zapad ispred Rusa. Mogli su nas bar ostaviti da sačekamo Ruse a sebe osloboditi nepotrebnog tereta. Izgleda verovali su da će se zapadne sile, pri kraju rata, okrenuti protiv Sovjetskog Saveza. U tom slučaju, mi Srbi, budući oslobođeni, okrenuli bi smo se zajedno sa Rusima protiv Nemaca i ostalih zapadnih sila. Srbi su im, od pamtiveka bili kost u grlu, kao jedna prepreka njihovom prodiranju na istok (Drang nach Osten). Kako je, nadiranjem Rusa, suvozemni put na zapad bio presečen, to su nas lađom preko Baltičkog mora prebacili dalje na zapad. Očekivali smo da će nas tada potopiti u more, ali to nisu učinili. Svakako su računali na neku kombinaciju sa nama posle rata. Ali im se sve to izjalovilo.

Za vreme našeg pešačenja od Hamerštajna do Sandbostela, putevi su bili mnogo zakrčeni. Pored kolona zarobljenika raznih nacija, naročito Poljaka i Rusa, kretale su se čitave kolone nemačkih izbeglica. Tih izbeglica bilo je dve vrste. Jedni su bili iz Poljske i iz Rusije, a drugi iz Nemačke.

*
*   *   *

Prilikom nadiranja 1941. godine kroz Poljsku i Rusiju, Nemci su mnoga sela i varoši raseljavali. Muškarce, koji se nisu povukli sa ruskom vojskom, ubijali su, a žene i decu terali u nemačke logore. Ko nije mogao pešačiti bio je likvidiran. Dakle, odmah je Hitler počeo sa ostvarivanjem svog ratnog cilja - istrebljivanje slovenske rase.

Još 1941. godine, video sam čitave kolone poljskih i ruskih žena kako Nemci teraju u svoje logore. Bilo je slučajeva, gde dete od dve godine ide pored majke, a ona u naručuju nosi bebu. Zima u najvećem jeku. Tu se pokazala prava "Nemačka civilizacija i superiornost nadčovečanske rase" koja treba da vlada svetom. Dakle, gore su postupali nego nekada Varvari i Turci.

Na raseljena mesta u Poljskoj i Rusiji, Nemci su naselili svoje ljude i ti ljudi se sada povlače u Nemačku. To su čitave kolone konjskih kola puna dece, staraca i starica, a oni što mogu da pešače idu,

snuždeni, pored kola. Zatim, mnogo nemačkog stanovništva iz same Nemačke, krenulo je u izbeglištvo, bojeći se ruskih trupa.

Dakle, doživeo sam da vidim i Nemce u izbeglištvo. Znao sam da je taj život težak, jer sam to gledao 1914. i 1915. godine, kada je naš srpski narod, ni kriv ni dužan, bežao ispred nemačke najezde. Sada je i nemački narod to doživeo. Za to su oni sami krivi, jer su oni i izazvali rat. Gledajući ove izbeglice, donekle mi ih je bilo žao, jer svakako, oni nisu glavni krivci za ovo sve što se dešava, ali sam pomislio, pravo je da i nemački narod oseti šta su ratovi, pa da ubuduće utiče na svoje vlastodršce da ne guraju svoj narod u ratove koji nisu nikada rešavali međunarodne odnose. Verujem da će i svi budući ratovi samo pogoršavati, a nikako poboljšati trivijalne međunarodne odnose,

*
*   *

Za vreme ovog pešačenja, videli smo kako su Nemci, na pogodnim mestima za borbu, duž celog ovog puta, napravili odbrambene linije. Ovo je veoma nelagodno delovalo na nemačko stanovništvo koje je inače bilo jako zaplašeno od ruskih trupa. Na ovako nešto nisu se navikli, a još manje su to očekivali. Oni nisu mogli zamisliti da mogu strane trupe ući u njihovu zemlju.

Prolazeći kroz nemačka sela, primetili smo, u njima mnogo poljskih i ruskih žena. One su se raspitivale koja je to zarobljenička vojska. Kad smo ih- pitali šta će ovde, one su odgovorile da su na radovima po nemačkim kućama. U prolazu su nam davale i po nešto za jelo. Za uzvrat, mi smo im davali čokolade, šećer, kafu i drugo što se našlo kod nas, spremljeno za razmenu za hleb. Naročito su se interesovale za peraći sapun. To je bio vrlo važan artikal za nemačko domaćinstvo. Mi smo znali, pa smo ga čuvali za kritične dane. Sreća je što smo ga uvek dobijali u paketima Međunarodnog crvenog krsta.

Kad smo saznali da, gotovo u svakoj nemačkoj kući, naročito seljačkoj ima poljskih i ruskih žena na radu, pokušali smo da dodemo u bliži dodir sa njima. To smo uspevali noću na prenočištima po selima. Kad je najveća zima i vejavica, noću, nemački stražari nisu bili tako predostrožni, pa se moglo izaći iz prenočišta i otići u obližnju seosku kuću. To smo više puta činili i uvek najmanje bar po dvojica.

*
*   *

Jedne noći izađemo nas dvojica iz prenočišta sa namerom da uđemo u neku nemačku kuću i potražimo nešto za jelo. Naročito smo oskudevali u hlebu, jer su nam uvek davali samo kromiir i to više nekuvan nego kuvan. Nisu imali vremena za kuvanje, već direktno izvađen iz trapa, delili. Gotovo u svim seoskim kućama gori osvetljenje. Sela su bila elektrificirana.

Zakucamo na vrata prve kuće. Kroz rupu od vrata proviri jedna žena. Ja je vrlo ljubazno zamolim da nam da nešto za jelo: Naročito malo hleba i pokažem joj fine sapune za umivanje. Istovremeno, joj

objasnim, mi smo jugoslovenski zarobljenici koje Nemci sprovode na zapad. Njihovi stražari su nas pustili da kupimo nešto za jelo i sutra idemo dalje. Posle jednog minuta, otvoriše se vrata i mi uđemo unutra. Pustiše nas u sobu. Tu vidimo još dve žene, jedna mlađa i jedna postarija, dva deteta između pet i deset godina i jednog starca, bar po izgledu. Svi su bili jako uplašeni. Ali se malo primiriše, kad su videli da nismo sovjetski vojnici. Mnogo su ih zaplašili njihovi vojnici koji su bili u Rusiji za vreme nadiranja. Sigurno su znali, kakva su nedela činili tada ruskom narodu, pa su pretpostavljali osvetu.

U kući je sve bilo poremećeno. Svi se spremaju u bežaniju na zapad. Ostaju samo starac i baba. Mi smo ih uverili kako je nepotrebno bežati. Vojska samo prođe ne dirajući mirno stanovništvo. Malo smo se zadržali u razgovoru sa njima i tešili ih, ali to nije pomoglo.

Iz razgovora smo saznali da je treća žena, koja nam je otvorila vrata, Poljakinja. Kako je ona znala ruski, to smo je pitali otkuda ovde? Pričala nam je kako su Nemci poljska sela raseljavali. Decu, iznemogle žene i starce oterali su u logor, a sve žene sposobne za rad, rasporedili po nemačkim seoskim domaćinstvima za fizičke poslove. Sposobni muškarci su bili u vojsci, ili u zarobljeništvu. Da nije bilo ove Poljakinje, ne bi nam Nemci lako otvorili vrata.

U razgovoru smo se duže zadržali, pa smo se malo i ogrejali. Već mesec dana kako pešačimo a vrlo retko dolazimo do vatre da se ogrejemo. Na kraju smo im dali dva fina sapuna za umivanje i jednu čokoladu za decu, a zauzvrat dobili prilično hleba, istina ražanog, jer kod njih pšenica teško uspeva; zatim svinjskog mesa i čvaraka. Tako se nas dvojica snabdemo te noći kranom za nekoliko dana.

*

* *

Tekli su dani i noći za vreme našeg putovanja od Hamerštajna do Sandbostela. Sve što može da se kreće, napušta svoje domove i ide na zapad. Tu su konjske zaprege sa kolima punim svakojakih stvari i malom decom. A pešačka kolona izbeglica, sa prtljagom na leđima, zakrčivala je puteve. Strah od sovjetske armije je bio tako veliki da su bezglavo bežali na zapad. Mislim da su čitave oblasti u Istočnoj Nemačkoj, tada ostale puste.

Sve je to otežalo naše kretanje i snadbevanje hranom. Bilo je više dana, kada se ništa nije dobijalo za jelo. Jednog dana, pri prolazu pored jedne bašte sa kupusom, uleteli smo u baštu i čupali korenje od kupusa i jeli. Kupus je bio već posečen i odnesen.

I pored svega Nemci su nas uporno sprovodili na zapad.

Tako smo posle dva meseca putovanja po najvećoj zimi i neopisivo teškim okolnostima stigli u logor Sandbostel 25. marta 1945. godine.

*

* *

Dvomesечно zarobljeničko pešačenje od Hamerštajna do Sandbostela podsetilo me, donekle, na pešačenje kroz Albaniju za vreme Prvog svetskog rata, 1915. i 1916. godine. Razlika je u tome što smo ovde pešačili po asfaltnim putevima i nismo napadani od nemačkih pljačkaških bandi. Ali smo sprovedeni kao robovi: gladni, maltretirani i ponižavani od nemačkih stražara. Međutim, kroz Albaniju smo pešačili gladni, goli, bos i preko baruština i močvara i iznenada napadani od albanskih pljačkaških bandi. Pored toga i naši "drugi saveznici" Italijani su nas popreko gledali. Ali smo bili slobodni vojnici sa puškom u ruci.

Upoređujući ova dva pešačenja, mogla bi se ona i ovako okarakterisati:

Pešačenje kroz Albaniju 1915. i 1916. godine predstavljalo je:

"Golgotu srpske vojske i srpskih izbeglica broj 1".

Pešačenje kroz Nemačku 1945. godine predstavljalo je:

"Golgotu srpskih zarobljenika broj 2".

Sudbina je htela da u svom životu prođem kroz najteže situacije. Nadam se, neću imati (ne)sreću da doživim i "*Golgotu broj 3*"¹³.

13. period 25. mart -10. maj 1945. Zarobljeništvo u Sandbostelu i oslobođenje

Dolaskom uveče u ovaj logor, odmah smo razmešteni po barakama. Ovo je prvi put da nije vršen pretres pojedinaca pri ulasku u nov logor. Dakle, već se počela ispoljavati njihova slabost.

Posle nekoliko dana boravka u ovom logoru, videli smo da je to jedan ogroman logor sa velikim brojem blokova, razdvojenih bodljikavim žicama. Svaki blok imao je više drvenih baraka. U svakom od njih, bila je po jedna nacija zarobljenika. Tako je ovaj logor predstavljao stecište zarobljenika svih država koje ratuju sa Nemačkom. To smo videli, kad smo bili oslobođeni. Pored zarobljeničkih logora bio je i jedan koncentracioni logor. U njemu su bili ljudi svih mogućih nacija, obuhvatajući i same Nemce. Tako je naš blok bio opkoljen logorskim blokovima raznih nacija.

Šetajući iz logora u logor za vreme zarobljeništva dobio sam utisak da Nemačka ima više ovakvih logora nego varoši. Hitler je, za vreme svoje vladavine, rešavao stambeno pitanje u Nemačkoj, zidajući

---

¹³ Tadija Pejovic nije doživio "*Golgotu broj 3*" ali se ona dogodila neposredno posle njegove smrti. Srpski narod je proteran iz Srpske Krajine 1994.. Video sam kolonu tih izbeglica na prevoju čačansko puta zvanog Bućin Grob. To je raskrsnica gde se odvaja put preko Rudnik planine za Topolu i Aranđelovac.

Vlaka broja 100 je vukla prikolice pune ljudi i nešto stvari na brzini spakovne ispred najezde velike hrvatske ofanzive nazvane "Oluja." Policija je sprečila te ljude da udju u Beograd plaseći se nereda. Neznajući gde će nekoliko dana su proveli na Rudnickom prevjuju a potom su rasuti po Srbiji. Mislim da je Tadija najveća sreća da nije doživio to da vidi. Shvatio bi da njegovih devet godina ratovanja i četiri godine provedene u nemačkom zarobljeništvu su uzalud stračene. Srpsko rukovodstvo i političari su upropastili ono što je srpska vojska izborila u Prvom svetskom ratu a Titovi političari su definitivno unistili Srbiju a srpski narod sabijen u mali deo Srbije i velikim delom rasut po svetu.

Politička neorganizovanost je unistila srpsku državu koja se i dalje raspada. (Komentar editora)

logore. To je, svakako, činio na osnovu zamisli o stvaranju "novog poretka u svetu" po svom receptu. Ali je otišao na onaj svet, zajedno sa svojim receptima. Nikada, nijedna nacija neće vladati svetom, a još manje jedan čovek, pa ma kako bile privlačne njegove ideje.

*
*   *

Kako su istočne i zapadne armije prodirale u Nemačku 1945. godine, to se njena slobodna zona sve više sužavala. Odstupajući ispred ovih armija, oni su istovremeno i zarobljenike i druge logoraše, terali sa sobom. Tako su se zarobljenici svih mogućih nacija iz raznih logora i logoraši raznih koncentracionih logora nagomilavali u pojedinim logorima slobodne zone. Jedan takav logor bio je Sandbostel. Vreme provedeno u ovom logoru od 25. marta pa do 30. aprila 1945. godine, kao dana oslobođenja, bilo je najstrašnije. Nemačke trupe se povlače na zapad. Komanda logora se priprema za napuštanje našeg logora, ostavljajući samo potreban broj stražara sa određenim oficijom za predaju logora zapadnim trupama. Snabdevanje hranom nikakvo. Po nekad dobijemo nekoliko kuvanih krompira, zahvaljući tome što su u blizini logora bili neki trapovi. Izgleda, Nemci su naročito pravili trapove za krompire u blizini logora radi ishrane ljudstva u njima. Preko bodljikavih žica, opštili smo sa zarobljenicima drugih nacija, pomogli jedni druge u ishrani i cigaretama. Najviše smo se obraćali Anglo - Amerikancima, jer su oni imali najveće zalihe u hrani. Izgleda, mnogo su bolje snabdevani paketima, a sigurno su imali i bolji tretman, jer se nisu u nemačkim žicama međusobno politički koškali kao mi.

U najtežoj situaciji bili su sovjetski zarobljenici koje je sam Staljin osudio na smrt, ne priznavajući Ženevsku konvenciju o statusu zarobljenika. Hitler je samo izvršavao Staljinovu presudu. Izvršavanje presude sastojalo se u izlaganju ovih zarobljenika, teškim telesnim i duševnim mukama, gladi i dugim postepenim izumiranjem. Možda je humanije bilo likvidirati ih po kratkom postupku odmah po zarobljavanju, nego ih kinjiti i mučiti kako bi, naposljetku, ipak poumirali.

Postojalo je nešto gore i od ovoga. Graničili smo se i sa jednim blokom logoraša. To su bili ljudi iz svih mogućih zemalja, dovedeni ovde iz nekog koncentracionog logora. Njih je sam Hitler osudio na smrt, ali putem najvećeg sadizma. Oni su izgledali kao izbezumljene aveti, koje se kreću po logoru i puštaju neke neartikulisane glasove. Govor su već izgubili. Ovi ljudi su sakupljeni u koncentracione logore radi likvidacije, ugušivanjem u gasnim komorama. Verovatno, nisu imali vremena da ih likvidiraju, pa su ih doveli u ovaj logor sa namerom da to urade kasnije. Ali, sticajem okolnosti, nisu uspjeli. I oni su sa nama oslobođeni.

Ovakvo stanje trajalo je sve do 20. aprila, kada se nemačka vojska povukla. Sa nama su ostali samo nemački stražari sa jednim oficijom radi predaje logora zapadnoj vojsci.

Međutim, Englezi koji su napadali sektor u kome se nalazio naš logor, nisu odmah došli. Tako smo se našli u vatrenoj zoni, između dva neprijatelja. Preko nas lete granate i sa jedne i sa druge strane, a pešadije, niotkuda. Engleske bombe stalno padaju oko logora i pozadi logora. Srećom u logor ne padaju.

Verovatno su znali da je ovo zarobljenički logor, pa ga nisu tukli. Sigurno su pretpostavljali da u logoru može biti i Engleza.. Inače, oni nisu baš tako sentimentalni prema drugim nacijama, pa makar bili njihovi saveznici.

Tako je bilo do 30. aprila ujutru, kada se pojavila engleska pešadija. Tada su nemački stražari razoružani, a stražarska mesta na ulazu u logor zauzeo je engleski vojnik. Za vreme ovog interregnuma, dobijali smo samo nekuvani krompir za hranu. Ali se i to izdržalo.

*
*   *   *

Dolaskom Engleza na vlast, mi i dalje ostajemo u logoru. Njihovi stražari ne dozvoljavaju nikom izlazak iz logora na kapiju. Hrana je ista, samo je sada bareni krompir. To je trajalo jedan dan. Sutradan su zarobljenici počeli da razvaljuju žice i da idu u obližnja sela tražeći nešto za jelo. To su isto činili i naši ljudi.

Tako su se vidale čitave kolone zarobljenika svih nacija, koje se kreću u obližnja sela da traže hranu. Engleski stražar stoji na kapiji i ne daje nikome da izađe iz logora. Što se tiče kolona koje izlaze kroz presečene žice, on za to i ne kaje. Dakle, pravi se Englez. Tako je bilo sve do 10. maja 1945. godine, do prebacivanja iz ovog logora u Borghorst. Zarobljenici su kroz otvore na žici slobodno izlazili iz logora, obilazili obližnja sela i vraćali se. Ali kroz kapiju pored stražara nema ni izlaska, ni ulaska. Hrana se malo poboljšala, nju su i dalje donosili nemački vojnici, ali sad kao engleski zarobljenici. No više nije ni postojao problem hrane, jer smo se snabdevali iz okolni nemačkih sela.

Još prvih dana po oslobođenju, otpočela je evakuacija zarobljenika pojedinih nacija iz ovog logora. Najpre su evakuisani Englezi i Amerikanci. Zatim zarobljenici ostalih zapadnih država. Ostali smo samo mi, južnjaci i sovjetski vojnici.

Primetio sam da su vojnici iz Engleske izbegavali dodir sa zarobljenicima ostalih nacija. Bojali su se raznih infekcija, jer su se počele pojavljivati razne infektivne bolesti, naročito kod nesretnih logoraša (ljudi iz koncentracionin logora). Istina je, ovaj logor je bio strašno zagađen. On je bio stecište zarobljenika i logoraša raznih nacija iz raznih logora, sabijeni ovde između dva fronta, bez ikakvih higijenskih uslova.

Tako smo ovde proveli do 10. maja 1945. godine, kad su nas Englezi kamionima prebacili u Borghorst.

14. period 10. maj - 28. avgust 1945.

Boravak u Borghorstu u slobodi

Došavši u Borghorst, smešteni smo u prostorije nekih praznih zgrada. Smeštaj je bio dosta dobar za one prilike. Hrana je bila sasvim dobra, jer smo se hranili u kuhinji koju su Englezi organizovali za svoje vojnike. Imali smo doručak, ručak i večeru. Naš je zadatak bio samo da odemo na obede u određeno vreme. Sve ostalo vreme mogli smo slobodno koristiti. Moglo se čak i vozom putovati po Nemačkoj, što sam ja korisito više puta sa nekim svojim prijateljima i poznicima. Naročito me interesovao život nemačkog naroda po selima. Primetio sam da su seljačka domaćinstva snabdevena agrotehničkom mehanizacijom za sve poljoprivredne radove. Zahvaljujući tome Nemačka je, i pored svoje surove klime, mogla sebe da ishranjuje. Narod je veoma radan i vredan. Ono što mi je naročito palo u oči, to je pokornost nemačkog naroda vlastima, ma kakve bile te vlasti, državne, opštinske, ili neke druge. Za njih su naredbe vlasti predstavljale svetinju koju treba poštovati bez komentara. Ovo koliko je dobro, toliko može biti i loše. Samo se tako može objasniti ono masovno klicanje Hitleru. Slično je bilo i za vreme carske vladavine Viljema. Naredbe nadležnih vlasti treba izvršavati, ali treba i analizirati jesu li realne ili ne, pa im skrenuti pažnju na to. Ne bih rekao da je to za Nemce važno.

*
*   *   *

Dolazeći u dodir sa Nemcima raznih profesija i kategorija: seljacima, radnicima, zanatlijama, službenicima i intelektualcima, primetio sam i, pored velike ljubaznosti, izbija iz njih, iako u velikoj diskreciji, "superiornost nemačke rase". Izgleda, ta je pojava kod njih starijeg datuma i da je, donekle, urođena. A za vreme Hitlera, samo je potencirana.

Nemačka rasa je najmnogoljudnija u centralnoj Evropi. Pred Prvi svetski rat bila je na vrhuncu svoje moći u kulturnom, ekonomskom i vojničkom pogledu. To je svakako i dalo povoda da pripíše sebi osobinu "natčovečanske rase", koja treba da vlada svetom. Da bi tu svoju moć proširila na Aziju i Afriku, ona je izazvala Prvi svetski rat. Stoga je gurnula Ausgro-Ugarsku u rat i bez njene naročite volje. Smatrala je kako je došao momenat da ovlada svetom.

Do početka Prvog svetskog rata, germanska rasa nije smatrala Srbiju kao ozbiljnog vojničkog protivnika. Srbija će se pokoriti, a srpski narod uništiti, kao "niža rasa" koja nije dostojna za život. Time se samo može objasniti vandalski postupak austrougarske vojske sa srpskim narodom za vreme Prvog svetskog rata. To se naročito ispoljilo prvih dana rata 1914. godine.

Ali, Nemačka se prevarila. Najveće iznenađenje doživela je od malene Srbije kao vojne sile.

"Nemačka superiornost" pritajila se samo između dva rata, da bi pod Hitlerom, dostigla svoj vrhunac. Ona je, za vreme Drugog svetskog rata, dovela nemačke vlastodršce do bezumlja, da počine najsvirepija

dela nad drugim nacijama. Ovi zločini nisu činjeni slučajno, već planski. Sumnjam da je istorija zabeležila, od postanka sveta, veće zločine od onih koje su nemački vlastodršci učinili nad drugim nacijama u Drugom svetskom ratu. Pored svojih vlastodržaca i sam nemački narod snosi veliku odgovornost za ova nedela.

*
*   *

Borghorst je bio sabirni logor za jugoslovenske zarobljenike u engleskoj zoni. Tu smo se nalazili sve do kraja avgusta 1945. godine, kada je počelo transportovanje po ešalonima u Jugoslaviju. Ranije nismo mogli biti prevezeni zbog razrušenog železničkog saobraćaja. Usled velikog bombardovanja od strane Engleza i Amerikanaca, gotovo dela Nemačka je bila pretvorena u ruševine. O ovome sam razgovarao sa više Nemaca raznih godišta. Svi oni bacaju sad krivicu na Hitlera. Na moje pitanje zašto su onako u masama klicali Hitleru, oni su samo slegali ramenima. Čudnovata je to nacija. Nisam se nikada nikome svetio. Moja je teorija bila, ako nekome ne možeš pomoći, nemoj mu odmagati. Ali sam pomislio, pravo je da ovako nešto doživi i nemački narod, jer je to sam i prouzrokovao. Valjda će, pošto doživi i nemački narod takvo stradanje, koliko - toliko uticati na svoje vlastodršce da ne izazivaju tako lako rat. Ne može ni jedna nacija proširivati svoj životni prostor na račun drugih, a još manje, vladati svetom. Kad to shvati onda će se drugačije ponašati.

*
*   *

Političko - partijska borba između istočnog i zapadnog fronta, koja je kod nas postojala u zarobljeničkim žicama i koja je, po mnšljenju većine, bila besmislena, sada se, umesto da prestane, pojačala, samo u drugom smnslu. Oba fronta su formirala svoje štabove za propagandu. Istina je, imali su ih i ranije, ali su se sada javno deklarirali.

Istočni front je razvio akciju za povratak u zemlju, što je, svaki zarobljenik želeo. Ljudi iz ovoga fronta govorili su kako se može slobodno ići u zemlju. Što se tiče nekih osveta i kazni, to u masi ne dolazi u obzir. Mogu samo pojedinci odgovarati koji su se naročito istakli kao protivnici istočnog fronta. Ali to će biti više simboličkog karaktera.

Oni su gledali da što, manje naroda ostane u izbeglištvu, jer su izbeglice iz jedne zemlje uvek predstavljale najveću opasnost za tu zemlju. Ali ovu pomirljivost nije bilo lako sprovesti. Ljudi iz jednog i drugog fronta nisu zaboravili one napade i pretnje jedni drugima, kao ni fizičke obračune, do kojih je dolazilo. Pored toga i jedan i drugi front je vodio evidenciju o ponašanju pojedinaca u logoru. A zna se kakve, mogu biti evidencije kada se vode sa političko - partijskog gledišta. Mnogi političari smatraju da

je ona ideologija dobra za narod koju oni zastupaju, a sve druge ideologije treba odbaciti kao rđave za narod.

*
*   *

Zapadni front je propagirao da se odloži povratak zarobljenika u zemlju, dok se ne srede političke prilike, pozivajući sa na Vladu u Londonu. Pojedinci su govorili kako zapadne sile neće da trpe postojeći politički sistem kod nas. Kakva naivnost! Kao da zapadne države nemaju svojih briga i nevolja, pogotovu kada se uzme u obzir stanje koje je tada nastupilo.

Pored svega ovoga, pronosile su se raznovrsne vesti o situaciji u zemlji. Govorilo se kako se nerado gledaju zarobljenici i ko zna da li će biti pušteni kućama. Kada su prve grupe zarobljenika oslobođene od sovjetske armije, prispele u zemlju, mnoge porodice su se raspitivale za svoje rođake. Međutim, pojedinci su se tako grubo ponašali prema ovim porodicama, optužujući njihove rođake da su se rđavo držali u zarobljeništvu, da su neprijatelji naroda i države i treba ih likvidirati. Sve je ovo nelagodno delovalo na zarobljenike i stvaralo tešku situaciju. Mnogima nije bilo lako odlučiti se na koju će stranu. Ako se ode u zemlju, može se dospeti u neki koncentracioni logor i, nikada ne videti porodicu. Ako se, pak ostane u inostranstvu, ko zna da li će se ikada vratiti kući.

Ako je čovek, povratkom u zemlju, slobodan, može se desiti da kasnije dođu na vlast pristalice zapadnog fronta koji će ga, ako ne izbegne iz zemlje, staviti možda u neki koncentracioni logor. Kao što se vidi, svaka odluka je bila teška. To je naročito važno za ljude koji nisu bili svesni da treba ići u svoju zemlju i svoj narod, bez obzira na politički sistem u njoj. Ako se vidi da u zemlji nije nešto dobro, onda se legalno boriti za poboljšanje.

Ali s obzirom na ranije pretnje jednih drugima, likvidacijom, odmah po prelasku granice u našu zemlju, nije se bilo lako odlučiti.

*
*   *

Za vreme boravka u Borghorstu, mogli smo se slobodno kretati po celoj Nemačkoj, što smo i, koristili. Pored jugoslovenskih zarobljenika, u engleskoj zoni je bilo dosta i sovjetskih. Ja sam sa njima imao više susreta, kako sa pojedincima, tako i sa grupama. Mnogo me interesovalo predratno stanje u Sovjetskom Savezu. Isto tako sam se raspitivao kako su proveli život u zarobljeništvu.

U zarobljeništvu je bilo njih dve vrste. Jedni koji su stalno bili u logoru i prepatili najgore muke, a drugi koji su se stavili Nemcima na raspolaganje, ne mogavši da izdrže logorski život. Sovjetski zarobljenici tretirani su kao logoraši. To su bili oni koji su bili određeni za likvidaciju na najsvirepiji način. Iz ovoga se najbolje videla Staljinova humana ideologija za svoj narod.

Pri razgovoru sa sovjetskim zarobljenicima, oni su bili vrlo predostrožni, naročito kada su u grupi. Pojedinci su bili otvoreniji. Najteži njihov problem je bio povratak u zemlju. Znali su da ih je Staljin kao zarobljenike otpisao. Međutim, sada, kategorički zahteva da se svi vrate u zemlju. To je vrlo često objavljivano preko radija. Čak se i pretilo nemačkim stanovništvu koje bude krilo sovjetske zarobljenike. Ovaj Staljinov zahtev za povratak u zemlju, navodio ih je na pomisao, kako su pojedinci govorili, na odvođenje u neki koncentracioni logor u Sibiru, koji može biti gori od zarobljeničkog logora u Nemačkoj.

Ova situacija sa sovjetskim zarobljenicima dosta je uticala i na naše zarobljenike u vezi sa povratkom kući.

U Nemačkoj je bilo zarobljenika svih nacija koje su bile u ratu sa njom. Ali ni, kod jednog nije postojala međusobna političko - partijska podvojenost za vreme boravka u zarobljeničkim žicama. Oni su bili svesni da to ne vodi ničemu, već samo ponižavanju samih sebe i davanje mogućnosgi neprijatelju da ih još više ponižava i maltretira. Traženje krivca i uzroka propasti svojih zemalja ostavili su za povratak u zemlju.

Međusobne, političko - partijske razmirice, podredili su opštoj stvari svojih zemalja. Bili su složni i jedinstveni u odnosu na svoga neprijatelja. Stoga ih je neprijatelj drugačije i tretirao, omogućavajući im mnogo bolji život u ropstvu nego nama, jugoslovenskim zarobljenicima.

Istina je i to da u zemljama ovih zarobljenika nije bilo političko - partijskih frontova sa međusobnim obračunima, što je svakako uticalo na njihovo držanje u nemačkim žicama. Time su izbegli političke izbeglice. A zna se da političke izbeglice jedne zemlje predstavljaju veliku smetnju za konsolidaciju te zemlje. To su ove nacije izbegle, zahvaljujući razumnom držanju njihovih ljudi u nemačkim zarobljeničkim žicama.

*

* *

Ako se osvrnemo na ponašanje nas zaroljnika za sve vreme rata, moglo bi se reći da nije bilo na potrebnoj visini. Odmah po dolasku u logor, počeli smo okrivljavati jedan drugog za katastrofu naše zemlje. Svaki je mnslio kako on nije kriv, već neko drugi.

Novembra meseca 1941. godine pojavljuje se i famozna "Nirnberška deklaracija" o kojoj je već bilo reči. Ali u toku njenog potpisivanja ili nepotpisivanja, nisu se ispoljile nikakve političke grupacije. Odluke su bile lične i pojedinačne. Tada je stanje na ratnim frontovima bilo neodređeno. Nemci još prodiru u Sovjetski Savez. Kada smo se našli u Borghorsgu kao slobodni, situacija umesto da se stiša, pogoršavala se. Frontovi javno istupaju jedni protiv drugih. Čak se obraćaju i engleskim komandantima za pomoć i priznanje. I ovi komandanti nisu mogli lako da se snađu. Imali su različita gledišta. Naposletku su digli ruke, ostavljajući svakome slobodu, bilo da se vrati u zemlju, bilo da ostane u izbeglištvu. Dakle, i pred saveznicima smo sami sebe omalovažavali svojim držanjem.

Treba istaći da se najveći broj zarobljenika korektno držao u ropstvu, ne upuštajući se u političko - partijske razmirice pomenutih frontova, vratio se u svoju domovinu i prionuo na obnovu zemlje.

Može se postaviti pitanje, kakve su bile posledice ovakvog našeg stanja u ropstvu?

1) Dali smo neprijatelju mogućnost da nas ponižava i maltretira, ne koristeći ništa oslobodilačkoj borbi u zemlji.

2) Učinili smo da umesto povratka u zemlju svih nas i pristupanju obnovi zemlje, veliki broj ljudi, ni krivih ni dužnih, ostane u izbeglištvu.

Posledice ovih izbeglica osećaju se i danas i ko zna koliko će se još osećati i do čega sve mogu dovesti.

Naposletku, sa prvom grupom zarobljenika došao sam iz Borghorsta u Beograd 28. avgusta 1945. godine. sa ovim danom završava se drugo poglavlje mog života. Prvo poglavlje opisao sam u prvoj knjizi mojih uspomena.

**Sviranje "Društva suz" 1947.g.
Tadija Pejović sa strelicom, Jelanko Mihajlović sa knjigom
"Celomudrija ovoga sveta".**

PETA GLAVA

POVODOM 80 g. ŽIVOTA I RADA PROFESORA TADIJE PEJOVIĆA

**Matematički vesnik
10(25), Sv. 4, 1973.**

TADIJA PEJOVIĆ

Povodom 80 g. života i rada profesora Tadije Pejovića

U svom višedecenijskom naučnom i pedagoškom radu, profesor Tadija Pejović je ostavio značajne tragove. Naučni rezultati (vidi bibliografiju radova) profesora Pejovića su dobro poznati u današnjem matematičkom životu, ne samo domaćem već i stranom ,

Dobar deo naših matematičara, posredno ili neposredno ušao je u svet matematike pod naučnim i pedagoškim uticajem profesora Pejovića.

Svojim naučnim stvaralaštvom koje je obimno velikim brojem radova i njihovim korišćenjem od strane drugih autora domaćih i stranih, profesor T. Pejović umnogome je doprineo da se afirmiše beogradski krug matematičara.

Značajna je uloga profesora T. Pejovića kao pisca udžbenika. Brojne generacije studenata preko njegovih udžbenika ulazile su u svet matematičke analize. Ovi udžbenici aktuelni su i danas ne manje nego što su bili kada su napisani.

Plodna delatnost naučna i pedagoška nije prekinuta ni u ozbiljnijim godinama života u koje je zašao profesor T. Pejović, što najbolje svedoči njegova aktivnost na Univerzitetu u Prištini i Kragujevcu.

U ovom napisu donosimo bibliografiju radova profesora Pejovića kao i imena autora domaćih i stranih i njihove radove u kojima su koristili naučne rezultate profesora Pejovića.

BIBLIOGRAFIJA RADOVA

- [1] Novi slučajevi integrabilneta jedne važne diferencijalne jednačine. (Doktorska disertacija), Beograd, 1923, str. 21.
- [2] Sur les invariants d'une équation différentielle de premier ordre. L'Enseign. math. tome 23 (1923), 174-184.
- [3] O ivarijantama Rikatieve jednačine, Beograd, Glas Srpske kralj. akad. III (1924), 1-12.
- [4] O jednoj diferencijalnoj jednačini prvog reda. Beograd, Glas Srpske kralj. akad. 111 (1924), 70-74.
- [5] O Lagranžovoj adjugovanoj jednačini, Beograd, Glas Srpske kralj. akad. 116 (1925), 25-30.
- [6] Sur les semi-invariants des équations linéaires, Bull. Soc. Math. France, t. 53. (1925), 208-225.
- [7] Sur la formation de l'équation adjointe d'une équation différentielle linéaire, Comptes rendus, Paris, t. 53 (1925). 35-36.
- [8] Contribution à l'étude de l'équation de Riccati, Comptes rendus, Paris, t. 53 (1925), 38-40.
- [9] Sur une classe d'équations différentielles linéaires, Comptes rendus, Paris, t. 53 (1925), 43-45.
- [10] O nekim diferencijalnim jednačinama, Beograd, Glas Srpske kralj. akad. 127 (1927), 87-100.
- [11] Sur la valeur maxima d'un déterminant, Bull. Soc. Math. France t. 55 (1927), 218-221.
- [12] O determinantama Beskonačnog reda, Beograd, Glas Srpske kralj. akad. 130 (1928), 3-9.
- [13] O adjugovanoj jednačini jedne linearne parcijalne jednačine, Rad Jugoslav. akad. znan. i umjetn. 234 (1928), 202-211.

- [14] Sur les solutions asymptotiques d'un système d'équations différentielles linéaires, Bull. Soc. Sci. Cluj, t. 5 (1930), 380-387.
- [15] Sur les solutions asymptotiques des équations différentielles linéaires, Publ. math. Univ. Belgrade, s. 1 (1932), 12-54.
- [16] Sur la valeur des intégrales à l'infini des équations différentielles linéaires, Bull. Soc. Math. France t. 61 (1933), 85-94 pp.
- [17] Contribution à l'étude des solutions asymptotiques des équations différentielles linéaires, Publ. math. Univ. Belgrade, t. II (1933), 32-44.
- [18] Remarques sur les solutions asymptotiques des équations différentielles, Mathematica, Cluj, Vol. X (1925), 182-188.
- [19] Sur une propriété asymptotique à zéro des équations linéaires. Comptes rendus 2-ème Congrès Math. des pays slaves, Praha, 1934, 158-159.
- [20] Sur la valeur des intégrales à l'infini des équations linéaires homogènes. Bull. Sci. Math. Paris, t. 58 (1934), 1-7.
- [21] Sur la méthode des approximations successives d'équations différentielles, Publ. math. Univ. Belgrade, t. III (1934), 49-64.
- [22] Sur la solution asymptotique d'une équation différentielle de premier ordre, Publ. math. Univ. Belgrade, t. III (1934), 217-224.
- [23] Contribution à l'étude de la solution asymptotique d'une équation différentielle de premier ordre, Publ. math. Univ. Belgrade, t. IV (1935), 161-168.
- [24] Sur la forme de l'intégrale générale d'une équation différentielle de premier ordre, Publ. math. Univ. Belgrade, t. V (1936), 39-43.
- [25] Contribution à l'étude des intégrales à l'infini des équations différentielles linéaires, VII. Math. Phys. Bucarest, t. VII (1936-1937), 1-11.
- [26] Contribution à l'étude de la valeur maximum du module d'un déterminant, J. math. pure appl. Vol. jubilaire de J. Hadamard, Paris. (1937-1938), 349-353.
- [27] Sur la réduction d'un déterminant à la diagonale principale, Publ. math. Univ. Belgrade, t. VI-VII (1937-1938), 113-118.
- [28] Remarque sur un déterminant, Publ. math. Univ. Belgrade, t. VI-VII (1937-1938), 171-173.
- [29] Sur la valeur à l'infini des intégrales de certaines équations différentielles, Comptes rendus, Paris, t. 208, pg. 13 (1939), 960-962.
- [30] Sur la valeur à l'infini des intégrales de certaines équations différentielles, Paris, La Revue sci. Octobre (1946), 354-356.
- [31] L'existence de solution asymptotique de certaines équations différentielles, Publ. Inst. Math. Belgrade, t. 1 (1947), 88-92.
- [32] Sur l'intégration d'un système d'équations différentielles, Publ. Inst. Math. Belgrade, t. II. (1948), 176-189.

[33] O nekim asimptotskim rešenjima izvesnih diferencijalnih jednačina. Beograd, Glas Srpske akad. nauka, t. 96 (1946), 189-196.

[34] O jednom asimptotskom svojstvu izvesnih diferencijalnih jednačina, Beograd Glas Srpske akad. nauka, t. 96 (1948), 197-199.

[35] O transformacijama izvesnih diferencijalnih jednačina, Vesnik društva matem. i fiz. NRS I (1949), 41-44.

[36] O asimptotskim rešenjima diferencijalnih jednačina. Beograd, Prvi kongres mat. fiz. FNRI, Bled, 8-12, XI (1949), 1-35.

[37] Biološke diferencijalne jednačine, Vesnik društva mat. fiz. NRS, P (3-4) (1950), 9-25.

[38] Contribution à l'étude des équations biologiques, Vesnik društva mat. fiz. NRS, III (z-4) (1951), 3-10.

[39] Sur les solutions asymptotiques des équations différentielles, Editions speciales Soc. math. phys. R. P. de Serbie (Beograd), (1952), 1-50.

[40] Contribution à l'étude de la formule
$$\underbrace{\int_x^\infty dx \int_x^\infty dx \dots \int_x^\infty}_{n} f(x) dx = \frac{1}{(n-1)!} \int_x^\infty (t-x)^{n-1} f(t) dt.$$

Vesnik društva mat. fiz. NR Srbije (Beograd), IV (3-4) (1952), 7-10.

[41] O jednoj teoremi algebarskih diferencijalnih jednačina, Vesnik društva mat. fiz. NR Srbije (Beograd), VI (1-2) (1954), 74-79.

[42] Primena matematike u biologiji, Vesnik društva mat. fiz. NR Srbije (Beograd) VI (3-4), (1954), 199-208.

[43] Primena logističkih zakona na razvoj stanovništva u Srbiji i Jugoslaviji od 1884-1958, Vesnik društva mat. fiz. NR Srbije (Beograd), VII (3-4) (1955) 219-222.

[44] Sur quelques théorèmes élémentaires des intégrales généralisées, Comm. math. Univ. Sancti Pauli, Tokyo, t. V (1956), 77-80.

[45] Propriétés asymptotique d'un système d'équations différentielles, Vesnik društva mat. fiz. NR Srbije (Beograd), IX (3-4) (1957), 145-160.

[46] Quelques théorèmes élémentaires des intégrales généralisées et leurs applications, Boll. Unione math. Italiana, (3) vol. 15 (1960), 1-9.

[47] Istorijski razvoj ispitivanja asimptotskih rešenja diferencijalnih jednačina, Vesnik društva mat. fiz. NR Srbije (Beograd), XIV (1962), 81-92.

[48] Existence des asymptotiques d'un système d'équations différentielles, Funcionalaj Ekvacioj, vol. 9 (1966), 17-21.

[49] Existence et quelques propriétés asymptotiques des équations différentiels ordinaires, Éditions spéciales de l'Institut Mat. de Beograd, t. 7 (1969), 6-57.

[50] Diferencijalni i integralni račun sa primenama u geometriji, Beograd, 1928-1946.

[51] Diferencijalne jednačine I i II-obične dif^orencijalne jednačine, Beograd, 1951.

- [52] Matematička analiza I, II, III, IV, V, Beograd, 1955-1957.
- [53] Diferencijalne jednačine-Egzistencija rešenja, Beograd, 1958.
- [54] Rasprave i članci iz nauke i filozofije Koste Stojanovića, Beograd, Misao god. VI, sveska 99, februar 1924.
- [55] Matematička spektri Mihaila Petrovića, Beograd, Književni glasnik, novembar 1928.
- [56] Fenomenološko preslikavanje Mahaila Petrovića, Beograd, Književni glasnik septembar 1933.
- [57] Udeo Sovjetskog Saveza u razvoju matematike, Beograd, Nauka i Tehnika, februar 1946.
- [58] Nastavnik matematike, Beograd, Nauka i tehnika, aprila 1946.
- [59] Mihaila Petrović i njegovo delo, Beograd, Nauka i tehnika, juni 1946.
- [60] Milutin Milanković, Vesnik društva mat. fiz. NR Srbije (Beograd), H (1959).
- [61] Stručni ispit za zvanje profesora srednje škole, Publ. Saveznog zavoda za proučavanje školskih i prosvetnih pitanja. Beograd, septembar, 1961.
- [62] N. N. Saltikov, Vesnik društva mat. fiz. N. R. Srbije, XIII (1961).
- [63] Dr Dragoljub Marković, Matematički vesnik 2 (17), sv. 1 (1965).
- [64] Michel Petrovitch. Publ. Inst. Math. (Beograd), t. 8 (22) (1968).
- [65] Lik Mahaila Petrovića, Spomenica proslave 100-godišnjice rođenja Mahaila Petrovića, Beograd, 1968.

Citirani radovi T. Pejovića

1934 g.

Hukuhara, Masuo, Sur les points singuliers des équations différentielle linéaires; domaine réel, J. Fac Sci Hokkaido Imper. Univ. Sci. I. Mathematics, Vo1. II № 1-2, (1934), pp. 17, 76, 83. Citira rad br. 15.

1935 g.

Fajet, Joseph, Sur l'équation différentielle $\frac{dy}{dx} = a_0 + a_1y + a_2y^2 + a_3y^3$, Rev. Mat. Hispan. Amer. № 6 (1935), 145. Citira radove 6 i 3.

Letke, N., Bemerkungen zur Integration der Differentialgleichung $\left(\frac{dY}{dx}\right) + Y^2 = g(x)^2$, Publ. Math. Univ. Belgrade Tome IV (1035) 201-212. Citira rad br. 1.

Mitrović, Dragoslav, istraživanja o jednoj važnoj diferencijalnoj jednačini prvog reda, Doktorska teza. Beograd, 1935. Citira rad br. 1.

1936 g.

Fauet, Joseph, Sur les équations différentielles lineaires et homogenes transformables en équations à coefficients constants par un changement de variable indépendante: $\frac{d\xi}{dx} = u(x)$ Revista Mat. Hispano-American num. 3 (1936), 49. Citira rad br. 6.

Pastor, Rey J., Sobre un tipo de ecuaciones diferenciales lineales, Revista Mat. Hisp.-Amer. num. 3 (1936), 71. Citira rad br. 6.

1937 g.

Fauet, Joseph, Invariants de quelques équations différentielles et la réduction de celles-ci à des équations a coefficients constants. Thèse de doctorat, Paris, 1937. Citira radove 1 i 6.

1939 g.

Bruwier, L., Sur le maximum di toti le d'un determinant. Bull. soc. Roy. Sci. Liège, № 2 (1939), 101. Citira rad br. 26

Chazy, J., Sur la valeur à l'infini des solution de certaines équations différentielles, C. R. Acad. Sci. Paris, t. 208 (1939), 1446. Citira rad br. 29.

1940 g.

Karapandjitch, G., Condition d'integrabilite de l'équation de Riccati. Acad. Roy. Belg. Tote XXVI (1940), 308. Citira rad br. 8.

1942 g.

Kamke, E., Differentialgleichungen. Lösungsmethoden und Lösungen, Akad. Verlag Becker und Erler, Leipzig, 1942. Citira radove 16, 2 i 24.

1947 g.

Petrovitch, Michel, Addition ai mémoire sur les équations différentielles algébriques, Publ. Inst. Math. (Beograd) tome 1 (1947), 1-4. Citira rad br. 29.

1954 g.

Рапопорт, И. М., О некоторых асимптотических методах в теории дифференциальных уравнений. Киев 1954. Citira rad br. 15

Tatatkiewicz, K., Proprietes asymptotiques des systèmes d'équations différentielles ordinaires presque linéaires, Ann. Univ. Mariae Curie-Skladowska Lublin, Vo1. VII (1954), 25. Citira rad 16 i 15.

Tatarkiewicz, K., Quelques exemples de l'allure asymptotique des solutions d'equations différentielles, App. Univ. Marfae Curie-Skladowska, Vo1. VIII (1954) 105-133. Citira radove 16 i 36.

1958 g.

Karapandžić, Đorđe, Primena transformacija dodira na integraciju diferencijalnih jednačina, Tega, posebno izdanje Glasnik Šumarskog fakulteta Beograd 1958. Citira rad br. 8.

Rakić, Ostoja, Asimptotske osobine jednog sistema diferencijalnih jednačina, Vesnik društva Mat. Fiz. NR Srbije H (1958), 105-114. Citita rad br. 29.

1960 g.

Kluczny, S., On the characteristic exponents of the solutions of a system of ordinaty differential equations, Ann. Polon. Math. Vo1. VIII (1960), 215-239. Citita rad br. 16.

Mitrinović, D. S., Prilozi za biografiju Mihaila Petrovića, (6. maj 1968-8 jun 1943), Vesnik dr. Mat. Fiz. NR Srbije XII (1960), 143-175. Citira rad br. 59.

1961 g.

Bertolino, Milorad, Théorèmes sur le comportement asymptotique des solutions de certaines équations différentielles, Vesnik društva Mat. Fiz. NR Srbije XIII (1961), 23-34 pp. Citira rad br 46.

Bertolino, Milorad, Jedna primena diferencijalnih nejednakosti, 37-45. Izabrana poglavlja iz matematike. I. Matem. biblioteka 22. Beograd 1962 g. Citira: „U radovima. T. Pejovića citira se jednačina $y' = \varphi(x)y + f(x) + \psi(x,y)$.”

1963 g.

Cesari, Lamberto, Asymptotic Behavior and Stability Problems in Ordinary Differential Equations. Springer-Verlag, Berlin, 1963. Citira radove 19, 30, 31, 36 i 39.

Bajević, Stevan Pregled metoda ga približnu integraciju običnih diferencijalnih jednačina, Zbornik Fil. fak. Priština I (1963), 265-321. Citira rad br. 53.

Bertolino, Milorad, Egzistencija asimptotsih rešenja jedne klase diferencijalnih jednačina, Vesnik društva Mat. Fiz. Stbije XV (1-4) (1963), 79-124. Citira radove 53, 39, 44 i 46

1964 g.

Bertolino, M., Matematika II. Zavod za izd. udžb. SR Srbije, Beograd, 1964. Citira radove 52, 51 i 53.

Mamuzić, Z. P., Đerasimović, B.P., Vučković, V., Osnovi matematičke analize za studente tehničkog fakulteta. Naučna knjiga, Beograd. Citira rad br. 52.

1966 g.

Еругин, А. Н., Об экстремалях. дифф. уран, Том II (1966), 1027-1030. Citira rad br. 45.

Fempl, Stanimir, Über eine Brachistochrone, Publ. Fac. d'Electrotechn. Univ. Belgrade № 178 (1966), 23-28. Citira rad br. 53.

1967 g.

Беркович, Л. М., Метод факторизации дифференциальных операторов и его применение к решению обыкновенных линейных дифференциальных уравнений с переменными коэффициентами, Автореферат диссертации. Уралский гос. Ун-т им. А. М. Горького, Свердловск 1967. Citira rad br. 6.

Беркович, Л. М., О факторизации обыкновенных линейных дифференциальных операторов преобразуемых в операторы с постоянными коэффициентами, II, Изв. высш. учебн. завед. Математика Но 12 (1967), 3-14. Citira rad br. 6.

Матвеев, М. Н., Методы интегрирования обыкновенных дифференциальных уравнений, Москва, 1967. Citira rad br. 6.

Матвеев, М. Н., Сборник задач и упражнений по обыкновенным дифференциальным уравнений, Высшая школа, Минск, 1967.

Na strani 163 autor pominje; N. P. Erugina i T. Pejovića koji su rešili jednačinu;
$$y^{(n)} + p_1(x)y^{(n-1)} + \dots + p_{n-1}(x)y' + p_n(x)y = 0.$$

Bertolino, Milorad, Inégalités différentielles et l'analyse qualitative d'equations différentielles, Bull. Soc. Math. Phys. RS. Macédoine Tome XVIII (1967), 17-29. Citira radove 53, 59, 44, 46 i 1.

Karapandjich, G., Remarques sur deux conditions d'integrabilité de l'equation de Riccati Matematički vesnik 4 (19) (1967), 3-6. Citira rad br. 8.

Pantić, Živadin, Rešavanja linearnih diferencijalnih jednačina sa promenljivim koeficijentima pomoću Laplace-ove transformacije, Zbornik Univ. Niš. Tehnički fak. 1967-1968, 3-7. Citira rad br. 53.

Pantić, Živadin, O jednoj linearnoj diferencijalnoj jednačini n-tog reda sa promenljivim koeficijentima, Ibid, 9-12 pp. Citira rad br. 53.

Pantić, Živadin, O jednom sistemu linearnih diferencijalnih jednačina. Ibid, 13-16. Citira rad br. 53.

Pantić, Živadin, O jednoj klasi linearnih diferencijalnih jednačina n-tog reda. Ibid, 17-22 pp. Citira rad br. 53.

1968 g.

Беркович, Л. М., Розов, Н. Х., Ейшинский, А. М., О самосопряженных и приводимых линейных дифференциальных уравнений второго порядка интегрируемых в конечном виде, Публикације Електротехничког факултета, Унив. Београд Но 231 (1968), 61-87. Citira radove 6 i 53.

Bertolino, M., Zone d'influence qualitative de certaines fonctions, Mat. Vesnik (N. S) 5 (20) (1968), 189-194. Citira rad br. 1.

Bertolino, M., Petrovićevo direktno proučavanje rešenja diferencijalnih jednačina, Mat Vesnik (N. S.) 5 (20) (1968), 423-437. Citira rad br. 1.

Bertolino, Milorad, Prilozi Mihaila Petrovića kvalitativnoj analiza diferencijalnih jednačina, Matematička biblioteka 38 (1968), 127-141. Citira rad br. 1.

Pantić, Živadin, O jednoj klasi linearnih diferencijalnih jednačina n-tog reda koja se smenom $y = ze^{kx^{-1}}$ svodi pa Laplace-ovu diferencijalnu jednačinu, Zbornik, Univ. Niš, Tehnički fak. 1968-1969, 3-11. Citira radove 53 i 52.

Pantić, Živadin, O jednoj klasi linearnih diferencijalnih jednačina n-tog reda koja se smenom $y = e^{kx^{-2}}$ svodi pa Laplace-ovu diferencijalnu jednačinu. Ibid, 13-21. Citira radove 53 i 52.

Pantić, Živadin, O jednoj klasi linearnih diferencijalnih jednačina n-tog reda sa promenljivim koeficijentima koja se smenom $y = e^{kx^{-3}}$ svodi pa Laplace-ovu diferencijalnu jednačinu. Ibid, 23-31. Citira radove 53 i 52.

Pantić, Živadin, O jednoj klasi linearnih diferencijalnih jednačina n-tog reda koja se smenom $y = e^{kx^{-4}}$ svodi pa Laplace-ovu diferencijalnu jednačinu. Ibid, 33-41. Citira radove 53 i 52.

Pantić, Živadin, O jednom sisemu diferencijalnih jednačina. Ibid, 43-50. Citira rad br. 53.

1969 god.

Bertolino, M., Inégalités différentielles et l'analyse qualitative d'équations différentielles ordinaires, 59-152. Quelques problèmes de la theorie qualitative des équations différentielles ordinaires. Ed. spéciales l'Inst. Math., Beograd Tome 7 (1969). Citira radove 53, 39, 44, 46 i 1.

Malešević, Jovan V., Formule Taylora-a i Cauchy-a kao posledica jedne pomoćne formule, Mat. Vesnik (N. S.) 6 (21) (1969), 221-223. Citira tad br. 52.

Pantić, Živadin, O jednoj klasi linearnih diferencijalnih jednačina n-tog reda. Zbornik Univ. Niš, Tehnički fak. (1969/70), 3-9. Citira rad br. 53.

Pantić, Živadin, O jednoj klasi linearnih diferencijalnih jednačina sa promenljivim koeficijentima n-tog reda, Zbornik Univ. Niš, Tehn. fak. (1969/70), 11-15. Citira rad br. 53.

Pantić, Živadin, O jednoj klasi Laplace-ovih diferencijalnih jednačina, Zbornik Univ. Niš, Tehn. fak. (1969/70), 17-22. Citira rad br. 53.

Pantić, Živadin, Diferencijalna jednačina koja se svodi na Laplace-ovu diferencijalnu jednačinu smenom funkcija, Zbornik Univ. Niš, Tehn. fak. (1969/70), 23-31 pp. Citira rad br. 53.

Rakić, Ostoja, Quelques propriétés asymptotiques d'un système d'équations différentielles ordinaires, 154-165. Ed. spéciales de l'Inst. Math. (Beograd) No 7 (1969j). Citira radove 29, 31 i 32.

Трифунувић, Д. В., Лейтопис живота и рада Михаила Пегровића, Београд, САНУ, 1969. Citira radove 1, 4, 32, 42 i 60.

1970 g.

Еругин, Н. П., Книга для чтения по общем курсу дифференциальных уравнений. Минск, „Наука и Техника“, 1970. Citira radove 7 i 45.

Goodman, Gerald S., An Intrinsic Time for Non-Stationary Finite Markov Chains. Z. f. Wahrscheinlichkeitstheorie, Bd. 16 (1970), 165-180. Citira rad br. 11.

Bertolino, Milorad, Généralisation de „l'équation chimique" de Petrovitch. Mat. Vesnik 7 (22) (1970), 95-102, pp. Citira rad br. 1.

Kurepa, Svetozar, Matematička analiza, Prvi deo; Diferenciranje i integriranje. Zagreb, Tehnička knjiga, 1970. Citira rad br. 52.

Rasajski, Borivoje, Teorija običnih diferencijalnih jednačina, Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika SRS, 1970. Citira rad br. 53.

1971 g.

Беркович, Л. М. Преобразования обыкновенных нелинейных дифференциальных уравнений. Дифф. Уравн, Том VII (1971), 353-356. Citira rad br.. 6.

Камке, Е., Справочник по обыкновенным дифференциальным уравнениям, Москва, „Наука“, 1971. Citira radove 16 i 24.

Матвеев, Н. М., Методы интегрирования обыкновенных дифференциальных уравнений, Москва, „Высшая школа" 1971. Citira rad br. 6.

Kurepa, Matematička analiza. Drugi deo; Funkcije jedne varijabile, Zagreb, Tehnička knjiga, 1971. Citira rad br. 52.

1972 g.

Еругин, Н. П.,¹ Книга для чтения по общему курсу дифференциальных уравнений, Минск, „Наука и Техника“, 1972. Citira radove 16 6, 45 i 49.

Kartsatos, A. G., On the Relationship between a Nonlinear System and its Nonlinear Perturbation, J. Diff. Equations 11 (1972), 582-591. Citira rad br. 49.

1973 g.

Pantić, Živadin, O jednoj klasi homogenih linearnih diferencijalnih jednačina n-tog reda koje pripadaju klasi Laplace-ove diferencijalne jednačine, 61-63. V Kongres Matematičara Fizičara i Astronoma Jugoslavije. Ohrid 14-19 IV 1970. Skopje 1973. Citira radove 53 i 6.

Vrdoljak, Božo, Neki rezultati T. Pejovića sa stanovišta metode retrakcije sa dopunama i uopštenjima, Matematički Vesnik 10 (25), (1973), 59-73. Citira rad br. 53.

Илија Братић

SADRŽAJ

Predgovor	2
1. Period 1919. -1921. – Studije.....	4
2. Period 1921. -1925. - Suplent u gimnaziji i asistent na fakultetu.....	16
3. Godina 1925 – Pariz.....	46
4. Period 1925. -1930. Docent.....	52
5. Period 1930. -1941.- vanredni profesor.....	67
6. Period 17. mart - 22. april 1941. mobilizacija i zarobljavanje	75
7. Period 22. - 26. aprila 1941. Zarobljeništvo u Zagrebu.....	84
8. Period od 26. aprila - 26. septembra 1941. Zarobljeništvo u Varburgu (Nemačka).....	86
9. Period 26. septembar 1941. -10. maj 1942. godine - Zarobljeništvo u Nirnbergu	93
10. Period 10.maj 1942.-13.januar 1945. Zarobljeništvo u Osnabriku	100
11. Period 13. -. 30. jaiuara 1945. Zarobljevištvo u Hamerštajnu.....	115
12. Period 30. januar - 25.mart 1945 - pešačenje od Hamerštajna do Sandbostela.....	116
13. period 25. mart -10. maj 1945. Zarobljeništvo u Sandbostelu i oslobođenje	120
14. period 10. maj - 28. avgust 1945. Boravak u Borghorstu u slobodi.....	123
POVODOM 80 g. ŽIVOTA I RADA PROFESORA TADIJE PEJOVIĆA	128
Sadržaj druge knjige.....	Error! Bookmark not defined.

Dodatak

In memoriam

Dorđe Karapandžić

PROFESOR dr TADIJA PEJOVIĆ(1892-1982)
(in memoriam)

Jedna od centralnih ličnosti na Prirodno-matematičkom fakultetu, u oblasti matematike - koja je skoro šezdeset godina delovala, u vremenu od 1922-1982.g. - profesor dr Tadija Pejović - nije više među nama.

Boreći se uporno sa teškom bolešću, preminuo je 27. juna 1982.g. Njegov nestanak je izazvao duboko žaljenje u redovima njegovih učenika i saradnika koji su sa zabrinutošću pratili tok njegove bolesti.

Profesor Dr. Tadija Pejović je rođen 15. novembra 1892. godine u selu Drači kraj Kragujevca, u porodici roditelja zemljoradnika kao deseto dete - a kao peto koje je ostalo u životu.

Osnovnu školu završio je u selu 1906. godine (jer je sa devet godina pošao u školu - pošto otac i nije mislio da ga daje u školu). Po ondašnjim propisima nije se mogao upisati u prvi razred gimnazije, već ga je polagao, spremajući se bez ičije pomoći - i sa uspehom ga je položio. Posle toga, gimnaziju je nastavio kao redovni đak u Kragujevcu, a maturirao je juna 1914.god. u I Kragujevačkoj gimnaziji - neposredno pred Prvi svetski rat.

Posle Cerske bitke, našao se avgusta 1914 g. u Skoplju, gde je formiran dački bataljori - poznati "bataljon 1300 kaplara". Kao borac pomenute jedinice učestvovao je u borbama do kraja 1914.g., kad je oboleo od rekurensa (povratne groznice). Te tri bolesti: trbušni tifus, pegavi tifus i rekurens harale su u Srbiji 1914.g. i odnosili su veći broj žrtava među vojskom i civilnim stanovništvom, nego i sama stihija rata.

Napad Nemaca i Austrijanaca 6. oktobra 1915.g. Pejović je dočekao u puku u Pirotu, kao i podmukli napad Bugara - bez objave rata. Stićući vojničke činove kroz okršaje bitaka 1914. g. i 1915. g., postao je potporučnik oktobra 1915.g.,

Pod teškim borbama i nevremenu počelo je povlačenje srpske vojske novembra 1915.g. i agonija Srbije. Povlačenje ka Albaniji, preko Peći i Crne Gore, dovelo ga je do Lješa gde je Pejovićev bataljon

vršio obezbeđenje srpskih izbeglica pri ukrcavanju kod San Đovanija. Februara 1916.g. sa transportom vojnika stigao je na Krf, a odatle maja 1916.g. na Solunski front. Ovde je Pejović ostao sve do proboja fronta, septembra 1918.g. - učestvujući u svim okršajima koji su se odigrali za te dve godine.

Budući uvek u prvim borbenim linijama kao pešadijski oficir, pri oslobađanju okupirane teritorije 1918.g. - prošao je Makedoniju i Srbiju do Bajine Bašte - a odatle preko Drine u Dubrovnik, gde je postao komandant železničke stanice. Preko Luke u Dubrovniku, dolazile su izbeglice iz Francuske kao i sama srpska vlada. Pejović je demobilisan juna 1919.g. na svoj zahtev (u činu poručnika) - iako mu je nuđeno kao izuzetno cenjenom oficiru da ostane u vojsci. On se zahvalio na tome - iako je imao srebrnu i dve zlatne medalje Obilića (za hrabrost) i docnije francusku medalju Poilu d'Orient.

Pejović se upisao na ondašnji Filozofski fakultet, I grupa - matematika, aprila 1919.g. - jer je Univerzitet već počeo sa radom. Zahvaljujući profesoru Mihajlu Petroviću koji je brzo uočio marljivost, savesnost i druge osobine Pejovićeve - on je, imajući tu podršku, brzo napredovao - tako da je diplomirao 1922.g. a doktorirao je 1923.g. Odmah ostaje kao asistent - što je bila uskoro jedina pomoć prof. Petroviću - jer dr Mladen Berić odlazi s Univerziteta a dr Sima Marković, zbog političkih razloga (ondašnjeg stavljanja van zakona pripadnika Komunističke partije posle "Obznane") biva udaljen iz državne službe.

Kad je dr Pejović izabran za docenta 1925.g., on odlazi na studijski boravak u Pariz, gde provodi oko godinu dana. Po povratku u Beograd, radeći marljivo, kao nastavnik - on drži čitav kurs Matematičke analize - pa je odmah 1927.g. počeo sa štampanjem svoje knjige u sveskama: "Diferencijalni i integralni račun".

Dolaze u međuvremenu i novi članovi katedre (1926): dr Jovan Karamata i nešto docnije dr Miloš Radojčić - koji održavaju vežbe.

Dr Pejović postaje 1930.g. vanredni profesor. Predavao je pored matematičke analize, diferencijalne jednačine i determinante.

Za vreme od 1925 - 1940.g. štampao je, nešto u Francuskoj, nešto u našim edicijama - jedan deo svojih radova.

Pred sam Drugi svetski rat 1939.g. profesor dr Pejović je bio jedan od inicijatora za osnivanje Jugoslovenskog matematičkog društva - sa jednom grupom svojih učenika. Društvo je izdalo dve sveščice svojih saopštenja, ali je rat (1941) prekinuo svaki rad.

Posle sloma Jugoslavije aprila 1941.g., prof.dr Tadjja Pejović, sad već potpukovnik, je dospao u nemačko zarobljeništvo. Budući u zarobljeništvu 1941-1945.g. prošao je više logora kao Wartburg, Nürnberg, Osnabrück, Hammerstein, Sandbostel.

Kao i u mnogim prilikama u životu, kad je pokazivao iznenađujuću odlučnost, tako je učinio i u zarobljeništvu. U Nürnberg-u su Nemci 1942.g. na ciničan način, zahtevali da zarobljenici potpišu deklaraciju da se stavljaju Nedićevoj vladi u Srbiji na raspolaganje u pogledu pomoći za borbu protiv Narodnooslobodilačke vojske. Većina oficira potpisala je tu sramnu izjavu, imajući u vidu represalije prema porodicama, a u strahu od sličnih tragedija kao što su bile u Kragujevcu, Kraljevu, Kruševcu,

Nišu i drugim mestima. Međutim, jedan manji broj oficira nije hteo da potpiše deklaraciju - među njima je bio i profesor Pejović. Nosilac tri Obilićeve medalje nije mogao biti protiv borbe za slobodu - iako je njegova porodica bila u Srbiji. Zbog toga je on docnije prebačen u logor u Osnabrück.

Nailazile su sudbonosne godine 1943,1944,1945 - sa mnogo nada i mnogo strepnji u logorima i van njih - i mnogo ljudskih žrtava na frontovima i okupiranim teritorijama.

Tako je greškom savezničke avijacije koja je tražila nemački logor SS-grupe, bombardovala logor Osnabrück 6.decembra 1944.g. pa je nastao požar i rušenje baraka kojom prilikom je oko sto zarobljenika oficira bivše jugoslovenske vojske izqubilo živote.

Krajem 1944.i početkom 1945.g. kretali su se uzduž i popreko kroz Nemačku transporti zarobljenika - to je bio manevar Nemaca da stvore pometnju među zarobljenicima. Najzad je početkom aprila 1945. godine bilo mnogo logora koji su osvanuli bez straže - dok je bilo mesta gde su zloglasne SS trupe bezobzirno ubijale goloruke zarobljenike.

Greškom savezničke avijacije je jednog aprilskog dana 1945.g. bombardovana grupa zarobljenika - za koju su saveznički avijatičari mislili da su nemački vojnici. To je bilo pred samim kapijama logora Osnabrück, i tom prilikom poginulo je dvadesetak oficira bivše jugoslovenske vojske.

Kapitulacija Hitlerove Nemačke obnarodovana je 9.maja 1945.g.- to je bio najznačajniji dan za sve koji su preživeli ovu svetsku kataklizmu koju je stvorio Drugi svetski rat.

Dolaskom u otadžbinu, prof. dr Pejović se odmah uključuje u rad za obnovu opustošene i ojađene zemlje usled izuzetno velikih ljudskih žrtava.

Shvatajući po svojoj nepogrešivoj intuiciji da je u novim prilikama - u novoj F.N.R.Jugoslaviji bilo mnogo elemenata za kretanja koja ranije nisu bila moguća - prof. Pejović se svim snagama zalaže za rad u oblasti matematike u najširem smislu reči: On je bio u stanju da proceni uvek šta je opšti cilj - i to ga je opredeljivalo za stav prema ljudima i događajima.

Sa grupom predratnih diplomiranih studenata, koji su bili članovi studentskog društva matematičara - prof. dr Pejović, dr Dragoljub Marković, prof. Saltikov, prof. Šljivić i još nekolicina profesora - bili su među osnavačima Društva matematičara, fizičara i astronoma S.R.Srbije 1948. g.

Prof. Pejović je bio prvi predsednik Društva, i to uzastopce u dva maha 1948-1950.i 1950-1952.g., a i dugi niz godina član uprave Saveza društava matematičara, fizičara i astronoma Jugoslavije, i učestvovao je aktivno u svim poduhvatima koje je Društvo ili Savez preduzimao.

Najvažnija tekovina novog Društva bio je list "Vesnik" koji je široko otvorio mogućnosti da su ondašnji mladi matematičari i fizičari mogli publikovati svoje radove. Ranije je bio veliki problem u štampanju radova mladih radnika i početnika, jer "Glas" Akademije je štampao uglavnom radove članova Akademije i doktoranata a "Publications" isto tako - primao je radove ograničenog kruga ljudi - već afirmisanih naučnih radnika.

U novoosnovanom "Vesniku" početnici i mladi matematičari i fizičari, mogli su da nađu podrške za svoj rad. Uostalom "Vesnik" je kao organ Društva - bio pristupačan i za neafirmisane kao i afirmisane radnike na matematici i fizici.

Prof. Pejović je podržavao taj samostalni rad mnogih mlađih matematičara, koji su posle više objavljenih radova u "Vesniku", a pošto su stekli izvesna iskustva i podrške za svoj rad od svojih profesora - preduzimali i izradu svojih doktorskih teza.

Prof. Pejović je pružao podrške - kako onima koji su se bavili teorijom Diferencijalnih jednačina - tako i onima koji su radili druge oblasti. To je bilo ono jezgro nastavnog i naučnog podmlatka Prirodno-matematičkog fakulteta i drugih ustanova.

U celom ovom poslu i aktivnosti prof. Pejović je bio član komisija za doktorski ispit većem broju kandidata koji su na Prirodno-matematičkom fakultetu doktorirali. Tako je on od 1947-1981.g. bio stalno u po nekoj od komisija - tako da je još maja 1981.g. bio mentor i prvi član komisije prvom doktoru matematike na kragujevačkom Univerzitetu.

Pored svojih obaveza kao nastavnik Prirodno-matematičkog fakulteta u Beogradu, prof. Pejović je predavao na fakultetima u Novom Sadu, Prištini i Kragujevcu. Bio je i dekan Prirodno-matematičkog fakulteta u Beogradu (1952-1954).

Nije zaboravio ono što je bio jedan od najvažnijih zadataka, specijalno u posleratnom periodu - pisanje udžbenika. Napisao je Diferencijalne jednačine I i II (1951), zatim obimni priručnik Matematička analiza I-V (1955-1957) i Diferencijalne jednačine - egzistencija rešenja - 1958 g.

Nova njegova dužnost bila je mesto direktora Matematičkog instituta kao samostalne ustanove 1961.g. na kojoj dužnosti je proveo od 1961 - 1968.g.

Na ovoj dužnosti došle su do izražaja one osobine prof. Pejovića kao i na ostalim dužnostima koje je imao: neprenagljenost, smotrenost i konsultovanje sa saradnicima - bez nametanja svoje autoritativnosti po svaku cenu.

Administrativno njegov staž se završio odlaskom u penziju 1963. godine - ali on nije prestajao da se bavi svojim radom skoro dvadeset godina posle toga.

Za svoj predani rad, bio je odlikovan ordenom Crvene zastave (1964) a dobio je i Sedmojulsku nagradu (1976).

Istraživački rad prof. dr Tadije Pejovića počinje njegovom doktorskom tezom "Novi slučajevi integrabilnosti jedne važne diferencijalne jednačine" (1923 g.). Ispitivanja o mogućnosti rešenja nekih slučajeva ove jednačine pomoću kvadratura - predstavljaju nastavak ispitivanja Mihajla Petrovića i drugih autora. Pored ove jednačine, Pejović se bavio ispitivanjem integracije pomoću kvadratura i drugih diferencijalnih jednačina.

Međutim, posle odlaska u Francusku, prof. Pejović se bavi teorijom invarijanata kojoj su znatne priloge dali Laguerre, Georges Halphen, Paul Appell, Brioschi. Pejović je dao uslove da se prepozna da jedna linearna jednačina pripada klasi jednačina sa konstantnim koeficijentima. Rezultati koje je dobio Pejović, skrenuli su pažnju drugih matematičara (Rey Pastor, Fayet i dr.). Da je njegov rad izazvao znatno interesovanje vidi se po činjenici da je Joseph Fayet svoju doktorsku tezu posvetio radovima prof. Pejovića kao i više članaka. Interesantna je činjenica da su Pejovićeve rezultati iz rada "Sur les semi-

invariants des équations différentielles linéaires" (Bul. de la Soc. mathém. de France 53, 1925) - ponovo potvrđeni drugim putem od strane Н.П. Еругин-а (Труды Т. XIII Ленинград-Москва 1946) .

Treći period rada u oblasti diferencijalnih jednačina (1930) se odnosi na asimptotska rešenja diferencijalnih jednačina. Ovo su prilozi prof. Pejovića kvalitativnoj analizi, po čemu se u tome približava kao treći od učenika Mihajla Petrovića, pored dr. Mladena Berića i dr Sime Markovića oblastima koje je obrađivao Mih. Petrović.

Radovi prof. Pejovića dali su podstreka poljskom matematičaru Waževskom za stvaranje čitave nove teorije u kvalitativnoj analizi diferencijalnih jednačina. Svi rezultati prof. Pejovića u kvalitativnoj analizi diferencijalnih jednačina prvog reda i njihovih sistema nalaze se u monografijama:

1) "Sur les solutions asymptotiques des équations différentielles" - Editions spéc. Soc. math. phys. R.P. de Serbie, Beograd 1952.

2) "Existences et quelques propriétés asymptotiques des équations différentielles ordinaires" - Edit. Spéc. de L'Inst. math. de Beograd t. 7. 1969.

Interesantno je da je dr Pejović primenio asimptotska rešenja na ispitivanje populacije živih bića, što je on u više članaka objavio.

Mnogi rezultati prof. Pejovića su citirani u svetskoj literaturi od strane poznatih imena kao što su M. Hukuhara, K. Tatarkiewicz, Waževski, L. Chazy, L. Bruvier, E. Kamke, H. Lemke, A. M. Эишнский, М. Беркович, Матвеев, Н. Х. Розов, G. S. Goodmann i t. d.

Naročito je njegove radove isticao Н.П. Еругин, s kojim je bio u prepisci po raznim pitanjima iz diferencijalnih jednačina.

Zaključujući ovaj kratak pregled radova - da napomenemo da od 65 radova prof. Pejovića, teoriji diferencijalnih jednačina pripada 46, a od ostalih 19 - neki su iz matematičke analize, determinanata, zatim pedagoške rasprave i biografije matematičara.

Napisao je autobiografske zabeleške "Моје успомене и доживљаји 1892-1918" koje je sam izdao 1978. g. a one predstavljaju dokumenat o dobu kome su posvećene, i sadrže mnoge slike o ljudima i događajima naročito iz vremena 1912-1918. g.

Van matematike i savremene istorije prof. Pejović je pokazao interes za muziku. Sećam se još u Nürnberg-u u zarobljeničkom logoru, kad sam došao kod njega - da je očekivao dolazak Aleksija Butakova takođe diplomiranog matematičara i poznatog pijaniste - koji ga je upućivao u osnove nauke o harmoniji. Inače je sve do nedavno ponekad svirao u neku od svoje tri Block-flaute. Ostale su magnetofonske trake: dueti Block-flaute sa harmornikom (Rafael Blam - prijatelj iz zarobljeničtva).

Nebrojeno je prilika u kojima su se pokazale izvanredne osobine profesora Dr. Tadije Pejovića kao čoveka, koji nije nikad nikome uskratio dobronamernost, u bilo kakvoj prilici, kad se moglo pomoći.

Opšti ciljevi su mu uvek bili pred očima, a njegovi kvaliteti su dolazili do izražaja onda kad su bile najkritičnije situacije - od bojnog polja Prvog svetskog rata, preko kataklizme Drugog svetskog rata do mirnodopskih kriza koje je život nametao.

Njegovo matematičko delo je i u naše vreme dobilo svetska priznanja, o čemu govori, pored ostalog i činjenica da je bio član francuskog, austrijskog i američkog matematičkog društva.

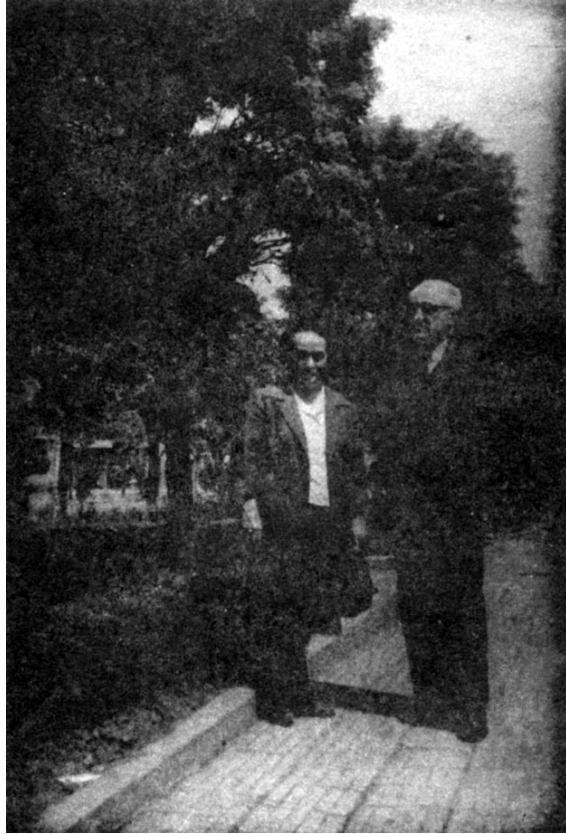
Neka mu je hvala i slava za sve što je učinio među nama.

Tadija i Ljubica Pejovć u Gornjem Milanovcu

Oktoбар 1968 g.

U sredini spomenik 1300 kaplara

Tadija i Ljubica Pejovć u Gornjem Milanovcu

Proslava Matematičkog instituta u Beogradu
Tadija (director) i Ljubica Pejović oznaceni strelicom.

Sleva na desno: Tatomir Andjelić, Tadija Pejović, Veljko Vujčić, profesori i Popović, prevodioc
Matematičkog instituta

Obrana doktorata u Kragujevcu 9 jula 1981 g.

Tadija Pejovic označen strelicom

Sahrana Tadije Pejovića.

Prvi red s leva na desno Unuka Dana, Unuk Iva, Unuka Ana
Drugi red iza ive viri sin Pavle, do njega snaja Zaga i sin Cane

Sahrana Tadije pejović na Novom groblju u Beogradu.

Prvi red kao i na gornjoj slici Dana, Iva i Ana

Drugi red Nada, Pavle, Zaga i Cane Pejovic